

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია

საქართველოს ისტორიის წყაროების კომისია

ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის
ინსტიტუტი

ზუბაძის სამეცნიერო ცენტრი — ისტორიული მუზეუმი

საქართველოს ისტორიის წყაროები

61

სპეგ-2000
შემოწმებულია

ქართული საისტორიო
მწერლობის
ძეგლები

VIII

«მეცნიერება»

სუმბატ ლავითის-ძე

ცხოვრებად
და
უწყებად
ბატრაგონიანთა

ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა,
შენიშვნები და საძიებლები დაურთო
გონელი არასამიამ

თბილისი
1990

+ 9(1992)(001)

+ 9(1992) 29

63.5Гр

ბ 944

მთავარი სარედაქციო კოლეგია:

შ. ძიძიგური (მთავარი რედაქტორი), მ. აბაშიძე, ზ. ალექსიძე, რ. კიკნაძე (მთავარი რედაქტორის მოადგილე), გ. მელიქიშვილი, გ. ნაღარავიშვილი, თ. ყაუხჩიშვილი, ვ. ძიძიგური, ე. ხოშტარიანი-ბროსე, გ. ჯიბლაძე.

სერიისა და ტომის რედაქტორი რ. კიკნაძე

რეცენზენტები ისტორიის მეცნ. დოქტორები: შ. ბადრიძე,
ი. ანთელავა

წიგნში წარმოდგენილია ფეოდალური ხანის ქართული ისტორიო-გრაფიის ერთ-ერთი საყურადღებო ძეგლის, სუმბატ დავითის-ძის (XI ს.) თხზულების კრიტიკული ტექსტი გამოკვლევით, შენიშვნებითა და საძიებლებით.

სუმბატ დავითის-ძის თხზულება — ქართული სამეფო დინასტიის, ბაგრატიონთა სავგარეულო მატთანე — ერთ-ერთი პირველხარისხოვანი წყაროა VI—XI სს. საქართველოსა და მეზობელი ქვეყნების (სომხეთი, ალბანეთი, ბიზანტია) ისტორიისათვის.

საქართველოს
ისტორიის
ბიბლიოთეკა

საქართველოს ისტორიის წყაროების
კომისიის გამოცემები

1. შაჰ-თამაზის საუბარი ოსმალეთის ელჩებთან. სპარსული ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, თარგმნა, შენიშვნები და წინასიტყვაობა დაურთო კ. ტაბატაძემ, თბ., 1976.
2. აბრაამ ერევანცი. ომების ისტორია. ძველი სომხურიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ლ. დავლიანიძემ. თბ., 1976.
3. სპარსული ისტორიული საბუთები საქართველოს წიგნთსაცავებში. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, ქართული თარგმანი და წინასიტყვაობა დაურთო ვლ. ფუთურიძემ. თბ., 1977.
4. სტეფანოს ორბელიანის „ცხოვრება ორბელიანთა“-ს ძველი ქართული თარგმანები. ქართულ-სომხური ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი და საძიებლები დაურთო ე. ცაგარეიშვილმა. თბ. 1978.
5. გ. აბრაამიშვილი. სტეფანოზ მამფალის ფრესკული წარწერა ატენის სიონში. თბ., 1977.
6. ზ. ალექსიძე. ატენის სიონის სომხური წარწერები. თბ., 1978.
7. ტბეთის სულთა მატთანე. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო თ. ენუქიძემ. თბ., 1977.
8. სომხურ ხელნაწერთა ანდერძების ცნობები საქართველოს შესახებ (XIV—XV სს.). ძველი სომხურიდან თარგმნა, შესავალი, კომენტარები და შენიშვნები დაურთო ა. აბდალაძემ. თბ., 1978.
9. „სამყაროს საკვირველებათა“ ცნობები საქართველოს შესახებ. სპარსული ტექსტი ქართული თარგმანით, შესავალითა და შენიშვნებით გამოსცა რ. კიკნაძემ. თბ., 1978.
10. ქათიბ ჩელების ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ. თურქულიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო გ. ალასანიამ. თბ., 1978.
11. Яков Цуртавели. Мученичество Шушаник. Перевод В. Д. Дондуа. Введение и примечания З. Н. Алексидзе. Тбилиси, 1978.
12. Памятник эриставов. Перевод, исследование и примечания С. С. Какабадзе. Тбилиси, 1979.

13. Сумбат Давитის-ძე. История и повествование о Багратионах. Перевод, введение и примечания М. Д. Лордкипанидзе. Тбилиси, 1979.

ქართული
ბიბლიოთეკა

14. მუსტაფა ნაიმა. ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ. თურქული ტექსტი ქართული თარგმანით, გამოკვლევისა და შენიშვნებით გამოსაცემად მოამზადა ნ. შენგელიამ. თბ., 1979.

15. ზაქარია აგულეცი. დღიური. ძველი სომხურიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ლ. დავლიანიძემ. თბ., 1979.

16. ჩილდირის ეილეთის ჯაბა დავთარი. თურქული ტექსტი ქართული თარგმანით გამოსაცემად მოამზადა ც. აბულაძემ. გამოკვლევა დაურთო მ. სვანიძემ. თბ., 1979.

17. არსენი საფარელი. განყოფისათვის ქართველთა და სომეხთა. ტექსტი კრიტიკულად დაადგინა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო ზ. ალექსიძემ. თბ., 1980.

18. ბერძენი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ. IV. ძველი ბერძნულიდან თარგმნა, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო თ. ყაუხჩიშვილმა. თბ., 1980.

19. ქართული წარწერების კორპუსი. ლაპიდარული წარწერები, I, აღმოსავლეთ და სამხრეთ საქართველო (V—X). შეადგინა და გამოსაცემად მოამზადა ნ. შოშიაშვილმა, თბ., 1980.

20. ქართული წარწერების კორპუსი. ლაპიდარული წარწერები, II, დასავლეთ საქართველოს წარწერები (IX—XIII სს.) შეადგინა და გამოსაცემად მოამზადა ვ. სილოგავამ. თბ., 1980.

21. ცხოვრება საქართველოსა (პარიზის ქრონიკა). ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი შენიშვნები და საძიებლები დაურთო გ. ალასანიამ. თბ., 1980.

22. Законы Вахтанга VI. Перевод, введение, примечания, глоссарий и указатели Д. Л. Пурцеладзе. Тбилиси, 1980.

23. კ. კოხისა და ო. სპენსერის ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ. გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი და კომენტარები დაურთო ლ. მამაცაშვილმა. თბ., 1981.

24. ისქანდერ მუნში. აბასის ქვეყნის დამამშვენებელი ისტორიის გაგრძელება. სპარსულ ტექსტს გამოკვლევა, ქართული თარგმანი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ნ. გელაშვილმა. თბ., 1981.

25. პაპუნა ორბელიანი. ამბავნი ქართლისანი. ტექსტი დაადგინა, შესავალი, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო ე. ცაგარეიშვილმა. თბ., 1981.

26. XV საუკუნის იტალიელ მოგზაურთა ცნობები საქართველოს

შესახებ. იტალიურიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ე. მამისთვალისშვილმა. თბ., 1981.

27. გ. ოთხმეზური. XII—XIII საუკუნეების მიჯნის ქართული ლაბიდარული წარწერები, როგორც საისტორიო წყარო. თბ., 1981.

28. ბერძენი მწერლები საქართველოს შესახებ, V. ძველი ბერძნულიდან თარგმნა. გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო თ. ყაუხჩიშვილმა, თბ., 1983.

29. Летопись Картли. Перевод, введение и примечания Г. В. Цулая. Тбилиси, 1982.

30. ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი, I. შეადგინეს და გამოსაცემად მოამზადეს თ. ენუქიძემ, ვ. სილოგავამ, ნ. შოშიაშვილმა, თბ., 1984.

31. გეორგიევსკის ტრაქტატი. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი და შენიშვნები დაურთო გ. პაიჭაძემ. თბ., 1983.

32. ოსმალური წყაროები ანაკლიისა და რუხის ციხეების შესახებ. თურქული ტექსტი ქართული თარგმანით, შესავლით, ტერმინოლოგიური ლექსიკონით, ფაქსიმილიეებითა და საძიებლებით გამოსაცემად მოამზადა ნ. შეგენლიამ. თბ., 1982.

33. თეიმურაზ ბაგრატიონი. ახალი ისტორია. ტექსტი, გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო ლ. მიქიაშვილმა. თბ., 1983.

34. Источниковедческие разыскания, 1979. Тбилиси, 1984.

35. ზ. სხირტლაძე. საბერეების ფრესკული წარწერები. თბ., 1985.

36. „ქართლის ცხოვრების“ სიმფონია-ლექსიკონი, I, ლეონტი მროველი. — ცხოვრება ქართველთა მეფეთა, არჩილის წამება. შემდგენლები: მ. კვაჭაძე, ნ. ნატრაძე, ზ. სარჯველაძე, მ. ჩხენკელი, თ. ხაქოშია, თბ., 1986.

37. მოვსეს კალანკატუაცი. აღვანთა ქვეყნის ისტორია. ძველი სომხურიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ლ. დავლიანიძე-ტატიშვილმა. თბ., 1985.

38. დეგრაი დე ფუა საქართველოს შესახებ. ფრანგულიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ჯ. ოდიშელმა. თბ., 1985.

39. Жизнь Царицы Цариц Тамар. Перевод и введение В. Д. Дондуа, исследование и примечания М. М. Бердзиншвили. Тбилиси, 1985.

40. Источниковедческие разыскания, 1982. Тбилиси, 1985.

41. იოანე ბაგრატიონი. ქართლ-კახეთის აღწერა. ტექსტი

გამოსაცემად მოამზადეს, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთეს
 თ. ენუქიძემ და გ. ბედოშვილმა. თბ., 1986.

42. „ქართლის ცხოვრების“ სიმფონია-ლექსიკონი II. ჯუანშერა. ცხოვრება ვახტანგ გორგასალისა. შემდგენლები: ა. სარჯველაძე, ზ. სარჯველაძე, თ. ხაქომია, თბ., 1986.

43. Джуаншер Джуаншерияни. Жизнь Вахтанга Горгасала. Перевод, введение и примечания Г. В. Цулая. Тбилиси, 1986.

44. Уложение Георгия V-го Блистательного. Подготовка грузинского текста, русский перевод, введение, примечания, глоссарий, указатели Д. Л. Пурцеладзе. Тбилиси, 1988.

45. თურქეთ-სპარსეთის ომი და ქრისტიანი ქართველები. იტალიურიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ე. მამისთვალისვილიმა, თბ., 1987.

46. ბერძენი მწერლები საქართველოს შესახებ. VI. ძველი ბერძნულიდან თარგმნა, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო ა. ყაუხჩიშვილიმა. თბ., 1987.

47. თოვმა მეწოდეცი. ისტორია თემურ-ლენგისა და მისი შთამომავლობისა. ძველი სომხურიდან თარგმნა, შესავალი და კომენტარები დაურთო კ. კუციაშვილმა. თბ., 1987.

48. უამთაღმწერელი. ასწლოვანი მატთანე. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა, შენიშვნები და ლექსიკონი დაურთო რ. კიკნაძემ. თბ., 1987.

49. XIV—XV სს. არაბი ისტორიკოსები საქართველოს შესახებ. არაბულიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო დ. გოჩოლიშვილიმა, თბ., 1988.

50. Источниковедческие разыскания, 1985. Тбилиси, 1988.

51. ა. ბაქრაძე, მასალები ქართული სფრაგისტიკის ისტორიისათვის. თბ., 1988.

52. „ქართლის ცხოვრების“ სიმფონია-ლექსიკონი, III. „მატიანე ქართლისა“, სუმბატ დავითის ძის „ცხოვრება და უწყება ბაგრატიონთა“. შემდგენლები: მ. კვაჭაძე, ზ. სარჯველაძე, თ. ხაქომია, წარმოება-შია.

53. ოსმალური დოკუმენტური წყაროები საქართველოსა და ამიერკავკასიის შესახებ (XVII—XVIII სს.). თურქული ტექსტი ქართული თარგმანით, შესავლით, ფაქსიმილეებითა და საძიებლებით გამოსაცემად მოამზადეს ა. ველკოვმა და ნ. შენგელიამ. თბ., 1989.

54. ომან ხერხულიძე. მეფობა ირაკლი მეორისა. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო ლ. მიქიაშვილიმა. თბ., 1989.

55. ქართული წარწერების კორპუსი. ფრესკული წარწერები, I.

ატენის სიონი. გამოსაცემად მოამზადეს, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთეს გ. აბრამიშვილმა და ზ. ალექსიძემ. თბ., 1989.

56. ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი, II. XIV—XV სს. შეადგინეს და გამოსაცემად მოამზადეს კ. გრიგოლიამ, თ. ენუქიძემ, ნ. თარხნიშვილმა, ბ. ლომინაძემ. წარმოებაშია.

57. მ ხ ი თ ა რ ა ი რ ი ვ ა ნ ე ც ი. ქრონოგრაფიული ისტორია. ძველი სომხურიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ლ. დავლიანიძე-ტატიშვილმა. თბ., 1990.

58. ქართული ეპისტოლარული წყაროების კორპუსი, I. შეადგინა, გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო მ. ბერძნიშვილმა. თბ., 1989.

59. Обращение Грузии. Перевод с древнегрузинского Е. С. Такаишвили. Редакционная обработка, исследование и комментарии М. С. Чхартишвили. Тбилиси, 1989.

60. კორიდეთის საბუთები (X—XIII სს.). გამოსაცემად მოამზადა ვ. სილოგავამ. თბ., 1989.

სუმბატ დავითის-ძე და მისი ისტორიული თხზულება

სუმბატ დავითის-ძე ერთ-ერთი ღირსეული წარმომადგენელია ქართული ფეოდალური ისტორიოგრაფიის იმ ეტაპისა (XI—XIII სს.), როდესაც ეროვნული ისტორიული აზროვნება, მეცნიერებისა და ხელოვნების სხვა დარგებთან ერთად, განსაკუთრებულ აღმავლობას განიცდის. მისი თხზულება, რომლის სრული სათაურია „ცხორება და უწყება ბაგრატიონიანთა, ჩუენ ქართუელთა მეფეთასა, თუ სადათ მოიწივნეს ამას ქუეყანასა ივინი, ანუ რომლით ჟამითგან უპყრიეს მათ მეფობა ქართლისა“ მიზნად ისახავს ბაგრატიონთა ქართული სამეფო დინასტიის წარმომავლობის გაშუქებას, მათი საქართველოში დამკვიდრებისა და ხელისუფლების სათავეში მოსვლის თარიღის გარკვევას, ამ გვარის ქართველი მმართველებისა და მეფეების ისტორიის გადმოცემას. თხრობა ბაგრატიონთა ბიბლიური წინაპრების ჩამოთვლით იწყება და 1031 წ. ამბებზე წყდება.

მიზანდასახულობითა და თხრობის ობიექტით სუმბატის თხზულება საგვარეულო მატრიანთა ჯგუფს ეკუთვნის, მაგრამ იგივე ხასიათის სხვა ქართული ძეგლებისაგან („ძეგლი ერისთავთა“, „მესხური დავითნის ქრონიკა“) მნიშვნელოვნად განსხვავდება იმ თავისებურებით, რომ მას, როგორც „საქართველოს სამეფო საგვარეულოს თავგადასავლის“ მომთხრობ ნაწარმოებს, საქართველოს ისტორიისათვის არა ლოკალური, არამედ „საზოგადო მნიშვნელობა ენიჭება“¹.

სუმბატის თხზულების წარმოშობა უმეტესწილად იმ ეპოქის მოთხოვნილებამ განაპირობა, რომელშიც ის იწერებოდა, XI ს. მეორე ნახევრისათვის ბაგრატიონთა დინასტიის ენერგიული მოღვაწეობით, რაც, თავის მხრივ, ქვეყნის სოციალურ-პოლიტიკური განვითარების ხელსაყრელ ნიადაგს ემყარებოდა, ცალკეულ სამეფო-სამთავროებად დაქუცმაცებული ქართული მიწა-წყლის დიდი ნაწილი (დასავლეთი და სამხრეთი საქართველო, შიდა ქართლი) უკვე ერთ პოლიტიკურ ორგანიზმად შეკრული; გაერთიანების მოწინააღმდეგე როგორც საშინაო,

¹ ი. ჯავახიშვილი. ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა. თხზ., VIII, თბ., 1977, 83. 263.

ისე საგარეო ძალებთან ხანგრძლივი, ვააფთრებული ბრძოლის ერთი მნიშვნელოვანი ეტაპი დამთავრებულია გაერთიანების მომხრეთა მარჯვებით, რაც, იმ დროისათვის, გარეგნულად, გამაერთიანებელი დინასტიის თვალისმომკრულ წარმატებათა სამოსელში იყო გახვეული და დიდების შარავანდედით მოსავდა მას; თვალსაჩინოა ბაგრატიონთა მმართველობის პერიოდში ეროვნული კულტურის წინსვლა როგორც ქვეყნის შიგნით, ისე მის ფარგლებს გარეთ, რაშიც სხვადასხვა ფორმით აქტიურად მონაწილეობდნენ აღნიშნული დინასტიის ხელისუფალნი².

XI ს. მეორე ნახევრისათვის ბაგრატიონთა დინასტია მთელი სიმძაფრით განაგრძობს ადრევე დაწყებულ ბრძოლას განცალკევებული ქართული პოლიტიკური ერთეულების (ყახეთ-პერეთის სამეფო, თბილისის საამირო, ქვემო ქართლი) ერთიან სახელმწიფოში გასაერთიანებლად, სეპარატისტ ფეოდალთა წინააღმდეგობის დასათრგუნავად, მეზობელი ქვეყნების (ბიზანტია, განძის საამირო) გამთიშველ და მტაცებლურ პოლიტიკასთან, რომელიც ქართული სახელმწიფოს მთლიანობის დაშლასა და დასუსტებას ისახავს მიზნად³. აღნიშნული ამოცანების პრაქტიკული განხორციელებისათვის ბაგრატიონთა დინასტიას, სხვათა შორის, იდეური იარაღიც სჭირდებოდა. თავიანთ პოლიტიკაში ქართველი ბაგრატიონები ჯერ კიდევ IX ს. დასაწყისიდან საკმაო წარმატებით იყენებდნენ მათი გვარის ბიბლიური მამამთავრის, დავით წინასწარმეტყველისაგან წარმომავლობის ლეგენდას⁴. /X ს. შუა წლებისათვის უკვე შემუშავებულია თვალსაზრისი, რომლის თანახმად ბაგრატიონები ქართლში ხელისუფლების სათავეში დგებიან V და VI საუკუნეში⁵. ეს ყოველივე თანამედროვეთა თვალში ასაბუთებდა ბაგრატიონთა გვარის განსაკუთრებულობას და საყდროსობის ხანდაზმულობას, რითაც მას ვერ შეემეტოქებოდა ვერც ერთი. ქართული პოლიტიკური ერთეულის მმართველი დინასტია. ასე რომ, საკითხები თუ „სადათ მოიწივნეს“ საქართველოში ბაგრატიონები ან „რომლით უამითგან უპყრიეს მათ მეფობა ქართლისა“, რომლებიც პოლიტიკური

² იხ. ი. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია, II. თბ., II, თბ., 1983, გვ. 123 და შმდ.; მ. ლორთქიფანიძე. საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანება. თბ., 1963; მ. ლორთქიფანიძე. ბრძოლა საქართველოს გაერთიანებისათვის. — საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, II. თბ., 1973, გვ. 153 და შმდ.

³ მ. ლორთქიფანიძე. მონარქიის საგარეო პოლიტიკა. — საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, III, თბ., 1977, გვ. 170 და შმდ.

⁴ ამ ლეგენდის წარმოშობის თარიღის შესახებ ვრცლად იხ. მ. ლორთქიფანიძე. ლეგენდა ბაგრატიონთა წარმოშობის შესახებ. — კრ. კავკასიის ხალხთა ისტორიის საკითხები, თბ., 1966, გვ. 144 და შმდ.

თვალსაზრისით ყოველთვის აქტუალური იყო, აღნიშნული ეპოქისათვის, როდესაც ქართველი ბაგრატიონები მიესწრაფვიან ისეთი პოლიტიკური ერთეულების დამორჩილებას, რომელთა მიმართ მათ მეგვიდრეობის იურიდიული უფლება არა აქვთ, განსაკუთრებული ყურადღების საგანი უნდა გამხდარიყო. ასე რომ, ბაგრატიონთა ისტორიის ამსახველი ნაწარმოების შექმნა XI ს. მეორე ნახევრის საქართველოში შემთხვევითი ფაქტი არ ყოფილა, ის განპირობებული იყო თავისი დროის პრაქტიკული მოთხოვნებით.

სუმბატ დავითის-ძემ წარმატებით გაართვა თავი დასახულ ამოცანას, — შექმნა ნაწარმოები, სადაც ოსტატურად დაიცვა ბაგრატიონთა დინასტიის პოლიტიკური ინტერესები. ბაგრატიონთა წარმომავლობის საკითხის გასაშუქებლად სუმბატმა არა მარტო უყოყმანოდ გაიზიარა და იხელმძღვანელა ამ საგვარეულოში გავრცელებული თვალსაზრისით, რომელიც გვარის წინაპრად ბიბლიურ დავით წინასწარმეტყველს მიიჩნევდა, არამედ ბიბლიის მამამთავართა გენეალოგიური სქემის საფუძველზე კიდევ უფრო რელიეფურად წარმოაჩინა დავით წინასწარმეტყველის მეშვეობით ქრისტესთან ბაგრატიონთა ნათესაობა, რითაც საბოლოოდ ჩამოყალიბებული, კანონიზებული სახე მისცა აღნიშნულ თვალსაზრისს. ამით სუმბატმა საფუძველი ჩაუყარა ქართველ ბაგრატიონთა ღვთიური წარმოშობის თეორიას, რომელმაც მომდევნო პერიოდში შემდგომი განვითარება და სრული აღიარება მოიპოვა.

მეორე მნიშვნელოვანი საკითხის, ბაგრატიონთა ქართლში დამკვიდრებისა და ხელისუფლების სათავეში მოსვლის დროის გასარკვევად სუმბატმა არა მხოლოდ მიიღო სახელმძღვანელოდ ბაგრატიონთა სახლში არსებული თვალსაზრისი, რომლის თანახმად მათი წინაპრების ქართლში მოსვლა V თუ VI საუკუნეში ივარაუდებოდა, არამედ ქართლის ისტორიის კონკრეტული ფაქტების ფონზე ხორცი შეასხა მას, რაც დასრულებული სახით ასე წარმოადგინა: ფილისტიმიდან (ისრაელი) ეკლესიაში მოსულ დავით წინასწარმეტყველის შთამომავლის, სოლომონ დანის ძის შვიდ ძეთაგან ოთხი მოდის ქართლში, VI საუკუნეში, უშეფობის დროს. ამ ოთხ ძმთაგან ერთ-ერთი, კერძოდ, გუარამი „განაჩინეს“ ქართლის ერისთავად. ამ გუარამით იწყება ქართლში ბაგრატიონთა დინასტიის უწყვეტი მმართველობა.

სუმბატ დავითის-ძე ერთგული დამკველია შუასაუკუნეობრივ აზროვნებაში გაბატონებული იდეისა, რომელიც სამეფო ხელისუფლებას, როგორც ღვთის ნების აღმსრულებელს, საყოველთაო სიკეთის წყაროდ სახავს, მის წინააღმდეგ მიმართულ ყოველგვარ მოქმედებას კი ღვთის ვმობად და მიუტევებელ დანაშაულად განიხილავს. სუმბატი პოლიტიკური ცხოვრების იდეალს „ერთმთავრობის“ პრინციპის ხელშეუხებლობაში ხედავს, მისთვის მიუღებელია მეფის ხელისუფლების

ნაცვლად „აზნაურთა უფლება“, რაც ქვეყანაში „ბოროტთა საქმეთა“ აღმოცენებას იწვევს. მემართიანე აღნიშნავს, რომ „ვინაითგან მოაკლდა მეფობაა შვილთა გორგასლისათა, მით უამითგან ეპყრა უფლება ქართლისა აზნაურთა ვიდრე ამათადმდე (ე. ი. ბაგრატიონთა მოსვლამდე გ. ა.), არამედ დაესრულა უფლება ქართლისა აზნაურთა ბოროტთა საქმეთა მათთაგან“⁵.

სუმბატი თანაგრძნობით ეკიდება „ბერძენთა მეფის“, ბიზანტიის იმპერატორის ბასილი II-ის გამარჯვებას განდგომილ დიდებულებზე. მეამბოხეთა შორის მომხდარ გათიშვასთან დაკავშირებით მემართიანე აღნიშნავს, რომ „ღმერთმან ბასილის დიდად შეშინებულსავე პატივს-ცა, რამეთუ განუდგეს ქსიფი წარვეზს“, რამაც მეფეს გაუადვილა აჯანყებულთა დამარცხება⁶.

სუმბატი დაუფარავად ავლენს თავის გულისწყრომას ყველას მიმართ, განურჩევლად სოციალური ვინაობისა, ვინც რაიმე სახით ვნებას აყენებს მეფის ხელისუფლებას. ერთგან ავტორი მოგვითხრობს, რომ გიორგი მეფის განზრახვას ბიზანტიის იმპერატორთან დაზავების შესახებ მხარი არ დაუჭირეს მისმა აზნაურებმა და მეფის სურვილის საწინააღმდეგოდ ბრძოლა გაუმართეს ბიზანტიელებს. სუმბატი ვერ მალავს აღშფოთებას მეფის ქვეშევრდომთა ურჩობისა და თვითნებობის გამო და ასეთი ეპითეტით „ამკობს“ მათ: „ორკერძოვე მზაკუარნი იგი აზნაურნი“⁷. სხვაგან მემართიანე აღწერს ბიზანტიელთა საქართველოში შემოსევას და ქართველი მეფის დასაპირისპირებლად მათ მიერ ჩამოყვანილი ტახტის მძიებლის, დემეტრე ბაგრატიონის მხარეზე ქართველთა ერთი ნაწილის გადაბირების ამბებს. ამ დროს ტახტის უკანონო მძიებელს, დიდებულებს გარდა, დაბალი სოციალური ფენის ერთი ნაწილიც მიემხრო. ამ უკანასკნელთა ქცევით უკმაყოფილო ავტორი წერს: „მიიქცეს ერნი სოფლიონი უგუნურ-უსუსურნი ცნობითა და გონებითა“⁸.

სუმბატ დავითის-ძე, როგორც ღვთისმოსავი ქრისტიანი მოაზროვნე, ერთმორწმუნე, ქრისტიან ხალხებს შორის ურთიერთობის ერთადერთ მისაღებ ფორმად თანადგომისა და მშვიდობისაკენ სწრაფვას მიიჩნევს. ის კმაყოფილებით აღნიშნავს იმ ფაქტს, რომ ავარიანთა (არაბების) მიერ ქართლიდან განდევნილი ამოტ ერისმთავრის „ველმწიფების გან-

⁵ სუმბატ დავითის-ძე. ცხორება და უწყება ბაგრატიონიანთა, წინამდებარე გამოცემა, გვ. 40.

⁶ იქვე, გვ. 55.

⁷ იქვე.

⁸ სუმბატ დავითის-ძე. ცხორება და უწყება ბაგრატიონიანთა (ხაზგასმა აქ და ქვემოთ ჩემია გ. ა.), გვ. 59.

ქრისტე
მეფის
მეფის

მტკიცება“ კლარჯეთში მოხდა „ნებითა ბერძენთა მეფისადათა“⁹. ტიანებს შორის მშვიდობიანობის დარღვევის გამო სუმბატი, სრულ მიუყვარებლობას, თანაბრად განსჯის როგორც საკუთარ, ისე „უცხო ნათესავს“. ეს თვალნათლივ ჩანს მემატიანის დამოკიდებულებაში საქართველო-ბიზანტიის ურთიერთობის ზოგიერთი ფაქტისადმი. ქართველთა მეფეს, გიორგი I-ს ომი აქვს ბიზანტიის კეისართან, ბასილი II-სთან, რომელიც ცდილობს შეინარჩუნოს საქართველოსაგან მიტაცებული ტერიტორია. ომის გარკვეულ ეტაპზე კეისარმა ქართველ მეფეს ზავი შესთავაზა. ეს უკანასკნელი, ავტორის სიტყვით, „წადიერი“ იყო ზავისა, მაგრამ აზნაურებმა არ გაიზიარეს მეფის განზრახვა და ქართველთა ლაშქრის მეწინავე რაზმმა ბრძოლა გაუმართა დაზავების მომლოდინე ბიზანტიელებს. ბრძოლაში ქართველები დამარცხდნენ. ამ დამარცხებასთან დაკავშირებით ავტორი ერთგვარი ნიშნას მოგვებით წერს: „მოიკლნეს მათგანი მას დღესა შინა, რომელთაცა-იგი მშვიდობის-ყოფად არა ინებეს“¹⁰. სუმბატის გულისწყრომა გამოწვეულია იმით, რომ ქართველებმა უარყვეს შემოთავაზებული წინადადება, რომელიც ერთმორწმუნე ბიზანტიელებთან სისხლისმღვრელი ომის შეწყვეტას ითვალისწინებდა. აი ეს არ „აპატია“ მემატიანემ ქართველ მეომრებს. თორემ სხვა დროს სუმბატი ბიზანტიელებთან მეზობელი ქართველების მიმართ ოდნავადაც არ ამჟღავნებს უარყოფით დამოკიდებულებას.

ასევე ჰკიცხავს სუმბატი ბიზანტიელებსაც ქართველ მეფესთან ომის გამო. ბიზანტიის კეისარს, კონსტანტინე VIII-ს (1025—1028), რომლის ბრძანებით იმპერიის ლაშქარი საქართველოს მიწა-წყლის დასაპყრობად იბრძოდა, მემატიანის სიტყვებით, „მსწრაფლ ეწია რისხუა უმსჯავროსა მას მეფესა კონსტანტინეს, მსგავსადვე ივლიანეს უსჯულოსა, უწყალოებისათვის ბაგრატ მეფისა ჩუენისა, მოოგრებისათვის მამულისა მისისა“¹¹.

სუმბატის თხზულება გამსჭვალულია შუასაუკუნეობრივი აზროვნებისათვის ზოგადად დამახასიათებელი პროვიდენციალიზმითა და დულაიზმით.

* * *

სუმბატის თხზულება, რომელიც ქრონოლოგიურად საკმაოდ ხანგრძლივ პერიოდს მოიცავს (VI—XI სს.), ცხადია, ვერ შეიქმნებოდა სათანადო წყაროების გარეშე. ზოგი მათგანი სახელდებითაა ცნობილი,

⁹ იქვე, გვ. 45.

¹⁰ იქვე, გვ. 56.

¹¹ სუმბატ დავითის-ძე. ცხოვრება და უწყება ბაგრატონიანთა, გვ. 59.

ზოგის შესახებ დღეისათვის მხოლოდ ზოგადი ხასიათის მსჯელობა შეიძლება.

მატიანის დასაწყისი, სადაც გადმოცემულია ბაგრატიონთა გენეალოგია ქართლში მოსვლამდე, რასაც ის ადამიდან იწყებს და დანის ძე სოლომონამდე მოჰყავს, ემყარება ბიბლიის ქართულ თარგმანს და ევსევი კესარიელის „საეკლესიო ისტორიას“¹². აღნიშნულ თხრობას საფუძვლად უდევს, აგრეთვე, ლეგენდა ბაგრატიონთა გვარის დავით წინასწარმეტყველისაგან წარმომავლობის შესახებ. რაკი მისთვის ცნობილი იყო, რომ ბაგრატიონთა ბიბლიური მამამთავარი დავით წინასწარმეტყველია, აქედან გამომდინარე, მან ჩამოთვალა ბიბლიაში დასახელებული წინაპრები და ჩამომავლები დავით წინასწარმეტყველისა, რომლის უკანასკნელი ჩამომავლის, სოლომონ დანის ძის შვილებად გამოაცხადა პირველი ბაგრატიონები.

ძირითადი წყარო სუმბატის თხზულების იმ მონაკვეთისა, სადაც გადმოცემულია ამბები გუარამ კურაპალატის გაერისთავებიდან აშოტის გახელმწიფებამდე, არის „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ ისტორიული ქრონიკა¹³.

დღეისათვის მოღწეულია „მოქცევაჲს“ ორი რედაქცია, შატბერდული (X ს. ხელნაწერი) და ჭელიშური (XIV—XV სს. ხელნაწერი)¹⁴. შედარებითი შესწავლის შედეგად ირკვევა, რომ სუმბატს უსარგებლად „მოქცევაჲს“ იმ რედაქციით, რომელიც საერთოა შატბერდული და ჭელიშური რედაქციებისათვის. ეს, თავის მხრივ, მოწმობს იმას, რომ სუმბატის მიერ გამოყენებული „მოქცევაჲს“ ტექსტი რედაქციულად

¹² ე. თაყაიშვილი. სამი ისტორიული ხრონიკა. ტფ., 1890, გვ. XIII; ე. თაყაიშვილი, შესავალი. — წიგნში: სუმბატ დავითის ძის ქრონიკა ტაოკლარჯეთის ბაგრატიონთა შესახებ. — მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, 27, 1949, გვ. 13; ი. ჯავახიშვილი. ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, გვ. 196; გ. მამულია. სუმბატ დავითის-ძის ერთი წყაროს საკითხისათვის — ქართული წყაროთმცოდნეობა, III, თბ., 1971, გვ. 115—116; М. Д. Лордкипанидзе. Сумбат Давитис-дзе и его историческое сочинение. — В кн.: Сумбат Давитис-дзе, История и повествование о Багратионах, Тб., 1979, с. 19.

¹³ ე. თაყაიშვილი. სამი ისტორიული ხრონიკა, გვ. IX; ე. თაყაიშვილი. შესავალი, გვ. 13; ი. ჯავახიშვილი. ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, გვ. 196; ს. კაკაბაძე. ძიებანი ქართველთა IV—VII სს. ისტორიის შესახებ. — საისტორიო კრებული, II, ტფ., 1928, გვ. 49; პ. ინგოროყვა. ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიის მოკლე მიმოხილვა. — თხზ., IV, თბ., 1978, გვ. 430; М. Д. Лордкипанидзе. Сумбат Давитис-дзе и его историческое сочинение, с. 19.

¹⁴ მოქცევაჲ ქართლისაჲ. — ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, I, ი. აბულაძის რედაქციით, თბ., 1963, გვ. 81 და შმდ.

გაცილებით აღრინდელი და, ამავე დროს უფრო სრულია ვიდრე დღევანდელი სათვის ცნობილი შატბერდული და ქელიშური ტექსტები. „მოქცევაჲს აღნიშნული რედაქცია ჩამოყალიბებულია არა უგვიანეს IX ს. 80-იანი წლებისა“¹⁵.

განსახილველ მონაკვეთში, გარდა „მოქცევაჲს“ ისტორიული ქრონიკისა, სუმბატს უნდა ესარგებლა სხვა მისაღებთაც. ყურადღებას იქცევს მემათიანის ცნობები საპაკის, ასამისა და ვარაზვარდის კახეთსა და კამბეჩანში დამკვიდრების შესახებ. სუმბატის მიხედვით, ეკლესიადან ქართლში მოვიდა ოთხი ძმა, მათ შორის, ერთი, გუარამი ქართლს დიდ ერისთავად „განაჩინეს“, მეორე საპაკი „წარვიდა კახეთს და დაემზახა“ ნერსეს, ბაკურის ძეს; ასამ და ვარაზვარდ „წარვიდეს კამბეჩანს, და გარდაუქციეს ერი ვეზანს, ერისთავსა ბაპარ ჩუბინისსა, და ვეზან მოკლეს და დაიპყრეს მათ კამბეჩანი“. ამის შემდეგ „დასხდეს იგინი მუნ ცხორებად ხორნაბუჯს. და ამა ყამამდე შვილნი მათნი მთავრობენ მას შინა“¹⁶. ეს ამბები მოთხრობილია თხზულების იმ მონაკვეთში, რომელიც ძირითადად „მოქცევაჲს“ ისტორიული ქრონიკის მიხედვითაა დაწერილი, მაგრამ საპაკის, ასამისა და ვარაზვარდის შესახებ აღნიშნულ ისტორიულ ქრონიკაში არაფერია ნათქვამი. მაშასადამე, ამ პიროვნებათა შესახებ მსჯელობისას სუმბატს ცალკე წყარო ჰქონდა ხელთ.

აღნიშნულ მონაკვეთში სუმბატის ერთ-ერთი წყარო უნდა ყოფილიყო, აგრეთვე, გადმოცემა ბაგრატიონთა გვარის ეპონიმის შესახებ. მემათიანის თანახმად, რაქაელ დედოფალმა ფილისტიმიდან ეკლესია მოსულ შვიდ ძმათაგან სამს „უცვალა სახელი, რამეთუ ერთსა სახელს დვა მუშელ, და ერთსა ბაგრატ, რომელ არს მამა ბაგრატიონიანთაჲ, ერთსა აბგავარ“¹⁷. აქ აშკარად ჩანს გამოძახილი აღნიშნული გვარის ტრადიციული ეტიმოლოგიისა, რომლის მიხედვით, გვარის სახელწოდება ბაგრატ სახელიდან მომდინარეობს¹⁸.

სუმბატის თხზულების ის ნაწილი, სადაც გადმოცემულია ამბები აშოტ I დიდის (786—826) დროიდან ბაგრატ III-ის გარდაცვალებამდე (1014 წ.), როგორც ფიქრობენ, შედგენილია ძირითადად, ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა საგვარეულო ქრონიკების და სამეფო კარზე და-

¹⁵ ვრცლად იხ. გ. არახაძისა. ძველი ქართული საგვარეულო მათიანეები, თბ., 1988, გვ. 14—18.
¹⁶ სუმბატ დავითის-ძე. ცხორება და უწყება ბაგრატიონიანთა, გვ. 40.
¹⁷ სუმბატ დავითის-ძე. ცხორება და უწყება ბაგრატიონიანთა, გვ. 41.
¹⁸ იხ. История епископа Себеоса. Перевод С. Малхасянца. Ереван, 1939, с. 6—7; მოესეს ხორენაცი. სომხეთის ისტორია, ძველი სომხურიდან თარგმნა, შესავალი და შენიშვნები დაურთო ა. აბღალაძემ, თბ., 1984, გვ. 102.

ცული დოკუმენტების საფუძველზე¹⁹. აქვე გამოყენებული ჩანს, აგრეთვე, ტაო-კლარჯეთის ეკლესია-მონასტრების წარწერები²⁰. მოთქმულია მოსაზრება, რომლის თანახმად, სუმბატის ერთ-ერთი წყარო გიორგი მერჩულის „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება“ (X ს.) იყო²¹.

დიდი ხანია საკამათოდაა ქცეული სუმბატის მათიანის ბოლო მონაკვეთის წყაროს საკითხი. ეს მონაკვეთი, რომელიც 1021—1031 წწ. ისტორიას მოგვითხრობს, ტექსტობრივად ძალიან ახლოსაა „მატიანე ქართლისას“ (შედგენილია 1072—1073 წწ.) იმავე პერიოდის ამსახველ ნაწილთან²². ასეთი ვითარება ი. ჯავახიშვილმა ახსნა იმით, რომ ორივე თხზულების ავტორებს აღნიშნული პერიოდის ამბების გადმოსაცემად საერთო წყაროთი უსარგებლიათ²³. მკვლევარს ამ თვალსაზრისის დასაბუთება კონკრეტული მასალით არ მოუცია. შემდგომში ზემოთ ნახსენები მონაკვეთების ტექსტობრივ მსგავსებათა მიზეზების ახსნასთან დაკავშირებით სამეცნიერო ლიტერატურაში საკითხი დაისვა ასეთი ალტერნატივის სახით: ან სუმბატმა გამოიყენა „მატიანე ქართლისას“ ტექსტი ან, პირიქით, „მატიანე ქართლისას“ ავტორმა ისარგებლა სუმბატის თხზულებით. კვლევის ამ მიმართულებით გამოიკვეთა ორი საპირისპირო თვალსაზრისი. პირველი თვალსაზრისი, რომლის თანახმად, სუმბატის წყაროა „მატიანე ქართლისას“, სათანადო დასაბუთებით წარმოადგინა კ. გრიგოლიამ²⁴. ეს მოსაზრება გაიზიარეს და ახალი არგუმენტებით გაამაგრეს ს. ყაუხჩიშვილმა²⁵ და გ. ალასანიამ²⁶.

მეორე თვალსაზრისი, რომლის მიხედვით სუმბატის თხზულება არის

¹⁹ დ. კარიჭაშვილი. ვინ უნდა იყვეს „სუმბატის ქრონიკის“ ავტორი? — ძველი საქართველო. საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების კრებული, I, ტფილისი, 1909, გვ. 40; ე. თაყაიშვილი. შესავალი, გვ. 15; ი. ჯავახიშვილი. ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, გვ. 196; პ. ინგოროყვა. ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიის მოკლე მიმოხილვა, გვ. 430.

²⁰ ე. თაყაიშვილი, შესავალი, გვ. 15.

²¹ პ. ინგოროყვა. გიორგი მერჩულე. თბ., 1954, გვ. 45.

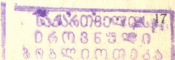
²² შლრ.: სუმბატ დავითის-ძე. ცხოვრება და უწყება ბაგრატიონიანთა, გვ. 54^გ—60; მათიანე ქართლისა. — ქართლის ცხოვრება, I, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. თბ., 1955, გვ. 284^გ—294^გ.

²³ ი. ჯავახიშვილი. ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, გვ. 206.

²⁴ კ. გრიგოლია. ახალი ქართლის ცხოვრება. თბ., 1954, გვ. 233 და შმდ.

²⁵ ს. ყაუხჩიშვილი. ქართლის ცხოვრების ძველთა წყაროების საკითხისათვის. — წიგნში: ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 034—039.

²⁶ გ. ალასანია. რიცხვი და მისტიკა ძველ ქართულ საისტორიო მწერლობაში. — ბაცნე ისტორიის სერია, 1984, № 4, გვ. 36—37; Г. Г. Аласания. Классификация грузинских письменных исторических источников, с. 172—173.

„მატიანე ქართლისას“ წყარო, ეკუთვნის გ. გელაშვილს²⁷. ამ შეხედულებას იზიარებენ მ. ლორთქიფანიძე²⁸ და, ერთგვარი დამკვიდრებით, გ. წულაია²⁹.

ბოლო ხანებში საკითხს შეეხო შ. ბადრიძე: მისი დაკვირვებით, მართებულია ი. ჯავახიშვილის მოსაზრება, რომ სუმბატი და „მატიანე ქართლისას“ ავტორი ტექსტობრივად დამოკიდებულნი არიან საერთო წყაროსაგან³⁰.

სუმბატის თხზულებისა და „მატიანე ქართლისას“ შესაბამისი მონაკვეთების ტექსტობრივი შედარება ცხადყოფს იმას, რომ სუმბატის თხზულებაში დასტურდება რამდენიმე ისეთი დეტალი, რომელიც „მატიანე ქართლისასში“ არა გვაქვს. ამავე დროს „მატიანე ქართლისას“ თხრობაც შეიცავს ზოგიერთ ისეთ დეტალს, რომელიც სუმბატის ტექსტში არ გვხვდება. ეს გარემოება მოწმობს იმას, რომ აღნიშნული თხზულებები უშუალოდ ერთმანეთისაგან დამოკიდებულნი არ არიან. მათ შორის არსებული ტექსტობრივი მსგავსება და ამასთანავე განსხვავებანი დეტალებში ადასტურებს იმ მკვლევართა (ი. ჯავახიშვილი, შ. ბადრიძე) მოსაზრებას, რომლის თანახმად სუმბატი და „მატიანე ქართლისას“ ავტორი ერთი და იგივე წყაროთი სარგებლობდნენ. საერთო წყაროს ტექსტიდან ზოგი რამ სუმბატმა გამოტოვა, ზოგი რამ — „მატიანე ქართლისას“ ავტორმა, რის გამოც თითოეულს ერთმანეთისაგან განსხვავებული ზედმეტი ფაქტები აღმოაჩნდა³¹.

ამრიგად, სუმბატის თხზულების ბოლო მონაკვეთი, სადაც მოთხრობილია 1021—1031 წწ. ამბები, მთლიანად ემყარება დღეისათვის უცნობ წერილობით წყაროს. ეს გარემოება მიუღებელს ხდის მოსაზრებას, რომ თხზულების აღნიშნული მონაკვეთის ამბებს სუმბატი, როგორც თვითმხილველი, საკუთარი მეხსიერების საფუძველზე აღწერს³².

²⁷ გ. გელაშვილი. სუმბატ დავითის-ძე და მათიანე ქართლისა. — თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, 87, 1960, გვ. 239—255.

²⁸ М. Д. Лордкипанидзе. Сумбат Давитис-дзе и его историческое сочинение, с. 19.

²⁹ Г. В. Цулая. Введение. — В кн.: Летопись Картли, Тб., 1982, с. 29.

³⁰ Ш. А. Бадридзе. «Картлис цховреба» о грузино-византийских взаимоотношениях первой трети XI в. — В кн.: Источниковедческие исследования, 1979. — Тб., 1984, с. 51—52.

³¹ ვრცლად იხ. გ. არახაძე. ძველი ქართული საგვარეულო მათიანეები, გვ. 26—27.

³² დ. კარიჭაშვილი. ვინ უნდა იყოს სუმბატის ქრონიკის ავტორი? გვ. 40; ი. ჯავახიშვილი. ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, გვ. 196; პ. ინგოროყვა. ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიის მოკლე მიმოხილვა, გვ. 431; გ. გელაშვილი. სუმბატ დავითის ძე და „მატიანე ქართლისას“, გვ. 248.

* * *

სუმბატის ვინაობისა და მოღვაწეობის დროის შესახებ პირდაპირი ცნობები არა გვაქვს. აღნიშნულ საკითხებზე გამოთქმულია სხვადასხვა მოსაზრება. დ. ბაქრაძის აზრით, თხზულების ავტორი და იმავე თხზულებაში მოხსენიებული სუმბატ დავით მამფალის ძე (გარდაიცვალა 988 წ.) ერთი და იგივე პირია. მკვლევრის აზრით, აღნიშნულ სუმბატს აღუწერია ამბები 988 წლამდე, თხზულების დანარჩენი ნაწილი უცნობ ავტორს ეკუთვნის³³. თ. ჟორდანიას თხზულების ავტორს აიგივებს ათონის აღაპებში მოხსენიებულ სუმბატ კურაპალატთან (გარდაიცვალა 922 წ.), რომელსაც, მისი აზრით, დაუწერია თხზულების ის მონაკვეთი, სადაც გადმოცემულია ამბები 922 წლამდე, შემდგომი ნაწილი კი ათონის აღაპებში დასახელებულ გურგენს, სუმბატ კურაპალატის ძეს³⁴.

დ. კარიჭაშვილის აზრით, თხზულება მთლიანად ეკუთვნის სუმბატ დავითის-ძეს, რომელიც გარდაიცვალა 1032 წ. სუმბატი ეკუთვნოდა მეფის ახლობელ ნათესავთა წრეს, რაზედაც მიუთითებს ის, რომ თხზულების შედგენისას მას გამოყენებული აქვს სამეფო საგვარეულოს დოკუმენტები, რომლებიც ხელმისაწვდომი შეიძლებოდა ყოფილიყო მხოლოდ სამეფო ოჯახთან დაახლოებული პიროვნებისათვის³⁵.

აქედან გამომდინარე, მკვლევარს სუმბატ დავითის-ძე ბაგრატიონთა საგვარეულოს წარმომადგენლად მიიჩნია. აღნიშნული ორიენტირებას (სუმბატის გარდაცვალების თარიღი და გვარი) საფუძველზე დ. კარიჭაშვილი განაგრძობს ბაგრატიონთა საგვარეულოში იმ დავითის ძიებას, რომლის შვილი შეიძლებოდა ყოფილიყო XI ს. პირველ მესამედში მცხოვრები პიროვნების მამა. ასეთად მკვლევარმა მიიჩნია დავით აღარნასეს ძე, რომელიც, სუმბატის თხზულების მიხედვით, მამის, აღარნასეს გარდაცვალების (983 წ.) დროს მცირეწლოვანი ყოფილა³⁶. ამ დავითს, დ. კარიჭაშვილის აზრით, შეიძლებოდა ჰყოლოდა შვილი, სახელით სუმბატი, რომელსაც უნდა ემოღვაწნა XI ს. პირველ ნახევარში. ვინაიდან სუმბატი თავის თხზულებაში ასახელებს დავითის დაბადების წელს და არ უჩვენებს გარდაცვალების თარიღს, მკვლევარა ფიქრობს, რომ სუმბატი მამის გარდაცვალებას არ მოსწრებია³⁷. ამ მოსაზრებასთან დაკავშირებით ი. ჯავახიშვილი აღნიშნავს: „როდესაც მკვლევარმა დანამდვილებით არ იცის, ჰყავდა თუ არა დასახელებულ

³³ დ. ბაქრაძე. ისტორია საქართველოსი. ტფილისი, გვ. 55.

³⁴ თ. ჟორდანიას. ქრონიკები, I, ტფილისი, 1892, გვ. 149, სქ. 9.

³⁵ დ. კარიჭაშვილი. ვინ უნდა იყოს სუმბატის ქრონიკის ავტორი? გვ. 40—41.

³⁶ იქვე, გვ. 41; სუმბატ დავითის ძე, გვ. 52.

³⁷ დ. კარიჭაშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 42.

პირს (დავით აღარნასეს ძეს — გ. ა.) შვილი, რა ფასი აქვს ცარიელ შესაძლებლობას? ვიდრე თვით სუმბატის არსებობის შესახებ უფრო ცნობები არ გვექნება, ამგვარ სათუო საბუთებით, რასაკვირველია, საკითხს ვერ გამოვარკვევთ³⁸.

ე. თაყაიშვილი, რომელიც სუმბატს ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა წარმომადგენლად მიიჩნევს³⁹, მთლიანად იზიარებს დ. კარიჭაშვილის ვარაუდს⁴⁰.

გ. გელაშვილის ჰიპოთეზით, სუმბატი უნდა იყოს იმ დავითის ძე, რომელიც თხზულების მიხედვით, 994 წ. გარდაიცვალა⁴¹.

გ. მჭედლიძე, რომელიც ეყარება კ. გრიგოლიასა და ს. ყაუხჩი-შვილის თვალსაზრისს სუმბატის მიერ „მატიანე ქართლისას“ (1072/73 წ.) ტექსტით სარგებლობის შესახებ, სუმბატის თხზულებას XI ს. ბოლო მეოთხედით ათარიღებს⁴².

სუმბატის თხზულების დათარიღება იმ წლით, რომელზედაც თხრობა წყდება, ჩვენი აზრით, დამაჯერებელი არ არის. მართალია, თხზულების დღეისათვის ცნობილი ტექსტი 1031 წლის ამბებზე თხრობით მთავრდება, მაგრამ ნაწარმოების თავდაპირველი ტექსტი უფრო ვრცელი უნდა ყოფილიყო. ამას მოწმობს ის გარემოება, რომ თხზულების ბოლო წინადადება დასრულებული არ არის. ტექსტის დასასრულს აღნიშნულია, რომ ბაგრატ IV-ის დედა, მარიამ დედოფალი „წარვიდა კონსტანტინეპოლად წინაშე რომანოზ მეფისა ვედრებად მისსა, რათა მშუდობა ყოს აღმოსავლეთისათვის... და რათა მიუთხრეს პატივი ძესა თვისსა ბაგრატ მეფესა წესისაებრ სახლისა“⁴³. წინადადებიდან არ ჩანს, მარიამ დედოფალი „წესისაებრ“ ვისი „სახლისა“ ითხოვდა პატივს. ცხადია, თავდაპირველ ტექსტში ეს აღნიშნული იქნებოდა („მატიანე ქართლისას“ შესაბამისი თხრობის მიხედვით ჩანს, რომ საუბარია ბაგრატიონთა სახლზე)⁴⁴. აღნიშნული წინადადების დაუსრულებლობა თუნდაც დღეისათვის ცნობილი ხელნაწერების ნაკლულევანებით აიხსნას, დამოუკიდებელი ნაწარმოების ასეთი მოულოდნელი დამთავრება მაინც გაუგებარი რჩება. წარმოუდგენელია, ნებისმიერმა ავტორმა ნა-

³⁸ ი. ჯავახიშვილი. ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, ტფილისი, გვ. 135, შენ. 1.

³⁹ ე. თაყაიშვილი, სამი ისტორიული ზრონიკა, გვ. CVIII—CIX.

⁴⁰ ე. თაყაიშვილი. შესავალი, გვ. 11—12.

⁴¹ გ. გელაშვილი. სუმბატ დავითის-ძე და მატიანე ქართლისა, გვ. 245—246; სუმბატ დავითის-ძე. ცხოვრება და უწყება ბაგრატონიანთა, გვ. 52.

⁴² Г. А. Мчедлидзе. Хронология в древнегрузинской исторической литературе V—XIV вв. Автореферат канд. диссертации, Тб., 1963. с. 18.

⁴³ სუმბატ დავითის-ძე. ცხოვრება და უწყება ბაგრატონიანთა, გვ. 60.

⁴⁴ ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 294.

წარმოები იმგვარად დაასრულოს, როგორც სუმბატის თხზულების დღეისათვის ცნობილი ტექსტი მთავრდება. ავტორმა, რომელმაც მათ მოტანილი ბოლო სტრიქონები დაწერა, ამ დროს უკვე იცის, თუ რა შედეგები მოჰყვა მარიამ დედოფლის მისიას, ე. ი. მომსწრეა მისი კონსტანტინეპოლიდან დაბრუნებისა. წინააღმდეგ შემთხვევაში, ძნელი წარმოსადგენია, რომ მას ასე დაწვრილებით სცოდნოდა აღნიშნული მისიის მიზნები. ასეთი რამ, როგორც წესი, ხდება post factum. ასე რომ, სუმბატი თუნდაც მათიანის ბოლოს აღწერილი, 1031 წლის ამბების თანამედროვე ყოფილიყო, მისი თხზულების დათარიღება იმ წლით, რომელი წლის ამბებზეც თხრობა წყდება, მაინც გაუმართლებელია. სავსებით ლოგიკურია ვიფიქროთ, რომ თხზულებას დასასრული აკლია. როგორც ჩანს, ტექსტი ნაკლები სახით ყოფილა შეტანილი „ქართლის ცხოვრების“ კრებულში, ვინაიდან კრებულის ყველა ნუსხაში ის ერთი და იგივე მოცულობითაა წარმოდგენილი.

სუმბატის თხზულების დათარიღების საკითხთან დაკავშირებით ყურადღებას იქცევს სხვა, გაცილებით მნიშვნელოვანი გარემოება. თხზულების ბოლო მონაკვეთი უკანასკნელ წინადადებად, როგორც ზემოთ ვნახეთ, წერილობით წყაროს ემყარება, რაც ბუნებრივად დასავამს კითხვას: თუ სუმბატი თხზულების ბოლოში აღწერილი ამბების თანამედროვე და თვითმხილველია, გაუგებარია რატომ დასჭირდა მას მისი თანადროული ამბების აღწერაში წერილობითი წყარო? ხომ შეეძლო მას, როგორც თვითმხილველს, თანადროული ვითარება წერილობითი წყაროს გამოუყენებლად უშუალოდ ცოცხალი სინამდვილიდან აღეწერა? თუ სუმბატი იმავე წელს გარდაიცვალა, რომელი წლის ამბებზეც წყდება მისი თხზულების ტექსტი, მაშინ გამოდის, რომ სუმბატის წყარო და სუმბატის თხზულება ერთდროულად იწერებოდა, უკეთეს შემთხვევაში, თხზულება, სადაც გადმოცემული იყო 1021—1031 წლების ამბები, დამთავრებისთანავე, „ცხელ კვალზე“ მოიძია და წყაროდ გამოიყენა სუმბატმა. ასეთ გაურკვეველობამდე და ნაძალადევ დასკვნებამდე მივყავართ სუმბატის მიჩნევას მისი თხზულების ბოლო გვერდებზე აღწერილი ამბების თვითმხილველად.

ის ფაქტი, რომ სუმბატი თავისი თხზულების ბოლო მონაკვეთს წერილობითი წყაროს მიხედვით წერს, მოწმობს იმას, რომ ის თხზულებაში მოთხრობილი უკანასკნელი ეპიზოდის თარიღს საკმაოდ დროითაა დაშორებული. აქედან გამომდინარე, სუმბატის მიჩნევა საკუთრივ თხზულებაში დასახელებული რომელიმე დავით ბაგრატიონის შვილად, სარწმუნო არაა.

თხზულებაში ორგან გვხვდება ავტორისეული შენიშვნა, რომლებსაც, მართალია, არაპირდაპირი სახით, მაგრამ მაინც დამათარიღებელი მნიშვნელობა აქვთ. ავტორი გვაუწყებს, რომ ფილისტიმიდან ეკლესიში

მოსული შვიდი ძმიდან ორი სომხეთში დამკვიდრდა „და მუნ დღემდე დელად დღემდე შვილნი მათნი მთავრობენ სომხითს“⁴⁵. სხვაგვარად ცემატიაზე ასამისა და ვარაზვარდის კამბეჩიანში გაბატონებას მოგვითხრობს, აღნიშნავს, რომ „დასწდეს იგინი მუნ ცხორებად ხორნაბუჯს, და ამ უამამდე შვილნი მათნი მთავრობენ მას შინა“⁴⁶. ამ სტრუქტურების დამწერი, როგორც ვხედავთ, მოღვაწეობს იმ ხანაში, როდესაც სომხეთში ბაგრატიუნების დინასტია ბატონობს, აგრეთვე, კამბეჩიანის ცენტრში, ხორნაბუჯში ბაგრატიონები მთავრობენ. ხორნაბუჯში ბაგრატიონთა გამგებლობის შესახებ მითითება, გარდა სუმბატის თხზულებისა, სხვაგან არ დასტურდება. ამიტომ ხორნაბუჯის გამგებელთა შესახებ ცოდნის დღევანდელ ეტაპზე სუმბატის სათანადო ცნობა მისი თხზულების დათარიღებაზე მსჯელობის საშუალებას არ იძლევა. რაც შეეხება შენიშვნას სომეხ ბაგრატიუნთა შესახებ, აქ საქმე სხვაგვარადაა. სომხეთში ბაგრატიუნთა დინასტია რამდენიმე სამეფო-სამთავროში გამგებლობდა. ტარონის სამთავროში ბაგრატიუნთა ხელისუფლება გაუქმდა 966 წ., ანისის ანუ შირაკის სამეფოში — 1045 წ., ყარსის ანუ ვანანდის სამეფოში — 1064 წ.⁴⁷. ასე რომ, 1064 წ. შემდგომ ხანაში გამორიცხულია ვინმეს ეთქვას, რომ ბაგრატიუნები სომხეთში „დღემდე დელად დღემდე მთავრობენ“.

ამრიგად, სუმბატის თხზულების შედგენის ზედა ზღვარი 1064 წლით უნდა განისაზღვროს. თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ სუმბატი 1031 წლის ამბებს უშუალოდ არ მოსწრებია და მათს შესახებ არა საკუთარი მეხსიერების, არამედ წერილობითი წყაროს საფუძველზე მსჯელობს, მაშინ მისი თხზულება შეიძლება მიახლოებით XI ს. 50-იანი და 60-იანი წლების პირველი ნახევრით დათარიღდეს.

* * *

სუმბატის თხზულება ისტორიოგრაფიაში, სავსებით სამართლიანად, შეფასებულია, როგორც უაღრესად სანდო ინფორმაციის შემცველი წყარო, რომელიც სხვა ღირსებებთან ერთად, გამოირჩევა ქრონოლოგიური ცნობების სიუხვითა და, რაც მთავარია, სიზუსტით⁴⁸.

მაგრამ უნდა ითქვას ისიც, რომ სანდოობის თვალსაზრისით სუმბატის თხზულება თავიდან ბოლომდე თანაბარი ღირსების არ არის.

ბაგრატიონთა გენეალოგიის ბიბლიური სქემა, აგრეთვე, შვიდი

⁴⁵ სუმბატ დავითის-ძე. ცხორება და უწყება ბაგრატიონიანთა, გვ. 40.

⁴⁶ იქვე, გვ. 40.

⁴⁷ ვრცლად იხ. К. Н. Юзбашян. Армянские государство эпохи Багратидов и Византия IX—XI вв. М., 1988, с. 117 и др.

⁴⁸ ი. ჯავახიშვილი. ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, გვ. 196.

ქმის თავგადასავლის აღწერა, რითაც იწყებს თბრობას მემატიანე ცხადია, ყოველგვარ რეალობას მოკლებულია, მაგრამ ამ შეთხზულ ფაქტებით აგებულ მსჯელობაში არეკლილია ისტორიული სინამდვილეც, კერძოდ, ქართველი და სომეხი ბაგრატიდების საერთო წარმომავლობა⁴⁹ და მათი საერთო წინაპრების თავდაპირველი სამკვიდროს ადგილ-მდებარეობა⁵⁰.

საგანგებო ყურადღებას იქცევს სუმბატის ცნობები VI—VIII სს. ქართლის ერისმთავართა სახლისშვილობის შესახებ. მემატიანის თვალსაზრისით, პირველი ბაგრატიონი, რომელიც ქართლში ხელისუფლებას ეუფლება, არის გუარამ კურაპალატი. აქედან მოკიდებული ამოტ დიდამდე ქართლის ყველა ერისმთავარი გუარამის ჩამომავალი და, ამდენად, ბაგრატიონია. აღნიშნული ამბების თბრობისას, როგორც ზემოთ ითქვა, სუმბატის ერთადერთი წყაროა „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ ისტორიული ქრონიკა. მას თითქმის სიტყვასიტყვით გადმოაქვს ყველაფერი, რაც კი წერია აღნიშნულ ქრონიკაში გუარამ კურაპალატისა და მისი მომდევნო ერისმთავრების შესახებ. მაგრამ სუმბატის ისტორიულ-გენეალოგიური კონცეფცია ძირფესვიანად განსხვავდება „მოქცევაჲს“ მონაცემებისაგან. ეს კონცეფცია ასახულია იმ ცვლილებებში, რაც „მოქცევაჲს“ ტექსტმა სუმბატის ხელში განიცადა. „მოქცევაჲში“ აღნიშნული არაა გუარამ კურაპალატის მამისშვილობა⁵¹. სუმბატი იმეორებს ყველაფერს, რაც მის წყაროში ნათქვამია გუარამის შესახებ და, ამავე დროს, მის წარმომავლობაზე გვაწვდის სავსებით ორიგინალურ ცნობებს, რომელთა თანახმად ბიბლიური სოლომონ დანის ძის შვილები, შვიდი ძმა „მოიწივნეს ეკლესს წინაშე რაქაელ დედოფლისა და მისგან ნათელ ილეს“⁵²; სამი მათგანი ეკლესა და სომხეთში დამკვიდრდა, დანარჩენი ოთხი ძმა მოვიდა ქართლში; ერთი მათგანი ყოფილა გუარამი, რომელიც ქართლის ერისთავად „განაჩინეს“; „ქართლისა ბაგრატიონიანნი შვილისშვილნი და ნათესავნი არიან მის გუარამისნი“⁵³. ამის შემდეგ სუმბატი იმეორებს „მოქცევაჲს“ თბრობას გუარამის შესახებ, მაგრამ სუმბატის გუარამი წარმომავლობითა და გვარიშვილობით უკვე აღარაა „მოქცევაჲს“ გუარამი.

„მოქცევაჲს“ მიხედვით არ ჩანს სტეფანოზ გუარამის ძის შემდგომი

⁴⁹ საკითხის შესახებ ვრცლად იხ. პ. ი. გ. ო. რ. ო. ყ. ვ. ა. გიორგი მერჩულე, გვ. 87—99.

⁵⁰ იხ. ს. ჯანაშია. უძველესი ეროვნული ცნობა ქართველთა პირველსა-ცხოვრისის შესახებ მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიის სინათლეზე. — შრომები, II, თბ., 1952, გვ. 75.

⁵¹ მოქცევაჲ ქართლისაჲ, გვ. 95.

⁵² სუმბატ და ვითისძე. ცხოვრება და უწყება ბაგრატიონიანთა, გვ. 40.

⁵³ იქვე.

დიდი ერისთავის აღარნასეს მამის შვილობა⁵⁴. სუმბატი კი ამ აღარნასეს მისი წინამორბედი დიდი ერისთავის, სტეფანოზ I-ის ძედადგენს⁵⁵. „მოქცევაჲს“ ტექსტში აღნიშნული არაა სტეფანოზ II-ის მომდევნო გუარამ II კურაპალატის მამის შვილობა⁵⁶. სუმბატის მიხედვით, გუარამ II სტეფანოზ II-ის ძეა⁵⁷. ესაა ცვლილებები, რაც „მოქცევაჲს“ თხრობამ განიცადა სუმბატის თხზულებაში.

საკითხი, თუ რამდენად შეესაბამება რეალურ სინამდვილეს სუმბატის ზემოთ განხილული ორიგინალური ცნობები აშოტ დიდის წინამორბედი ქართლის ერისმთავრების ბაგრატიონობის შესახებ, სპეციალურ ლიტერატურაში აზრთა სხვადასხვაობას იწვევს. ჩვენ, უპირატესად, საკითხის წყაროთმცოდნეობითი ასპექტით შემოვიფარგლებით.

უწინარეს ყოვლისა, გასათვალისწინებელია სუმბატის აღნიშნული ცნობების სხვა წყაროების პირდაპირ თუ არაპირდაპირ მონაცემებთან შედარების შედეგები. უძველესი წყარო, სადაც გუარამ კურაპალატი იხსენიება, არის ზემოთ ხსენებული „მოქცევაჲს“ ისტორიული ქრონიკა, სადაც, მართალია, გუარამის გენეალოგიაზე არაფერია ნათქვამი, მაგრამ, რაკი დასახელებული ქრონიკის შემდგენელი სპეციალურად არ აღნიშნავს მის ჩამომავლობას, საფიქრებელია, რომ ის (გუარამი) ქართლის ძველი დინასტიის წარმომადგენლადაა ნაგულისხმევი. „ის რომ ბაგრატიონად ჰყავდეს ნაგულისხმევი „მოქცევაჲს“, ამას უთუოდ იტყოდა“, აღნიშნავს ნ. ბერძენიშვილი⁵⁸.

გუარამ კურაპალატის შესახებ ცნობებს გვაწვდის, აგრეთვე, „ქართლის ცხოვრების“ პირველი მატიანე, „მეფეთა ცხოვრება“, რომელიც მოიცავს ამბებს უძველესი დროიდან აშოტ დიდამდე⁵⁹.

„მეფეთა ცხოვრების“ ავტორი, ისე როგორც სუმბატი, გუარამ კურაპალატისა და მომდევნო რამდენიმე ერისმთავრის შესახებ თხრობისას სარგებლობს „მოქცევაჲს“ ისტორიული ქრონიკით, მაგრამ ამ

⁵⁴ მოქცევაჲ ქართლისაჲ, გვ. 95.

⁵⁵ სუმბატ და ვითის-ძე. ცხოვრება და უწყება ბაგრატიონიანთა, გვ. 43.

⁵⁶ მოქცევაჲ ქართლისაჲ, გვ. 97.

⁵⁷ სუმბატ და ვითის-ძე. ცხოვრება და უწყება ბაგრატიონიანთა, გვ. 44.

⁵⁸ ნ. ბერძენიშვილი. საქართველოს ისტორიის საკითხები, IX, გვ. 112.

⁵⁹ აღნიშნული მატიანის მოცულობის შესახებ იხ. ა. ზოგვერაძე. „ქართლის ცხოვრების“ პირველი მატიანე და მისი ავტორი. — ქართული ისტორიოგრაფია, I, თბ., 1968, გვ. 8—36; გ. არახიანი. „ქართლის ცხოვრების“ პირველი მატიანის მოცულობის საკითხისათვის. — მაცნე, ისტორიის სერია, 1987, 2, გვ. 59—76. კრებულის აღნიშნული მონაკვეთი, ი. ჯავახიშვილის მიერ შემუშავებული სქემის მიხედვით, შეიცავს ლეონტი მროველისა და ჭვანჭერის თხზულებებს, აგრეთვე, „მატიანე ქართლისას“ ნაწილს (იხ. ი. ჯავახიშვილი, ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, გვ. 176—194, 198—209; ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 1, 72, 139, 245, 249).

უკანასკნელისაგან განსხვავებით, იძლევა კონკრეტულ გენეალოგიურ ცნობებს. აღნიშნული ავტორის მიხედვით, გუარამი არის ვახტანგ გორგასლის უმცროსი ძის, მირდატის ძისწული⁶⁰. მისი მომდევნო ერისმთავრები და მეფეებიც ვახტანგ გორგასლის შთამომავლები არიან⁶¹. იმავე ავტორის ცნობით, პირველი ბაგრატიონი, ვინც ქართლში პოლიტიკური ხელისუფლების სათავეში მოექცა, აშოტი იყო⁶².

გიორგი მერჩულის (X ს.) თხზულების მიხედვით, როგორც ეს სათანადო ცნობების ანალიზის საფუძველზე უჩვენა ნ. ბერძენიშვილმა, ბაგრატიონთა „მთავრობაჲ ქართველთა ზედა“ აღნიშნული აშოტიდან მოდის, მისი წინამორბედი ქართლის ერისმთავრები ბაგრატიონები არ არიან⁶³.

„ქართლის ცხოვრების“ ვახტანგისეულ რედაქციაში (XVIII ს.) გუარამ კურაპალატის შესახებ ნათქვამია შემდეგი: „ხოლო ესე გუარამ იყო დედით ხოსროიანი და მამით პაკრატოანი. და ესე ბაგრატიონიანი შეილისშვილნი და ნათესავნი არიან ამა გუარამისნი“⁶⁴. ვახტანგისეული რედაქციის „ქართლის ცხოვრებაში“, როგორც ცნობილია, სუმბატის თხზულების ტექსტი ნაწილ-ნაწილ შერწყმულია ძველი „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხებში დაცული „მეფეთა ცხოვრებისა“ და „მატიანე ქართლისას“ ტექსტებში⁶⁵. „სწავლულ კაცთა“ კომისიამ ძველი „ქართლის ცხოვრების“ მცხეთური რედაქციის ცნობა, რომლის თანახმად გუარამი იყო დისწული მირდატისი, ვახტანგ გორგასლის ძისა და სუმბატის ცნობა გუარამის ბაგრატიონობის შესახებ ერთმანეთთან კავშირში გაიაზრა. რახან გუარამი მირდატის დისწულია, მაშასადამე, ის დედის ხაზით ხოსროიანია (ასე იწოდება „ქართლის ცხოვრებაში“ პირველი ქრისტიანი მეფის, მირიანის (IV ს.) შთამომავლობა), ხოლო რაკი სუმბატის მიხედვით ის ბაგრატიონია, მაშინ მირდატის დის ქმარი, გუარამის მამა ბაგრატიონი ყოფილა — ასეთი დასკვნა გამოიტანა აღნიშნულმა კომისიამ. როგორც ვხედავთ, განსახილველი ცნობა რაიმე ახალ ფაქტებს არ ემყარება. თუ გავითვალისწინებთ

⁶⁰ იხ. ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 218; ზოგიერთ ნუსხაში წერია „დისწული“, ზოგში — „მისწული“. მითითებულ გამოცემაში შეტანილია „დისწული“. სწორი ფორმა „მისწული“ (იხ. გ. არახაძე ი. ა. „მეფეთა ცხოვრების“ ტექსტის დადგენის ზოგიერთი საკითხი. — მაცნე, ისტორიის სერია, № 1, 1989, გვ. 146—149).

⁶¹ იხ. ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 222, 225, 228, 232, 244.

⁶² იქვე, გვ. 252.

⁶³ ნ. ბერძენიშვილი. საქართველოს ისტორიის საკითხები, IX, გვ. 114—115.

⁶⁴ ქართლის ცხოვრება, ნაწ. I, მ. ბროსეს გამოცემა, სანკტ-პეტერბურგი, 1849, გვ. 161.

⁶⁵ იხ. კ. გრიგოლია. ახალი ქართლის ცხოვრება, გვ. 235—239.

იმას, რომ მცხეთური რედაქციის ნუსხათა ჩვენება „დისწული“⁶⁶, როგორც ზემოთ ითქვა, შეცდომაა, მაშინ ყოველგვარი საფუძველზეა გუარამის ხოსროიანობას დედის ხაზით. რაც შეეხება მის ბაგრატიონობას, ეს კომისიის მიერ სუმბატის ცნობის გამეორებაა მხოლოდ.

ახალი „ქართლის ცხოვრების“ აღნიშნული ცნობები, თავის მხრივ, საფუძველად დაედო ვახუშტი ბაგრატიონის თვალსაზრისს გუარამ კურაპალატის გენეალოგიის შესახებ⁶⁶. ასე რომ, „სწავლულ კაცთა“ კომისია და ვახუშტი სუმბატის ჩვენთვის საინტერესო ცნობების საზღვრის შესამოწმებლად არაფერს იძლევა, რადგანაც ისინი თვითონ ამოდიან სუმბატის თხზულებიდან.

რაც შეეხება დღეისათვის ცნობილ სხვა წყაროებს, როგორიცაა „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება“ და „მეფეთა ცხოვრება“, ისინი ერთხმად უარყოფენ სუმბატის თვალსაზრისს გუარამ კურაპალატისა და მომდევნო ერისმთავრების (აშოტ დიდამდე) ბაგრატიონობის შესახებ.

ყურადღებას იქცევს სუმბატის თხზულებაში არსებული არალოგიკურობა, რაც ქართველ ბაგრატიონთა გვარის დამფუძნებლის სახელსა და გვარის სახელს შორის შეუსაბამობაში ჩანს. როგორც ე. თაყაიშვილი შენიშნავს, თუ ქართლის ბაგრატიონები გუარამისაგან მომდინარეობენ, მაშინ ამ დინასტიის სახელი გუარამიანი უნდა ყოფილიყო და არა ბაგრატიონი⁶⁷. ეს შეუსაბამობა „სწავლულ კაცთა“ კომისიის მიერ შევსებულ „ქართლის ცხოვრებაში“ კიდევ უფრო გაღრმავდა იმით, რომ სუმბატის მიერ ებრაელ სოლომონ დანის ძის ერთ-ერთი მემკვიდრედ მიჩნეული გუარამის მამა ბაგრატიონად გამოცხადდა. ამ ლოგიკურ წინააღმდეგობათა დაძლევა სცადა ვახუშტიმ, მაგრამ მის მიერ შედგენილი სქემა, როგორც ე. თაყაიშვილი აღნიშნავს, აშკარად ხელოვნურია⁶⁸.

ამრიგად, როგორც საკონტროლოდ მოხმობილ წყაროთა მონაცემებს, ისე საკუთრივ თხზულებაში არსებულ ლოგიკურ შეუსაბამობას მივყევართ იმ დასკვნამდე, რომ სუმბატის ცნობები VI—VIII სს. ქართლის ერისმთავართა ბაგრატიონობის შესახებ არ ასახავს ფაქტობრივ ვითარებას.

⁶⁶ ვ ა ხ უ შ ტ ი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა. — ქართლის ცხოვრება, IV, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყუბჩიშვილის მიერ. თბ., 1973, გვ. 118—121; ე. თაყაიშვილი. შესავალი, გვ. 14—15.

⁶⁷ ე. თაყაიშვილი. შესავალი გვ. 14; აღსანიშნავია, რომ სუმბატი სომეხ ბაგრატიონთა მამამთავრად მიიჩნევს გუარამის ერთ-ერთ ძმას, რომელსაც, ეკლესიაში რაქაელ დედოფალმა სახელი უცვალა და ბაგრატ დაარქვა. რამდენადაც ბაგრატი და გუარამი ძმები არიან და არა მამა-შვილი, შეუძლებელია იმის დაშვება, რომ სუმბატს ქართლის ბაგრატიონთა დამფუძნებლადაც ეს ბაგრატი ეგულისხმა.

⁶⁸ ე. თაყაიშვილი. შესავალი, გვ. 14—15.

აღნიშნულ ცნობათა არარეალურობა, არსებითად, განპირობებულია იმ პრობლემებით, რომელთა გააზრებასაც სუმბატი ისახავდა მიზნად. მისი ძირითადი ამოცანა, როგორც ითქვა, იყო გაშუქება იმისა, ბაგრატიონები „სადით მოიწივნეს ამას ქუეყანასა... ანუ რომლით უამითგან უპყრიეს მათ მეფობა ქართლისა“. პირველი საკითხი, „თუ სადით მოიწივნეს“ ბაგრატიონები ქართლში, სუმბატმა, როგორც ზემოთ ვნახეთ, ბაგრატიონთა ბიბლიური წარმოშობის ლეგენდის საფუძველზე გადაწყვიტა. მეორე ძირითადი საკითხის (თუ „რომლით უამითგან უპყრიეს“ ბაგრატიონებს ხელისუფლება ქართლში) გაშუქების დროს სუმბატს ბაგრატიონთა საგვარეულოში შემუშავებული თვალსაზრისით უნდა ეხელმძღვანელა. აღნიშნული თვალსაზრისი წერილობით ფიქსირებულია X ს. შუა წლებისათვის. ბიზანტიის იმპერატორის, კონსტანტინე პორფიროგენეტის თხზულებაში ნათქვამია, რომ ბაგრატიონების იერუსალიმიდან წამოსვლისა და ქართლში დამკვიდრების დროიდან დღემდე (ივლისხმება 952 წ.) ოთხასი ან ხუთასი წელია გასული⁶⁹. ეს შეხედულება, ცხადია, თავდაპირველად საქართველოში, ბაგრატიონთა საგვარეულოში შემუშავდა და აქედან შეაღწია კონსტანტინე პორფიროგენეტის თხზულებაში საქართველო-ბიზანტიის მჭიდრო პოლიტიკურა და კულტურული კავშირების წყალობით.

როგორც ვხედავთ, X ს. შუა ხანებისათვის ბაგრატიონებს თავიანთი წინაპრების ქართლში დამკვიდრების ფაქტი შორეული წარსულის კუთვნილებად მიაჩნიათ და V—VI საუკუნეებით ათარიღებენ (როგორც ჩანს, აღნიშნული ფაქტის კონკრეტული თარიღი ამ დროისათვის ჯერ კიდევ დაუზუსტებელია). სუმბატისათვის ერთგვარი გზამკვლევის მნიშვნელობა ჰქონდა აღნიშნულ შეხედულებას, შემუშავებულს იმ საგვარეულოში, რომლის ისტორიასაც ის წერდა. სუმბატის ამოცანად რჩებოდა ბაგრატიონთა წინაპრების ქართლში დამკვიდრებისა და პოლიტიკური აღზევების დროის შესახებ ოფიციალური თვალსაზრისის ილუსტრირება ქართლის ისტორიის კონკრეტული მასალით. საამისოდ სუმბატს, ბუნებრივია, ქართლის ისტორიის ამსახველი ნაწარმოებები უნდა მოეძია. IX საუკუნემდელი ქართლის ისტორიის გასაცნობად სუმბატს ერთადერთი თხზულება, „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“ ჰქონია. იქნებ ეს ფაქტი შემთხვევითი არ იყოს და სუმბატმა გარკვეული მოსაზრებით მისთვის ხელმისაწვდომი სხვა ძეგლებიდან მხოლოდ „მოქცევაჲ“ შეარჩია. ასეა თუ ისე, ხელმძღვანელობდა რა ბაგრატიონთა ზემოთ აღნიშნული ოფიციალური თვალსაზრისით, სუმბატი შეუდგა ბაგრატიონთა შო-

⁶⁹ კონსტანტინე პორფიროგენეტი. De administrando imperio, — გეორგიკა. ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ, IV₂, ბერძნული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და განმარტებები დაურთო ს. ყაუხჩიშვილმა, თბ., 1952, გვ. 259—260.

რეული წინაპრის ძიებას „მოქცევას“ ისტორიულ ქრონიკაში ჩამო-
თვლილ V—VI საუკუნეების ქართლის პოლიტიკურ ხელისუფალთა
რის. ამ მოსაზრებით „მოქცევას“ ისტორიული ქრონიკის ტექსტის
„ჩხრეკისას“ მასში დასახელებულ V—VI სს. ქართლის ხელისუფალთაგან
პირველ ბაგრატიონად მიჩნევისათვის ყველაზე მეტ „საცთურს“ გუარამ
კურაპალატის პიროვნება ქმნის. ამ თვალსაზრისით „მოქცევას“ თხრო-
ბაში ყურადღებას იქცევს ორი გარემოება: ა) გუარამ კურაპალატის შე-
სახებ თხრობის დაწყებამდე საუბარია ბაკურის მეფობის ამბებზე; აქ,
სხვათა შორის, ნათქვამია: „ამის ბაკურის ზევე დაესრულა მეფობაჲ
ქართლისაჲ“⁷⁰. ბ) ამის შემდეგ აღწერილია ქართლში სპარსთა გაბა-
ტონება. ასეთ ვითარებაში „ნელად-რე შეკრბა ქართლი და განაჩინეს
ერისთავად გუარამ და მერმე კურაპალადცა“⁷¹. ბაკურის ზეობით
ქართლში მეფობის დასასრული შეიძლება და აღქმულიყო როგორც
დინასტიის დასასრული. ეს გარემოება სუმბატს ხელსაყრელ საფუ-
ძველს უქმნიდა იმისათვის, რომ ბაკურის ზეობის შემდგომ ხელისუფ-
ლების სათავეში ახალი დინასტიის მოსვლა ერწმუნა. რაკი სუმბატის
მიერ ძველი დინასტიის აღსასრულად გაგებული „მეფობის დასრულე-
ბის“ შემდგომ ერისთავად „განჩენილი“ გუარამ კურაპალატის მამის-
შვილობაზე „მოქცევას“ ტექსტში არაფერია ნათქვამი, ხელს არაფერი
უშლიდა იმას, რომ აღნიშნული გუარამი, როგორც „მეფობის“ შემ-
დგომი ქართლის პირველი ხელისუფალი ახალი, ბაგრატიონთა დინას-
ტიის პირველ წარმომადგენლადაც ყოფილიყო მიჩნეული. ვფიქრობთ,
აღნიშნულმა გარემოებებმა განაპირობეს ის, რომ სუმბატმა V—VI სს
ქართლის პოლიტიკურ ხელისუფალთა შორის პირველი ბაგრატიონის
ძიებისას ყურადღება შეაჩერა გუარამ კურაპალატზე და არა სხვაზე.

რადგანაც სუმბატმა პირველი ბაგრატიონი გუარამ კურაპალატში
დაინახა, აქედან მისთვის ბუნებრივად გამომდინარეობდა დასკვნა, რომ
„მოქცევამში“ ჩამოთვლილი გუარამ კურაპალატის შემდგომი დიდი
ერისთავები აშოტ ბაგრატიონამდე გუარამის პირდაპირი ჩამომავლები
და, ამდენად, ბაგრატიონები არიან. ასე გაავლო მან უშუალო ჩამომავ-
ლობითი ხაზი გუარამ კურაპალატსა და აშოტ ბაგრატიონს შორის.
ამით სუმბატმა ქართლის ისტორიის კონკრეტული ფაქტების ფონზე
საბოლოოდ ჩამოყალიბებული სახე მისცა ბაგრატიონთა საგვარეულო-
ში შემუშავებულ თვალსაზრისს მათი წინაპრების ქართლში დამკვიდ-
რებისა და აღზევების დროის შესახებ.

ზემოთქმულიდან გამომდინარეობს ისიც, რომ აშოტ დიდის წინა-
მორბედი ქართლის ერისმთავრების ბაგრატიონობის შესახებ სუმბატის
თვალსაზრისი შემუშავებულია პოლიტიკური მოტივით.

⁷⁰ მოქცევა ქართლისაჲ, გვ. 94.

⁷¹ იქვე, გვ. 94—95.

ამრიგად, მართებული ჩანს ისტორიოგრაფიაში არსებული მოსაზრება, რომლის თანახმად გუარამ კურაპალატი და მომდევნო ქართველებისმთავრები (აშოტ დიდამდე) არ ეკუთვნიან ბაგრატიონთა დინასტიას⁷². მაგრამ აქვე უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ სავსებით მიუღებელია „მეფეთა ცხოვრებისა“ და XIII ს. სომეხი ავტორის, ვარდანის ცნობებზე დამყარებული ვარაუდი, რომლის მიხედვით ქართლის ერისმთავართა შორის პირველი ბაგრატიონის, აშოტ დიდის მამა, ადარნასე უნდა ყოფილიყო სომხური სამთავროს, ტარონის მმართველი ბაგრატიუნების წარმომადგენელი⁷³. „მეფეთა ცხოვრებისა“ და ვარდანის ცნობების კრიტიკული ანალიზი ასეთი დასკვნის საშუალებას არ იძლევა. ეს საკითხი სავანგებო მსჯელობას მოითხოვს, რისი შესაძლებლობა აქ არა მაქვს. მხოლოდ მოკლედ გადმოვცემ ჩემს თვალსაზრისს, რომლის დასაბუთების ცდა მოცემული მაქვს სხვა ნაშრომში: ა) „მეფეთა ცხოვრებაში“ მოხსენიებული ადარნასე ბაგრატიონიანის მამა, რომელიც მურვან-ყრუს კავკასიაში ლაშქრობების დროს (VIII ს. 30-იანი წწ.) „შთასულ იყო... კლარჯეთს“⁷⁴, ამ მხარეში მოვიდა ბაგრატიონთა გვარის თავდაპირველი სამკვიდროდან, სახელდობრ, ჭოროხის ხეობაში მდებარე ძველქართული სპერის თემიდან; ბ) ადარნასეს მამა ბიზანტიის ხელისუფალთა მიერ „დადგინებულ იყო“ ეთნიკური და კულტურული თვალსაზრისით ქართული თემის, სპერის გამგებლად; გ) ადარნასე დედის ხაზით ენათესავებოდა ტარონის ბაგრატიუნებს.

თხზულების განსახილველ მონაკვეთში დაცულია ცნობები საპაკის, ასამისა და ვარაზგარდის შესახებ. მემატიანის მიხედვით, ისინი გუარამის ძმები არიან და მასთან ერთად ეკლესიიდან ქართლში მოვიდნენ, „ხოლო ძმა მისი, სახელით საპაკ წარვიდა კახეთს და დაემზახა იგი

⁷² იხ. ე. თაყაიშვილი. შესავალი, გვ. 14—15, 35—38; ნ. ბერძენიშვილი. საქართველოს ისტორიის საკითხები, IX, გვ. 108—114; გ. მამულია. არჩილ „მეფის“ (VIII ს.) რეფორმის გენეზისი და მისი პოლიტიკური ტენდენცია. — ძიებანი საქართველოსა და კავკასიის ისტორიიდან, თბ., 1976, გვ. 117—124. ისტორიოგრაფიაში არსებობს სხვა მოსაზრებაც, რომ სუმბატის აღნიშნული ცნობები სარწმუნოა (იხ. მ. ჯანაშვილი. საქართველოს ისტორია, I, გვ. 249 და შმდ.; პ. ინგოროყვა. გიორგი მერჩულე, გვ. 78; ნ. ლომოური, კონსტანტინე პორფიროგენეტის ერთი ცნობის გარკვევისათვის. — თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, 59, გვ. 135—145; გ. აბრამიშვილი. სტეფანოზ მამფალის ფრესკული წარწერა ატენის სიონში. თბ., 1977, გვ. 46 და შმდ.).

⁷³ ე. თაყაიშვილი. შესავალი, გვ. 36—37; C. Toumanoff. Studies in Christian Caucasian History. Georgetown University Press, 1963, გვ. 337—354, 492; გ. მამულია. არჩილ „მეფის“ (VIII ს.) რეფორმის გენეზისი... გვ. 118—119; მისივე. კლასობრივი სოციალიზმისა და სახელმწიფოს ჩამოყალიბება ძველ ქართლში, თბ., 1979, გვ. 138—143; K. H. Юзбашян. Армянские государства эпохи Багратидов и Византия IX—XI вв., с. 131.

⁷⁴ იხ. ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 243.

ნერსეს. და სხუანი ორნი იგი ძმა ამათნი, სახელით ასამ და ვარაზვარდ-
წარვიდეს კამბეჩანს და მოკლეს მათ სპარსთა სპასალარი და დაიპყრეს
კამბეჩანი და დასხდეს იგინი მუნ ცხოვრებად ხორნაბუჯს და ამ უამამდე
შვილნი მათი მთავრობენ მას შინა“⁷⁵. ცოტა ქვემოთ მემატიაზე კვლავ
უბრუნდება ამ ამბებს და წერს: „ხოლო სამი ესე ძმანი წარვიდეს კა-
ხეთს და საპაჲ დაემზახა ბაკურის ძესა ნერსეს. და ასამ და ვარაზვარდ-
წარვიდეს კამბეჩანს და გარდაუქციეს ერი ვეზანს, ერისთავსა ბაპარ-
ჩუბინისსა და ვეზან მოჰკლეს და დაიპყრეს მათ კამბეჩანი“⁷⁶.

სუმბატის მიხედვით, საპაჲ დამკვიდრდა კახეთში, დაესიძა ნერსე
ბაკურის ძეს. ეს უკანასკნელი შეიძლება გავაიგივოთ იმ ადარნასე ბა-
კურის ძესთან, რომელიც, „მეფეთა ცხოვრების“ ცნობებით, თავდაპირ-
ველად კახეთში ერისთავობდა⁷⁷, VII ს. დამდეგს, დაახლოებით 604—
616 წწ. ქართლის ერისმთავარი იყო, შემდგომ 627 წლამდე (ბიზანტიის
კეისრის, ირაკლის ქართლში ლაშქრობამდე) კვლავ კახეთის ერისთავო-
ბას უბრუნდება⁷⁸. მისი სახელი სომხურ წყაროებში, კერძოდ, „ეპის-
ტოლეთა წიგნსა“⁷⁹ და უხტანესის თხზულებაში⁸⁰ იხსენიება ფორმით
ატრნერსე, „ქართლის ცხოვრების“ ერთ-ერთ ნუსხაში კი ადარნასე⁸¹.

ასე რომ, თუ აღნიშნული იდენტიფიკაცია სინამდვილეს ასახავს,
საპაჲ კახეთში უნდა დამკვიდრებულიყო ან 604 წლამდე ან 616—
627 წწ. შორის, როდესაც ნერსე თუ ადარნესე || ადარნასე კახეთის
ერისთავი იყო.

ასამს და ვარაზვარდს, როგორც სუმბატი გვაუწყებს, მოუკლავთ
სპარსთა სპასალარი, ბაპარ ჩუბინის ერისთავი, ვეზანი. ეს უკანასკნელი
სამეცნიერო ლიტერატურაში გაიგივებულია „ეესტათი მცხეთელის-
მარტილობაში“ (VI ს.) მოხსენიებულ ქართლის მარზპან ვეჟან ბუზ-

⁷⁵ სუმბატ დავითის-ძე. ცხოვრება და უწყებაჲ ბაგრატიონიანთა, გვ. 40.

⁷⁶ სუმბატ დავითის-ძე. ცხოვრებაჲ და უწყებაჲ ბაგრატიონიანთა, გვ. 41.

⁷⁷ იხ. ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 217—225; რ. კიკნაძე. ფარსადან გორგი-
ჯანიძის ერთი ქართული წყაროს შესახებ. — საქართველოს ისტორიის წყაროთმცოდ-
ნეობის საკითხები. თბ., 1982, გვ. 40.

⁷⁸ ზ. ალექსიძე. კირონ ქართლის კათალიკოსი. — ეპისტოლეთა წიგნი. თბ.,
1968, გვ. 251, სქ. 188.

⁷⁹ ეპისტოლეთა წიგნი. სომხური ტექსტი ქართული თარგმანით, გამოკვლევითა-
და კომენტარებით გამოსცა ზ. ალექსიძემ, გვ. 35, 40, 72.

⁸⁰ უხტანესი. ისტორია გამოყოფისა ქართველთა სომხეთაგან, სომხური
ტექსტი ქართული თარგმანითა და გამოკვლევით გამოსცა ზ. ალექსიძემ. თბ., 1975,
გვ. 75, 77, 149, 153, 161.

⁸¹ იხ. ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 225, მე-2 სტრიქონის კითხვა-სხვაობები; გვ. 226,
მე-6 სტრიქონის კითხვასხვაობები; გვ. 228, მე-3 სტრიქონის კითხვასხვაობები.

მიპროტან⁸², რომელსაც ეს თანამდებობა 542—545 წწ. ეკავა⁸³. ფიქრობენ, რომ ვეზანი ქართლის მარზპანობამდე ხორნაბუჯში იჯდა და შემდგომ კვლავ იქ დაბრუნდა⁸⁴. რაც შეეხება ბაპარ ჩუბინს, ის VI ს. ირანის ისტორიაში კარგად ცნობილი პიროვნებაა⁸⁵. სუმბატის მიხედვით, ვეზანი ბაპარ ჩუბინის ერთსავე ყოფილა. რამდენადაც, ვეზანი, სუმბატისავე ცნობით, „სპარსთა სპასალარია“, ამდენად ბაპარ ჩუბინი მისი ზემდგომი ირანელი მოხელე გამოდის.

ზოგიერთი წყაროს ცნობით, ბაპარ ჩუბინი VI ს. 70—80-იან წწ. კავკასიაში ირანის შაჰის მოადგილე, აზერბაიჯანისა და სომხეთის მარზპანი იყო⁸⁶. სხვა წყაროების მიხედვით, ის კავკასიაში ირანის მოხელე არ ყოფილა⁸⁷. ვ. გოილაძის მოსაზრებით, სუმბატს თუ მისი წყაროს ავტორს ბაპარ ჩუბინად მიუჩნევია მისი მამა, ბაპარ გუშნასპი, რომელიც როგორც ირანის მოხელე, მართლაც, განაგებდა კავკასიას VI ს. 50-იან წლებში⁸⁸.

როგორც ვხედავთ, სუმბატის თხზულებაში მოხსენიებული ნერსე ბაკურის ძის, ვეზან ბუზშირისა და ბაპარ ჩუბინის მოღვაწეობის ბევრი დეტალი დღეისათვის ჯერ კიდევ გაურკვეველია, რის გამოც აღნიშნულ პიროვნებათა მიხედვით სუმბატის განსახილველი ცნობების რეალურობის ხარისხის ზედმიწევნით განსაზღვრა ვერ ხერხდება, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, შეუძლებელია ამ ცნობებში ისტორიული სინამდვილის ანარეკლი არ დავინახოთ. სახელდობრ, ასამ და ვარაზვარდის მიერ

⁸² მარტვილობა და მოთმინება წმიდისა ეგისტათი მცხეთელისაჲ. — ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, I, გვ. 34; მ. ჯანაშვილი. საქართველოს ისტორია, I, ტფ., 1906, გვ. 254—256; ვ. გოილაძე. VI საუკუნეში ქართლის ადგილობრივი სახელმწიფოებრიობის აღდგენის დათარიღებისათვის. — მაცნე, ისტორიის სერია, № 1, 1979, გვ. 120—121.

⁸³ ვ. გოილაძე. ფირან გუშნასპის მარტვილობის ცნობათა მნიშვნელობა V—VI სს. საქართველოს ისტორიისათვის. — მაცნე, ისტორიის სერია, № 2, 1978, გვ. 94—95.

⁸⁴ ვ. გოილაძე. VI საუკუნეში ქართლის ადგილობრივი სახელმწიფოებრიობის აღდგენის დათარიღებისათვის, გვ. 121.

⁸⁵ ბაპარ ჩუბინის შესახებ იხ. Н. В. Пигулевская. Византия и Иран на рубеже VI и VII веков, М., 1946, с. 80—113; Л. Н. Гумилев. Война 589 года и гератская битва. — Известия АН Таджикской ССР, 2 (23), 1960; Л. Н. Гумилев. Бахрам Чубин (опыт критики источников). — Проблемы Востоковедения, 3, 1960; Подвиг Бахрама Чубины. Подбор и перевод источников, вступительная статья и комментарии Л. Н. Гумилева, Л., 1962.

⁸⁶ Подвиг Бахрама Чубины, с. 21; Русский перевод арабского текста из «Книги длинных известий» Абу Ханифы ад-Динавари. — Палестинский сборник, 22 (85), с. 116.

⁸⁷ იხ. ვ. გოილაძე. VI საუკუნეში ქართლის ადგილობრივი სახელმწიფოებრიობის აღდგენის დათარიღებისათვის, გვ. 117—119.

⁸⁸ იქვე, გვ. 119—120.

ზორნაბუჯში მკდომი ირანელი მოხელის, ვეხანის მოკვლა შეთქმულთა ბის გზით („გარდაუქცევს ერი ვეხანს...“), და კამბეჩანის მხარეში ბატონება; საჰაკის დანათესალება კახეთის ერისთავთან, ნერსე (სანდო-ნესე II ადარნასე) ბაკურის ძესთან. ეს ამბები ზემოთაღნიშნული რეა-ლიების გათვალისწინებით, შეიძლება, ზოგადად, VI ს. მეორე ნახევრით და VII ს. პირველი ნახევრით დათარიღდეს.

მემატიანის მითითება, რომ საჰაკ, ასამ და ვარაზვარდ გუარამ კურაპალატის ძმები იყვნენ, არ დასტურდება. რაც შეეხება მათს გვარ-შვილობას, შესაძლოა ისინი მართლაც ბაგრატიონები იყვნენ. ყოველ შემთხვევაში, ამის უარსაყოფი საბუთი არ მოიპოვება. დასაშვებია ჩანს ასეთი ვარაუდი: ცნობები ბაგრატიონთა სახლის წარმომადგენლების, საჰაკის, ასამისა და ვარაზვარდის კახეთსა და კამბეჩანში დამკვიდრების შესახებ სუმბატმა ამოკრიბა წერილობითი წყაროდან, რაც შეეხება აღნიშნული პირების მიჩნევას გუარამ კურაპალატის ძმებად, ეს სუმბატის ფანტაზიის ნაყოფი უნდა იყოს. რაკი მემატიანემ „მოქცევაჲს“ გუარამ კურაპალატი ბაგრატიონად წარმოიდგინა, ამის შემდეგ მისთვის ადვილი იყო სხვა წყაროში დასახელებული ბაგრატიონების (საჰაკ, ასამ და ვარაზვარდ) გუარამის სახლის შვილებად გამოცხადება.

რაც შეეხება თხზულების განსახილველ მონაკვეთში დაცულ ცნობებს, რომლებიც უშუალოდ „მოქცევაჲს“ ისტორიული ქრონიკის ტექსტიდანაა გადმოღებული, მათზე მთლიანად ვრცელდება წყაროს როგორც ღირსება, ისე ნაკლოვანება. შესაბამისად სუმბატის თხზულების აღნიშნული ცნობების წყაროთმცოდნეობითი ღირებულება ემთხვევა „მოქცევაჲს“ ისტორიული ქრონიკისას, რომელიც სპეციალურ ლიტერატურაში შეფასებულია როგორც ძირითადად სანდო ინფორმაციის შემცველი წყარო⁸⁹.

სუმბატის თხზულების უმეტესი ნაწილი, დაწყებული აშოტ დიდის შესახებ თხრობიდან, ზედმიწევნით სანდო მასალას შეიცავს, რასაც თვალნათლივ მოწმობს ამ უკანასკნელისა და სხვა ქართული თუ უცხო-ენოვანი წყაროების შედარებითი შესწავლის შედეგები⁹⁰.

⁸⁹ ი. ჯავახიშვილი. ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, გვ. 116; მ. ლორთქიფანიძე. ადრეფეოდალური ხანის ქართული საისტორიო მწერლობა, თბ., 1966, გვ. 118—129. გ. მელიქიშვილი. საქართველოს უძველესი და ძველი ისტორიის წყაროები. — საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, I, თბ., 1970, გვ. 47—50; შ. მესხია. ადრეფეოდალური ხანის საქართველოს ისტორიის ძირითადი წყაროების მოკლე მიმოხილვა. — საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, II, თბ., 1973, გვ. 27—28; მ. ჩხარტიშვილი. ქართული ისტორიული აზროვნების განვითარების ისტორიიდან („მოქცევაჲ ქართლისაჲ“). — მაცნე. ისტორიის სერია, № 3, 1985, გვ. 124—130.

⁹⁰ იხ. ი. ჯავახიშვილი. ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა გვ. 196—197; ე. თაყაიშვილი. ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა გენეალოგიის II ტაბუ-

სუმბატის თხზულება დამოუკიდებელი სახით არ შემონახულა. ას დაცულია ძველი ქართული მატრიანების კრებულში, „ქართლის ცხოვრებაში“. კრებულის ძველი ნუსხებიდან სუმბატის თხზულება შეტანილია მხოლოდ ე. წ. „მცხეთური“ რედაქციის ნუსხებში. ესენია: მარიამისეული (M), 1697 წლის (Q) და მაჩაბლისეული (m). ახალ „ქართლის ცხოვრებაში“, რომელიც ვახტანგ VI-ის „სწავლულ კაცთა“ კომისიის ხელიდან გამოვიდა, სუმბატის თხზულების ტექსტი ნაწილ-ნაწილ შერწყმულია VI—XI სს. ისტორიის ამსახველ მონაკვეთში⁹¹.

სუმბატის თხზულება ძველი „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხებში მოსდევს დავით აღმაშენებლის (1089—1125) ისტორიას, რითაც დარღვეულია კრებულის ერთ-ერთი ძირითადი პრინციპი — თხრობის კომპოზიციური მთლიანობა და ქრონოლოგიური თანმიმდევრობა. მთელ კრებულში ეს ერთადერთი გამოჩვეულებაა, რაც, ცხადია, შემთხვევითობით არ აიხსნება. საქმე ისაა, რომ „ქართლის ცხოვრების“ პირველ მატრიანეში განვითარებულია თვალსაზრისი, რომლის თანახმად, ბაგრატიონების ქართლში დამკვიდრება მოხდა VIII საუკუნეში ფარნავაზიანი მეფის არჩილის დროს, ქართლის პირველი ხელისუფალი ამ საგვარეულოდან აშოტ დიდი იყო. ეს თვალსაზრისი ბაგრატიონთა საგვარეულოსათვის მიუღებელი იყო თუ უფრო ადრე არა, X ს. შუა ხანებისათვის მაინც. სუმბატის თხზულება, რომელიც დიამეტრალურად ეწინააღმდეგება აღნიშნულ თვალსაზრისს, ოფიციალურად აკანონებს მმართველი დინასტიის შეხედულებას. ამით უნდა ყოფილიყო განპირობებული მისი შეტანა „ქართლის ცხოვრების“ კრებულში.

სუმბატის თხზულება მეცნიერებისათვის ცნობილი გახდა „ქართლის ცხოვრების“ მარიამისეული ნუსხის აღმოჩენის (1884 წ.) შემდეგ. თხზულების ტექსტი ცალკე სახით აღნიშნული ნუსხის მიხედვით პირველად გამოქვეყნდა 1890 წ. ე. თაყაიშვილის მიერ⁹². მანვე განახორციელა „ქართლის ცხოვრების“ მარიამისეული ნუსხის დიპლომატიკური გამოცემა, სადაც წარმოდგენილია სუმბატის თხზულებაც⁹³.

ლის შენიშვნები. — წიგნში: სუმბატ დავითის-ძის ქრონიკა ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა შესახებ, გვ. 74—89. თ. ლომოური. სუმბატ დავითის ძისა და გიორგი მერჩულეს ცნობები IX—X სს. ქართველ ბაგრატიონთა შესახებ. — კრ. არილი, ტფ., 1925, გვ. 47—56; ს. ჯანაშია. კონსტანტინე პორფიროგენეტის ცნობები ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა შესახებ. — შრომები, V, თბ., 1987, გვ. 246—266.

⁹¹ კ. გ რ ი გ ლ ი ა. ახალი ქართლის ცხოვრება, გვ. 235—239.
⁹² ე. თ ა ყ ა ი შ ვ ი ლ ი. სამი ისტორიული ხრონიკა, ტფ., 1890, გვ. 41—79.
⁹³ ქართლის ცხოვრება, მარიამ დედოფლის ვარიანტი, გამოცემული ე. თაყაიშვილის რედაქტორობით. ტფ., 1906, გვ. 336—361.

ორივე გამოცემის სქოლიოებში მოტანილია ვახტანგისეული რედაქციის კითხვასწავობანი მ. ბროსეს მიერ გამოცემული „ქართლის ცხოვრებისა“ და თეიმურაზისეული ნუსხის მიხედვით. ე. თაყაიშვილს ეკუთვნის, აგრეთვე, თხზულების მესამე გამოცემა, რომელსაც, როგორც წინა გამოცემებს, საფუძვლად დაედო მარიამისეული ნუსხა, ხოლო რამდენიმე სიტყვისა თუ ფრაზის აღსადგენად გამოყენებულია თეიმურაზისეული ნუსხა, სქოლიოებში წარმოდგენილია მაჩაბლისეული ნუსხის წაკითხვები⁹⁴. თხზულება „ქართლის ცხოვრების“ შემადგენლობაში გამოაქვეყნა ს. ყაუხჩიშვილმა 1955 წ. ტექსტი დადგენილია როგორც ვახტანგამდელი, ისე ვახტანგისეული რედაქციის ყველა ძირითადი ნუსხის მიხედვით⁹⁵.

სუმბატის თხზულების ტექსტი რუსულ ენაზე პირველად თარგმნა ე. თაყაიშვილმა⁹⁶. მეორედ მ. ლორთქიფანიძემ⁹⁷, თხზულების ნაწყვეტი თარგმნილია სომხურ ენაზეც⁹⁸.

წინამდებარე გამოცემის საფუძვლად აღებულია სუმბატის თხზულების შემცველი ძველი „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხები, მარიამისეული⁹⁹, რომელიც გადაწერილია 1634—1645 წწ.¹⁰⁰, 1697 წლის¹⁰¹ და მაჩაბლისეული¹⁰², რომელიც გადაწერილია 1731 წ.¹⁰³. აღნიშნული ნუსხები ერთი არქეტიპიდან მომდინარეობენ, ამიტომ მათში ფაქტობრივად თხზულების ერთი და იგივე ტექსტია წარმოდგენილი. მაგრამ

⁹⁴ სუმბატ დავითის ძის ქრონიკა ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა შესახებ, გვ. 57—69.

⁹⁵ სუმბატ დავითის ძე. ცხოვრება და უწყება ბაგრატიონთა. — ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 372—386.

⁹⁶ Е. Такайшвили. Источники грузинских летописей. Три хроники. — Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа, XVIII. Тифлис, 1900, с. 117 и др.

⁹⁷ Сумбат Давитис-дзе. История и повествование о Багратионах. Перевод, введение и примечания М. Д. Лордкипанидзе. Тб., 1979.

⁹⁸ *ბ. შხერვაშიძე-ჩხიკ. ძროსე აკრძიღუნსერ ჯაქრე მასიზნ, I, ტრხლან, 1934, გვ. 136—138.*

⁹⁹ საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტი, S — 30.

¹⁰⁰ კ. გრიგოლია. ახალი ქართლის ცხოვრება, გვ. 114—116.

¹⁰¹ კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტი, Q — 1219. იხ. აგრეთვე, ა. კლიმაიშვილი. „ქართლის ცხოვრების“ ერთი ახალი ნუსხა 1697 წლის (წინასწარი ცნობა). — საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, ტ. XXIV, № 3, 1960, გვ. 371—375.

¹⁰² კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტი, H — 2135.

¹⁰³ კ. გრიგოლია. ახალი ქართლის ცხოვრება, გვ. 116—117.

Q ნუსხა მარიამისეულ და მაჩაბლისეულ ნუსხებში დამახინჯებული ზოგიერთი სიტყვის სწორ წაკითხვას იძლევა. თხზულების აღნიშნულ ნუსხებში წარმოდგენილი ტექსტის ნაკლული და დამახინჯებული ადგილების შესავსებად და აღსადგენად გამოყენებულია ახალი „ქართლ.ს ცხოვრების“ ზოგიერთი ნუსხა, უპირატესად, თეიმურაზისეული (T)¹⁰⁴, რომელიც გადაწერილია XVIII ს. პირველ მეოთხედში¹⁰⁵. ამ ნუსხაში, განსხვავებით ვახტანგისეული რედაქციის სხვა ნუსხებისაგან, სუმბატის თხზულების ტექსტის შერწყმა „ქართლის ცხოვრების“ დასაწყისი ნაწილის შესაბამის ტექსტთან ბოლომდე განხორციელებული არ არის. მასში ხელუხლებლად შენარჩუნებულია სუმბატის თხზულების მონრდილი ფრაგმენტი¹⁰⁶. გარდა ამისა, დაცულია ზოგიერთი ისეთი ფრაზა თუ სიტყვა, რომელიც არა გვაქვს არც ძველი „ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერებში, არც ახალი „ქართლის ცხოვრების“ სხვა ნუსხებში.

თეიმურაზისეული ნუსხა ტექსტის დასადგენად ნაწილობრივ გამოყენებული აქვს ე. თაყაიშვილს თხზულების 1949 წლის გამოცემაში, შედარებით სრულად ს. ყაუხჩიშვილს.

ახალი „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხებიდან წინამდებარე პუბლიკაციაში გამოყენებულია, აგრეთვე, რუმინანცევისეული (R)¹⁰⁷, რომელიც გადაწერილია 1703 წლამდე¹⁰⁸ და ფალავანდიშვილისეული (P)¹⁰⁹, გადაწერილი XVIII ს. 60-იან წლებში¹¹⁰. აღნიშნულ ნუსხებში დაცულია სწორი წაკითხვა თხზულების ტექსტის ზოგიერთი სიტყვისა, რომელიც დამახინჯებული სახითაა წარმოდგენილი ყველა სხვა ნუსხაში.

თხზულების ტექსტის ნაკლული ადგილების შესავსებად, დამახინჯებული სიტყვების გასასწორებლად ან სწორი ვარიანტის შესარჩევად ზოგჯერ მივმართავთ „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ და „მატიანე ქართლისას“ ტექსტებს, როგორც დამხმარე წყაროებს.

წინამდებარე გამოცემაში გათვალისწინებულია მკვლევრების ე. თაყაიშვილის, ი. ჯავახიშვილის, ს. ყაუხჩიშვილის, ნ. ბერძენიშვილის, რ. კიკნაძის, მ. ლორთქიფანიძის კონიექტურები და ტექსტობრივი დაკვირვებები.

¹⁰⁴ Ленинградское отделение Института востоковедения АН СССР, М-24 (გსარგებლობად ხელნაწერის ფოტოპირით).

¹⁰⁵ კ. გ რ ი გ ო ლ ი ა. ახალი ქართლის ცხოვრება, გვ. 155 და შმდ.

¹⁰⁶ იხ. ს უ მ ბ ა ტ დ ა ვ ი თ ი ს-ძ ე. ცხოვრებაჲ და უწყებაჲ ბაგრატიონიანთა, გვ. 47¹³—52²¹.

¹⁰⁷ კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტი, H — 2080.

¹⁰⁸ კ. გ რ ი გ ო ლ ი ა. ახალი ქართლის ცხოვრება, გვ. 129.

¹⁰⁹ კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტი, H — 988.

¹¹⁰ კ. გ რ ი გ ო ლ ი ა. ახალი ქართლის ცხოვრება, გვ. 183.

ტექსტის სქოლიოებში წარმოდგენილია ძირითადად ძველი „ქართ-
ლის ცხოვრების“ ნუსხათა (MQm) კითხვასხვაობები, ახალი „ქართლის
ცხოვრების“ ხელნაწერებიდან მოტანილია მხოლოდ ის წაკითხვები,
რომლებიც ავსებენ ან ასწორებენ MQm ნუსხათა ნაკლებობას ან
დამახინჯებას. ასეთ წაკითხვებს შეიცავენ RTP ნუსხები. რაც შეეხება
ახალი „ქართლის ცხოვრების“ აღნიშნული და სხვა ნუსხების მცდარ
წაკითხვებს ან ისეთ კითხვასხვაობებს, რომლებიც ემთხვევიან MQm
ნუსხათაგან ერთ-ერთის ჩვენებას მაინც, ისინი სქოლიოებში არაა შე-
ტანილი, რადგან ასეთი კითხვასხვაობები არაფერს იძლევა ტექსტის
შინაარსის გასაგებად და სქოლიოებსაც ზედმეტად ტვირთავს.

პუბლიკაციისათვის დართულ შენიშვნებში მოცემულია ამა თუ ამ
გასწორებისა თუ აღდგენის დასაბუთება, კონკრეტული მასალის საფუ-
ძველზე წარმოდგენილია ტექსტის დადგენის ისტორია მისი პირველი
გამოცემიდან დღემდე.

ტექსტში გამოყენებულია შემდეგი პირობითი ნიშნები:

[ ] — აღდგენილი ადგილები;

| — ხელნაწერის გვერდის დასასრული;

+ — დამატებული ასო ან სიტყვა;

— — დაკლებული ასო ან სიტყვა;

] — ტექსტის ეს ადგილი ამა თუ იმ ხელნაწერში წარმოდგენილია
შემდეგნაირად.

ცხოვრებამ და უწყებამ გაბრატონიანთა,
ჩვენ ქართველთა მეუფეთასა, თუ სადათ
მონიჭივნეს ამას ქუყყანასა იბინი, ანუ
როგლით შამითგან უყყრიუს მათ მეურობა
ქართლისა, როგელი აღწერა სუგბატ
ქეგან დავითისგან

ბ 111a   სადამ შვა სეით. სეით შვა ენოს. ენოს შვა კაინან.

 კაინან შვა მალელ. მალელ შვა იარედ. იარედ შვა ენოქ.

 ენოქ შვა მათუსალა. მათუსალა შვა ლამექ. ლამექ შვა

 ნოე. ნოე შვა სემ. სემ შვა არფაქსად. არფაქსად შვა კაი-

 ნან. კაინან შვა სალა. სალა შვა ებერ. ებერ შვა ფალეგ. 5

 M 568   ფ | ალეგ შვა რაგავ. რაგავ შვა სერუქ. სერუქ შვა ნაქორ.

 m 374   ნაქორ შვა თარა. თარა შვა აბრაჰამ. | აბრაჰამ შვა ისაკ.

 ისაკ შვა იაკობ. იაკობ შვა იუდა. იუდა შვა ფარეზ. ფა-

 რეზ შვა ესრომ. ესრომ შვა არამ. არამ შვა ამინადაზ.

 ამინადაზ შვა ნასონ. ნასონ შვა სალმონ. სალმონ შვა 10

 ბოს. ბოს შვა იობედ. იობედ შვა იესე. იესე შვა

 დავით მეფე. დავით მეფემან შვა სოლომონ. სოლომონ

 შვა რობუამ. რობუამ შვა აბია. აბია შვა ასაფ. ასაფ შვა

 იოსაფატ. იოსაფატ შვა იორამ. იორამ შვა ოზია. ოზია

 შვა იოთამ. იოთამ შვა აქაზ. აქაზ შვა ეზეკია. ეზეკია 15

 შვა მანასე. მანასე შვა ამონ. ამონ შვა იოსია. იოსია შვა

 იოვაკიმ. იოვაკიმ შვა იექონია. იექონია შვა სალათაელ.

 სალათაელ შვა ზორაბაბელ. ზორაბაბელ შვა აბიუდ. აბი-

 უდ შვა ელიაკიმ. ელიაკიმ შვა აზორ. აზორ შვა სადუკ.

 სადუკ შვა აქიმ. აქიმ შვა ელიუდ. ელიუდ შვა ელიაზარ. 20

 ელიაზარ შვა მატათან. მატათან შვა იაკობ. იაკობ შვა

 იოსებ, ქმარი მარიამისი და ძმაჲ კლეოპასი. კლეოპა შვა

 ნაომ. ნაომ შვა სალა. სალა შვა რობუამ. რობუამ შვა

 მოხთარ. მოხთარ შვა ელიაკიმ. ელიაკიმ შვა ბენიამენ.

 ბენიამენ შვა იერობემ. იერობემ შვა მოსე. მოსე შვა 25

 იუდა. იუდა შვა ელიაზარ. ელიაზარ შვა ლევი. ლევი

 შვა იორამ. იორამ შვა მანასე. | მანასე შვა იაკობ. იაკობ

Q 111 b

3 მათუსალაჲ Q. 4 ნოე შვაჲ Q. 5 ებარა m. 6 ნაქორ T. ნაქურ MQm. 7 აბ-

 რაჰამ Q | აბრაჰ Mm. 9 ესრომ შუა M. 9 არამ. არამ შუა RP]—MQm. 10 ნასონ...

 იობედ RP] MQm. 11 იესე შუა M. 12 სოლომონ m. 14 იოსაპატო m. 15 (იოთამ)

 შვა]—M. 21 მატათან m. 22 და ძმაჲ კლეოპასი T] ძმა (ძმაჲ Q) იოსებისი (იოსებ-

 ისა Q) კლეოპა MQm. 25 იერობემ T] რობემ MQm. 26 ლეუ m. 27 იორამ T]

 თარომ MQm.

შვა მიქია. მიქია შვა იოვაკიმ. იოვაკიმ შვა იერუბემ
 იერუბემ შვა აბრაჰამ. აბრაჰამ შვა იობ. იობ შვა აქაბ.
 აქაბ შვა სუმონ. სუმონ შვა იზაქარ. იზაქარ შვა აბია.
 აბია შვა გაად. გაად შვა ასერ. ასერ შვა ისაკ. ისაკ შვა
 დან. დან შვა სოლომონ. სოლომონ შვა შვდნი ძმანი, 5
 რომელნი-იგი მოსცნა ღმერთმან ტყუეობასა შინა.

M 569

და ესენი შვდნი ძმან, | ძენი ამის სოლომონისნი,
 წარმოვიდეს ქუეყანით ფილისტიმით, ტყუეობით წარმო-
 სულნი ჰურიანი და მოიწინეს ეკლეს² წინაშე რაქაელ
 დედოფლისაჲ³ და მისგან ნათელ იღეს. და დაშთეს 10
 იგინი ქუეყანათა სომხითისათა და მუნ დღეინდელად
 დღედმდე შვილნი მათნი მთავრობენ სომხითს.

და ოთხნი ძმანი მათნი მოვიდეს ქართლს: ხოლო ერ-
 თი მათგანი, სახელით გუარამ, განაჩინეს ერისთავად, და
 ესე ქართლისა ბაგრატიონიან[ნი]⁴ შვილისშვილნი და ნა- 15
 თესავნი არიან მის გუარამისნი. ხოლო ძმად მისი, სახე-
 ლით საპაკ, წარვიდა კახეთს და დაემზახა იგი ნერსეს.
 და სხუანი ორნი იგი ძმანი ამათნი, სახელით ასამ და
 ვარაზვარდ, წარვიდეს კამბეჩანს, და მოკლეს მათ სპარს-
 თა სპასალარი და დაიპყრეს კამბეჩანი, და დასხდეს იგინი 20
 მუნ ცხორებად ხორნაბუჯს. და ამა ჟამამდე შვილნი
 მათნი მთავრობენ მას შინა.

ხოლო ვინათგან მოაკლდა მეფობაჲ შვილთა გორგას-
 ლისათა, მით ჟამითგან ეპყრა უფლებაჲ ქართლისა აზნა- 25
 ურთა ვიდრე ამათადმდე. არამედ დაესრულა უფლებაჲ
 ქართლისა აზნაურთა ბოროტთა საქმეთა მათგან. მას
 ჟამსა მცხეთას კათალიკოზი იყო სუმონ-პეტრე. და მცხე-
 თა აღთხელდებოდა და ტფილისი აღშენდებოდა, არმაზი
 შემციროდებოდა და კალაჲ განდიდდებოდა. და სპარსნი

1 იაკობ... მიქია შვა RPJ—MQm. იოვაკიმ Q. იერუბემ P] რობემ, რობემ MQm. 4
 გაად, გად. Q. 7 ესე m. სოლომონისნი m. 8 წარმოვიდეს... ჰურიანი და T]—MQm.
 9 რაქელ m. 10 დედოფლისა Mm. 13 და]—m. მათნი]—m. 14 სახელით M, სახ-
 ლით m. გუარამ Qm. 15 ბაგრატიონიანი MQ, ბაგრატიონიანი m. 16 ძმა T] ძმა
 MQm. 17 საპაკ T] საპკ MQm. დაემზახა Q, 18 ძმანი T] ძმა MQm. 19 ვარაზ-
 ვარდ] ვარზვარდ MQ, ვარაზვარდ m. კანბეჩანს m. 20—21 იგინი მუნ] მუნ იგინი Q.
 ხორნაბუჯს ხორანუჯს MQ, ხორაბუჯს m. ამა T] ამ MQm. 23 მეფობა Mm. 24 ეპ-
 ყრაჲ Q. 25 ამათადამდე MQm. დაესრულა Q. უფლება Mm. 28 აშენდებოდა m.
 29 კალაჲ Mm. განდიდებოდა Qm.

უფლებდეს ქართლს, კახეთს, ჰერეთს, სომხეთს, სივნი-
ეთს, ასპურაგანს.

მას უამსა კათალიკოზი იყო მცხეთას სამოელ, და
ერთად შეკრბა ყოველი ქართლი და გამოარჩივეს გუა-
რამ, დავითის ნათესავისაგან, მოწვეული ძმათა მისთა 5
თანა, ასამს და ვარაზვარდს, რომელნი იგი ზემო ვაცსე-
ნენით. ესენი წარმოვიდეს ეკლესიით, რომელნი მონათლ-
ნა რაქაელ დედ | ოფალმან, ძმანი შვდნი ჰურიანა,
ტყუეობით მოსრულნი ქუეყანით | ფილისტიმით, და
ნათელ იღეს | ეკლესს კელითა რაქაელ დედოფლისათა. 10
რომელმან სამთა მათგანთა უცვალა სახელი: რამეთუ
ერთსა სახელ სდვა მუშელ, და ერთსა ბაგრატ, რომელ
არს მაჟა ბაგრატიონინთა, ერთსა აბგავარ; ერთი შე-
მოიყვანა სიძედ და ორნი მათგანნი ამზახნა სომხეთის
მეფეთა. 15

ხოლო ოთხნი ესე ძმანი წარმოემართნეს ქართლს,
ვითა ზემო ვაცსენეთ, და გუარამ განაჩინეს ერისთავად
და მოსცა ამას მეფემან ბერძენთამან პატივად კურატპა-
ლატობაჲ⁵ და წარმოგზავნა მცხეთას. და ამან დადვა
საფუძველი ჯუარისა ეკლესიაჲსა, რომელ არს მცხეთას. 20

ხოლო სამნი ესე ძმანი წარვიდეს კახეთს. და საჰაკ
დაემზახნა ბაქურის ძესა ნერსეს⁶. და ასამ და ვარაზ-
ვარდ წარვიდეს კამბეჩანს, და გარდაუქციეს ერი ვეზანს,
ერისთავსა ბაპარ ჩუბინისსა, და ვეზან მოკლეს⁷ და
დაიპყრეს მათ კამბეჩანი⁸. 25

და იყო მას უამსა მცხეთას კათალიკოზი სამოელ. და
ამის-ზე ტფილისისა მკვდრთა ეკლესიისა გებად იწყეს,

1 სივნიეთს] სივნიეთს Mm, სივნიეთს Q, სივნიეთს T, სივნიეთს მოქც. ქართლ-
2 ასპურაგანს] ასპორანგს MQ, ასპორაგანს m, ასპურანგს T, გუასპურანგს მოქც.
ქართლ. 5—6 შეკრებაჲ Q. 4 გამოარჩიეს Mm. გუარამ m. 5 მოწვეული m.
6 ოსამს Mm. ვარაზვარდს MQ. 7 ესე Mm. 7—8 მონათანი Mm, რაქაელ m.
8 [შვდნი]—Mm. 11 უცვალა Q. 12 მუშელ T] მოშალე MQm. 13 მამა Mm.
ბაგრატიონინთა Q, ბაგრატიონთა m. აბგავარ]+სახელ Q. 14 ამზახნა] ამზახა Mm,
ამზახან Q. 18 ზემოთ] ზემო Mm, ზემოთა M. გუარამ m. 19—20 კურატპლატობა M,
კურადპლატობა m. და წარმოგზავნა მცხეთას T]—MQm. 20 ეკლესიასა⁵ Mm. 21 სა-
მი Mm. საჰაკ M, საჰკო. 22 ბაქურის ძესა ნერსეს რ. კიკნაძე] ბაქურს ძესა ნერსესსა
MQTm. 22 ასამ T] უსამ MQm. და T]—MQm. ვარაზვარდ T] ვარაზვარად MQ,
ვარაზვარად m. 24 კამბეჩანს M, კამბეჩოვანს m. 24—25 ვეზანს m. ერისთავსა T]
ერისთავი MQm. ბაპარ ჩუბინისსა და ვეზან მოკლეს T]—MQm. 27 ეკლესიისა m.

რომლისა ნახევარსა ყოველი ერი აშენებდა, და ნახევარსა ერთი ვინმე დედაკაცი.

და კათალიკოზი იყო მცხეთას ბართლომე.

და შემდგომად ამის გუარამისსა ერისთაობდა ძე მისი სტეფანოზ და ძმაჲ დემეტრესი. და აშენებდეს ეკლესიასა ჭუარის[ასა]⁹ მცხეთას.

და ამის ზე წარვლო ჰერაკლე მეფემან ბერძენთამან¹⁰, და მივიდა ტფილისად, და დადგა დამართებით ციხესა კალისასა. და ციხისთავმან კმაჲ უყო ციხით გამოღმართ და ჰრქუა ჰერაკლე მეფესა: „რომელსა გასხენ წუერნი ვაციისანი და ვაცბოტისა კისერი გაქუს“¹¹. მაშინ ვითარცა | ესმა სიტყუა ესე | ჰერაკლე მეფესა, განრისხნა მისთვის, და აღმოიკითხა წიგნისაგან დანიელ წინასწარმეტყუელისა სიტყუაჲ იგი, ვითარმედ: „აღმოვიდეს ვაცი დასავლისაჲ და შემუსრნეს რქანი აღმოსავლისა ვერძისანი“¹². და თქუა მეფემან: „უკუეთუ იყო ჩემდა სიტყუაჲ ეგე, კადრებისათჳს ჩემისა მისაგებელი ორკეცი დაგიტეო შენ“. და დაუტევა ტფილისს ჯიბლუ ერისთავი¹³ ბრძოლად ციხესა ტფილისისასა, და თვთ წარემართა ბაღდადს¹⁴. და მივიდა გარდაბანს, ვარაზ-გრიგოლისსა¹⁵ და დაილაშქრა ადგილსა მას, რომელსა ჰქვან ხუზაშენი, და ნათელ-სცა ჰერაკლე ვარაზ-გრიგოლსა და ყოველსა ერსა მისსა. და იწყო შე | ნებად ეკლესიასაჲ, რომელი იგი უბრწყინვალეს არს ყოველთა ეკლესიათა. და მუნით წარვიდა ბერდუჯს და დადგა გულსა სოფლისასა. და აღმართა ჭუარი ქვისაჲ და დადგა საფუძველი წმიდისა ღმრთისმშობელისა ეკლესიისა, და აღასრულა გუმბათი მისი. ხოლო მან ჯიბლუ ციხე იგი ტფილისისა გამოიღო, და ციხისთავი იგი შეიპყრა. და დრაჰკინთა პირი აღუვისო ამისთვის, რამეთუ თქუა სადიდებელი იგი

m 377
M 571

Q 11 b

1 ნახევარი m. 3 კათალიკოზი Mm. 4 გუარამისასა m. 5 ძმა Mm. 7 ერაკლე MQ. ერეკლე m. 9 კმა Mm. 10 ჰქუა Mm. ჰერაკლე M, ერეკლე m. 11 ვაცბოტისა] ვაცბოროტისანი MQm. კისერი გაქუს T]—MQm. 12 ვითარცა R]—MQm. სიტყუა ესე T]—MQm. ჰერაკლე M, ერეკლე m. 14 სიტყუა Mm. 15 ვაცი] კაცი m. დასავლისა Mm. 16 უკუეთუ m. 17 სიტყუა Mm. 18 კადრებისათჳს T] კადნიერებისათჳს MQm. 20 ტფილისი MQm, ტფილის T. 21 და მივიდა გარდაბანს]—Q. ვარაზ გაგელისასა Mm, ვარაზ გ'გლისსა Q. 22 დაილაშქრაჲ Q. 23 ერეკლე m. ვარაზა გრიგოლისი M, ვარაზა გრიგოლისი m, ვარსა გრ'გისი Q. 23—24 ერსაჲ Q. 26 მუნით R]—MQm. 26—27 დადგა Q. სოფლისასა T] სოფოსასა Mm. ქვისა Mm. 28 ეკლესიასა M. ეკლესიისაჲ, Q, ეკლესისა m. 29 გუმბათი MQ.

მეფისაჲ ჰერაკლესი. ხოლო კადრებისა მისთვის ტყავი
 გაჰკადა და მეფესა მისწია იგი გარდაბანს ვარაზ-გრიგო
 ლისასა. და გარდაბანით მეფემან მიცვალა ლალს, და
 უწოდა მეწიეკენელთა¹⁶ მთავარსა, ნათელ-სცა და წარ-
 ვიდა ბაღდადს. და გამოიღო ბაღდადი, და შეიპყრა 5
 ხუასრო მეფე¹⁷, და მოაღებინა ძელი ცხოვრებისა¹⁸. და
 იწყო შენებად იერუსალემისა¹⁹, და დასუა | მოდისტოს
 პატრიარქად და წარმოემართა აქათვე, და მოვიდა წელსა
 მეშვდესა. | და ვიდრე მოსლევამდე მისსა ტფილისის
 ეკლესია სიონი გაესრულა, ხოლო ჯუარისა ეკლესიისა 10
 აკლდა.

m 378

M 572

და მან ჰერაკლე მეფემან ტფილისს და მცხეთას და
 უჯარმოს ქადაგნი განავლინნა, რათა ყოველნი ქრისტეა-
 ნენი ეკლესიასა შევიდენ, და ყოველნი მოგუნი და
 ცეცხლისმსახურნი, რომელნიცა არა მოინათლნენ, მო- 15
 ისრნენ. ხოლო მათ ნათლისღება არა ინებეს, არამედ
 ზაკუევით აღერივნეს ქრისტიანეთა თანა. და მიაწიეს ყო-
 ველთა მათ ზედა მახვლი, და ეკლესიათა შინა მდინარე-
 ნი სისხლთანა დიოდეს. და განწმიდა სჯული ქრისტეს
 ღმრთისაჲ ჩუენისა, და წარვიდა ჰერაკლე მეფე სამე- 20
 ფოდვე თჳსად.

და მთავრობდა ქართლს იგივე სტეფანოზ დიდი. კათა-
 ლიკოსი იყო მეორე ბართლომე მის ზედავე.

და შემდგომად მისსა ჰმთავრობდა ადარნასე²⁰, ძე
 მის სტეფანოზისი. და მის ზე სამნი კათალიკოსნი იცვალ- 25
 ნეს: იოვანე, ბაბილა და თაბორ. და ამისა შემდგომად
 მოკუდა ადარნასე მთავარი და მის წილ დაჯდა სტეფა-
 ნოზ, ძე მისი. და მან განასრულა ეკლესიაჲ [ჯუარისა]²¹,
 და განაწესა მუნ ჯუარისა კრებაჲ და დაჯდა ტფილისს
 ცხოვრებად. და კათალიკოსი იყო სამოელ და ენონ. და 30

1 მეფისა Mm. ჰერაკლესი M, ჰერეკლესი m. 2 გაჰადა Q. 2—3 ვარაზ გრგლისსა.
 5 ბაღდად M. შეიპყრა Q. 6 ძელი ძალი Mm. 7 შენება m. იერუსალემისა Mm.
 10 ეკლესია — Q. სიონი T] — MQm. ეკლესიასა Q. 11 აკლიდა Mm. 12 ჰერეკ-
 ლე Mm. ტფილის M, ტფილისი m. 14 ეკლესიას Q. შევიდნენ m. 15 რომ-
 მელიცა Q. 17 ზაკიციო MQ, ზაკიციო Q, ზაკუევით მოქც. ქართლ. და]—m. მია-
 წიეს m. 19 განწმინდა m. 20 ღმრთისა Mm. ჰერეკლე m. 21 თჳსად m. 22 ქართლ-
 სა m. 22—23 კათალიკოზი Mm. 23 ზე Q. 24 მთავრობდა Mm. 25 ზედა Mm.
 კათალიკოზნი Mm. 26 ამისსა Q. 27 მოკუდა... დაჯდა R]—MQm. 28 ეკლესია Mm.
 29 კრება Mm. ტფილის Mm. 30 ცხოვრებად M. კათალიკოზი Mm.

მის ზე ქუეყანა ქართლისა აღწერეს და წარიღეს საბერძნეთს. და ამბავი მოიწია, ვითარმედ ბაღდადი დაიპყრეს აგარის ნათესავთაო.

და ამის სტეფანოზისა შემდგომად ერისთაობდა ძე მისი გუარამ | კურატპალატი. და შემდგომად მისსა ვარაზ-ბაკურ, ძე მისი, ანთიპატ|ოს-პატრიკიოსი²², რომელმან გარდაბანელნი მოაქცივნა. და მერმე ნერსე და ძენი მისნი, ფილიპე და სტეფანოზ და ადარნასე. და ძენი მისნი გურგენ ერისთავი, ამოტ კურატპალატი.

ხოლო ამოტ კურატპალატი მთავრობდა ქუეყანასა მას შინა და სახლად მისა იყო ბარდავი და ტფილისი, და ჰქონდა მას ქუეყანა, რომელ არს გარემოს მისსაჲ. და მაშინ გაძლიერდა კელმწიფებჲა აგარიანთა და იწყეს ძიებჲა ამოტ კურატპალატისა. და ვერ უძლო წინააღდგომად მათდა ამოტ და ივლტოდა მათგან. და წარემართა, რათა წარვიდეს საბერძნეთად და თანა ჰყვეს მას დედა და ცოლი და ორნი ძენი ასაკითა ჩჩვლნი. უხუცესი ადარნასე და შედეგი ბაგრატ. ხოლო უმრწემესი ძე გუარამ ჯერეთ არა ესუა. და ერი თვისი მცირედ ჰყვა თანა, მკვდრნი მისნი, დედაწულითურთ და შვილითურთ. მოიწივნეს მთასა ჯავახეთისასა, კიდესა დიდისა მის ტბისა ფარავნისასა დამამურალნი სლვისაგან, და გარდაჰყდეს განსუენებად კიდესა მის ტბისასა. ჰამეს რა პური, მცარედ მიერულათ. და მძინარეთა ეწივნეს დიდნი ლაშქარნი სარკინოზთანი. მაშინ შეეწია ღმერთი ამოტ კურატპალატსა, და კნინსა მას ლაშქარსა მისსა მოსცა ძლევაჲ მათ ზედა, და მოსრნეს სიმრავლენი ურიცხუნი. წარმოვიდეს და მოიწივნეს ჯევისა შავშეთისასა.

ხოლო ჯევი შავშეთისა უშენებელი იყო მაშინ, გარეშე მცირედთა აოფელთასა. რამეთუ ჟამსა სპარსთა უფ-

2 მოაწია m. ბაღდადი M. 4 სტეფანოზისაჲ Q. ერისთავობდა Q. 5 გუარამ m. 6—7 ანთიპატრიკოსი MQ, ანთი პატრიკიოსი m, ანთიპატოსი ს. ყაუჩჩ., გარბანელნი MQ. მერმე ე. თაყაიფე.] მოისრა MQm. 10 ქუეყანასაჲ Q. 11 სახელად Mm. 12 მისსა Mm. 13 კელმწიფეჲა Mm. 14 ძიება Mm. 15 წარემართა M. 16—17 მას T] მათ MQm. დედა M. 17 ჩვლნი Mm. 18 შედეგი R]—MQm. უმრწემესი m. 19 გუარამ m. და]—არა MQm. ერი] ერთი m. 20 მკვდარნი m. 21 დიდსა MQm. მის T]—MQm. 22 და]—m. 23 განსუენებად Q. 24 მიერულათ T] მიერულა Mm, მიერულა Q. 25 მაშინ]—Mm. 26 ძლევა Mm. 27 და (მოსრეს)]—m. 28 მოიწივნეს] მოვიდნეს m (სიტყვის თავზე წერია: მოიწივნეს). 30 მცირედთა]—m.

M 574

ლებისასა აოჯრდა. ოდეს-იგი ყრუმან ბაღდადეღმან შე-
 მუსრნა ციხენი ყოველნი და მოვლო შავშეთიცა და
 ღადონი. და კუალად შემდგომად მისსა სრვამან სატლო-
 ბისამან მოაოჯრა შავშეთი, კლარჯეთი და მცირედლა და-
 შთეს | კაცნი ადგილ-ადგილ. ზოლო დაშთომილთა მათ 5
 მკვდრთა შავშეთისათა შეიწყნარეს იგი სიხარულითა და
 სიყვარულითა, და დაემკვდრა მუნ. და მისცა ღმერთმან
 გამარჯუებაჲ და აველმწიფა იგი შავშეთ-კლარჯეთაა
 ზედა. და მან სოფლები ზოგი იყიდა საფასოთა, და ზოგი
 ოჯერი აღაშენა, და განამრავლა სოფლები აშოტ კურატ- 10
 პალატმან ქუეყანათა მათ შინა. და მისცა ღმერთმან და
 განამტკიცა ველმწიფება მისი ნებითა ბერძენთა მე|ფი-
 სათა.

m 380

Q113 b

და ამან აშოტ კურატპალატმან პოვა კლარჯეთის
 ტყეთა შინა კლდე ერთი, რომელი პირველ ვახტანგ 15
 გორგასალს ციხედ აღეშენა, სახელით არტანუჯი; და
 აოჯრებულ იყო ბაღდადეღისა მის ყრუობითგან²³. იგი
 განაახლა აშოტ და აღაშენა ეგრეთვე ციხედ. და წინა
 კერძო მისსა ქუეშეთ აღაშენა ქალაქი. და აღაშენა ცი- 20
 ხესა მას შინა ეკლესია წმიდათა მოციქულთა პეტრესი
 და პავლესი, და შექმნა მას შინა საფლავი თვისი, და და-
 ემკვდრა ციხესა მას შინა ცხოვრებად. და მერმე კუალად
 ეუფლა ქუეყანათა ვიდრე კარადმდე ბარდავის ქალაქისა.
 და მრავალგზის მოსცა ღმერთმან აშოტს კურატპალატსა
 ძღვევა და დიდი დიდებაჲ ბრძოლათა შინა. 25
 და იყო ერთსა შინა ქაშსა, განვიდა აშოტ, რათამცა
 შეიკრიბა ლაშქარი ბრძოლისათვის სარკინოზთასა. მოვი-
 და იგი ადგილსა რომელსამე და განავლინნა ლაშქრისაჲ
 მაწუეველნი. და ვიდრე არღარა შეკრებულ იყო | ლაშ- 30
 ქარი იგი მისი მის თანა, დაესხნეს მას სარკინოზნი უც-

M 575

I ყრუმ [m. 3 სრვამან] სლეამან Mm. 4 კლარჯეთი M. მცირედლა m. 6 შავშე-
 თისათა] + ქუეყანისა m (სიტყვა შემოხაზულია ზედმეტობის ნიშნად). 7 დაემკვდრა Q.
 8 გამარჯეება Mm. შავშეთ-კლარჯეთსა] შავშეთ-კლარჯეთსაჲ, შავშეთ-კლარჯეთსა M,
 შავშეთ-კლარჯეთსა. 9 სოფლები T | სოფელი MQ.—m. 12—13 მეფისათა dp] მეფე-
 თასა MQm. 14 და... პოვა T [—MQm. 15 რომელ m. ვახტანგ გორგასალს] გორგა-
 სალს ვახტანგს MQ. 17 ყრუობითგან] ყრუსაგან m (გადაკეთებულია: „ყრუთაგან“).
 18 განაახლა Mm. აშოტ—m. 18—20 ციხესა Q. 20 წმიდათა Q. 21—22 დაემკვ-
 დრა Q. 22 ცხოვრებად M, ცხრბდ Q, ცხოვრებად m. 24 აშოტ Q. 25 დიდება Mm.
 27 შეიკრიბნა m. 28 და (განავლინნა)]—Mm. განავლინა Mm, განავლინნა Q. ლაშ-
 ქრის Mm. 29 მაწუეველნი T | მწუერვალნი Mm, მწუჭვალნი Q.

ნაურად და აოტეს იგი. წარმოემართა და მოიწია ნიგალისასა და იწყო ძებნად ერისა, რათამცა ვინა მრავლა ლაშქარი თვისი და წარმოემართნეს მოსლვად მის წინაშე იგინი, რომელთა მან უბრძანა, ხოლო იგინი მოვიდოდეს კლვად | მისსა. მაშინ ვიდრე მოწევნადმდე მათდა კარად მისსა არა უწყოდა ამოტ ზაკუა მათი, და რაემს მოიწივნეს იგინი კარად მისსა, მაშინდა აგრძნა რაჲ-იგი ეგულვებოდა მათ. და არა ჰყვა მას ერი თვისი თვნიერ მცირედთასა, რომლითა ვერ წინააღმდეგებოდა იგი მათ. ამისთვისცა შეივლტოდა ამოტ კურატპალატი ეკლესიად. და მოწყლეს იგი მახვლითა საკურთხეველსა ზედა და შეისუარა საკურთხეველი იგი სისხლითა მისითა, რამეთუ დაკლეს იგი მუნ, ვითარცა ცხოვარი, აღსავალსა საკურთხეველისასა და სისხლი იგი მისი დათხეული დღესცა საჩინოდ სახილველ არს.

ხოლო ესმა რა ესე ამბავი ერსა მისსა, რომელნი-იგი იყვნენ დოლისყანასა, ვითარმედ მოიკლა უფალი იგი მათი ამოტ ველითა ოროზ-მოროზის ძეთათა²⁴, წარვიდეს დოლისყანით და დევნა უყვეს მკლველთა მათ უფლისა თვისისათა, დაეწივნეს მათ სანავესა²⁵ ზედა ჭოროხისასა, მოსრნეს იგინი ბოროტად, ვიდრემდის არა დაუშთა არცა | ერთი მათგანი. და წარმოიდეს მკუდარი ამოტ კურატპალატი და დაფლეს მისსა მას საფლავსა შინა ციხესა არტანუჯისასა, ეკლესიასა წმიდათა მოცუქულთასა პეტრესი და პავლესისა. ხოლო მოიკლა ესე ამოტ კურატპალატი დასაბამითგან წელთა ხვლ²⁶, ქრონიკონსა²⁷ მეთამეტედ მოქცეულსა შინა მკ²⁸, თუცა იანვარსა ოცდაცხრასა. და დაუტევნა სამნი ძენი: უხუცესი ადარანსე და შედეგი ბაგრატ. ესე ორნი თანაჰყვეს მას, რაემს-იგი მოიწია შავშეთ-კლარჯეთად. ხოლო უმრწემესი გუარამ არტანუჯის მოსლვასდა შინა დაებადა.

m 381

5.

10

15

20

25

30

Q 114a

M 576

1 კეესაჲ Q, ხეუსომ. 2 ნიგლისასა m. 3 ლაშქარი m. 4—5 მოვიდოდეს ს. ყაუხნ., მოვიდეს MQm. კალადი Mm. 6 ზაკვა Q. 7 და რაემს... მათ T]—MQm. 9 რომლითა]—Mm. 11 საკურთხეულსა m. 12 საკურთხეული m. 14 საკურთხელისასა m. 15 დღესაც m. სახილველად m. არის m. 16 ესმაჲ Q. რაჲ Q. 17 დოლისყანას Q. დოლით ყანით Mm. 18—20 უფლისაჲ Q. 20 დეწივნეს m. სანავესა ნ. ბერძენიშვ.] სავანეთა MQm. 22 არცა]—Mm. 23—24 საფლავსაჲ Q. ციხეაჲ Q. 24 პეტრესი და პავლესისა T]—MQm. ხოლო P] რარეთუ MQm. 26 თუცა Mm. 27 დაუტევნა m. 28 ადრანსე m. 30 უმრწამესი MQm. 31 მოსლვასა Q.

და შემდგომად აშოტის სიკუდილისა, მამისა მათისა, რომელ გარეთ ქუეყანად ჰქონდათ ძეთა აშოტისთა, წარუღეს სარკინოზთა, რამეთუ იყვნეს იგინი უსრულ ასაკითა. ხოლო რაჲმს სრულასაკ იქმნეს იგინი, კულადცა მოსცა ღმერთმან მათვე ყოველივე იგი ნაქონები მამისა მათისა. და ვიდრე უსრულოდა იყვნეს იგინი ასაკითა, იზარღებოდეს ციხესა შინა არტანუჯისასა და იყვნეს ხარკის მიმცემელ სარკინოზთა ყოველნივე ჳეენი შვეთ-კლარჯეთ-ნიგალისანი. ხოლო არტანუჯით გამოღმართ დაიპყრეს მათ ნაქონები იგი მამისა მათისა, და სუჴს ბაგრატ კურატპალატად | და წარმართა ღმერთმან კელმწიფებად მათი.

m 382

და იყვნეს ძენი უხუცესისა მის ძმისად მათისა, აშოტის ძისა ადარნასენი, სამნი: გურგენ, რომელი-იგი დღეთა სიბერისა მისისათა კურატპალატად დასუჴს, და ძმანი მისნი, აშოტ კეკელად და სუმბატ არტანუჯელი, რომელი კელმწიფობასა მისსა დასუჴს ანთიპატოს-პატრიკიოსად; და ძენი ბაგრატ კურატპალატისანი სამნი: დავით, რომელი შემდგომად მამისა თვისისა დასუჴს კურატპალატად, ადარნასე და აშოტ; და ძენი უმრწემესისა აშოტის ძისა გუარამისნი ორნი: ნასრა და აშოტ.

M 577

ხოლო აშოტ კეკელად, ძე ადარნასენი, გარდაიცვალა ქრონიკონსა ვზ³⁰ და დაუტევა გურგენ, რომელი შემდგომად კურატპალატად დასუჴს, და სუმბატ არტანუჯელი ანთიპატოს-პატრიკიოსი.

| გარდაიცვალა აშოტ, ძე მამფლისა გუარამისა, უწინარეს მამისა თვისისა ქრონიკონსა ვთ³¹. არა დაუტევა ძე. გარდაიცვალა ადარნასე, ძე ბაგრატ კურატპალატისა, ქრონიკონსა ედ³², სიცოცხლესავე მამისა თვისისა და არა დაუტევა შვილი. და მამად მისი, ბაგრატ კურატპალატი, ძე აშოტ კურატპალატისად, გარდაიცვალა ქრონიკონსა ევ³³ | და დაუტევა ძენი: დავით, რომელი შემდგომად მისსა კურატპალატ ყუეს. და მოიკლა იგი კელითა

Q 114 b

2 ქუეყანა Mm. ჰქონდათ T] ჰქონდა MQm. ძეთა აშოტისთა T]—MQm. 2—3 წარუღეს MQm. 4 იქმნეს Mm. 5 ყოველივე]—Mm. 8—9 კლარჯეთი m. ნიგლისნი M. 10—11 დასუეს Mm. 12 კელმწიფება Mm. 13 ძმისა Mm. 14 მისისასა m. 15 კეკელად Mm. 16 კელმწიფობს M. 16—17 ანთიპატოს პატრიკიად MQ, ანთიპატოს პატრიკიად m. 20 ნასარ m. 21 კეკელა Mm. 23 დასუეს Mm. 24 ანთიპატრიკი MQ, ანთიპატრიკი m. 26 მამფელისა M, მამფელისა m. გუარამის Q. 30 მამა Mm.

მამის ძმისწულისა თვისისა, ნასრა გუარამის ძისათაჲ,
 სიცოცხლესავე შინა გუარამისსა, ქრონიკონსა რა³⁴
 ფევასა შინა გუარამისსა. ხოლო გუარამ მამფალი, მამის
 ძმად მისი, მამად ნასრისი უბრალო იყო სისხლისაგან
 დავით კურატპალატისთა. და დაუტევა ამან დავით მო-
 კლულმან ძე მცირე ადარნასე, მოუწიფებელი პასაკითა. 5
 ხოლო ნასრ მკლველი ივლტოდა სამეფოსა კოსტანტინე-
 პოლედ და იყო მუნ მრავალ წელ. და ამისსა შემდგომად
 დასუშს გურგენ ძე ადარნასესი კურატპალატად, დიდისაჲ
 აშოტ კურატპალატისა ძისაჲ. 10

გარდაიცვალა გუარამ მამფალი, ძე აშოტ დიდისა,
 მამად ნასრისაჲ, ქრონიკონსა რბ³⁵.

და გარდაიცვალა აშოტ, ძე ბაგრატ კურატპალატისაჲ,
 ქრონიკონსა რე³⁶.

და ამისსა შემდგომად გამოვიდა ნასრ სამეფოთ და 15
 მოვიდა აფხაზეთს. და იყო მაშინ აფხაზეთა მეფე ბაგ-
 რატ³⁷, დისიძე ნასრისა, და შესწია მან დიდითა ლაშქრა-
 თა მეფემან აფხაზეთამან და მუნით გარდამოვიდა ნასრ
 სამცხეს და შეიკრიბა სხუაცა ლაშქარი ურიცხვ. ხოლო 2
 ადარნასე, ძე მოკლულისაჲ კურატპალატისაჲ, განვიდა
 ბრძოლაჲ მისა და მიჰყუა მის თანა შეწევნად ადარნა-
 სესაჲ გურგენ კურატპალატი და შვილნი მისნი, და ყუეს
 ბრძოლაჲ და ომი დიდი ნასრის ზედა. და შეეწია ღმერთი
 მცირეთა ამათ ადარნასეს კერძთა და სძლეს ნასრას,
 მეოტ ქმნეს, შეიპყრეს და მოკლეს ნასრა ჯეგსა სამცხი- 25
 სისა, სოფელსა ასპინძას, ქრონიკონსა რც³⁸. და არა და-
 უშთა შვილი ნასრას და აღიჯოცა საჯსენებელი მისი.

ადარნასე, ძე დავით კურატპალატისა, დასუშს ქარ-
 თველთა მეფედ [ნაცვლად]³⁹ მის მოკლულისა. და ამან
 ადარნასე, ძემან დავით მოკლულისამან, აღაშენა ბანა 30
 ჯელითა კვრიკე ბანელისათა, რომელი-იგი იქმნა პირველ
 ეპისკოპოს ბანელ.

მ 383

M 578

1 მამის T] მის MQm. ძისითა Mm. 2 გუარამისსა ე. თაყაიშუ.] გუგობასა MQm.
 3—4 მამფელი m. მამეფელი m. ძმა Mm. მამა Mm. 5 დავით]+და Q. 6 მოწიფებული m.
 ასაკითა Mm. 7 ნარს Q. 7—8 კონსტანტინეპოლეს m. 9 დასუეს Mm. დიდისა Mm.
 10 ძასა Mm. 11 მამეფელი Mm. 12 მამა Mm. ნასრისა Mm. [13 და]—m. 15 სამე-
 ფოთა m. 17 დისიძე ს. ყ ა უ ხ ჩ.] დის ძე MQm. 20 მოკლულისა Mm. 21 შეწე-
 უნად m. 23 ბრძოლა Mm. ნასრს Q. 25 მეოტი Mm. ქმნეს Q. 25 — 26 სამცხისა-
 სა T] მცხეთისასა MQm. 26 — 27 დაუშთაჲ Q. 29 დასუეს Mm. 30 ნაცვლად
 ე. თ ა ყ ა ი შ ე.] — MQTm. 32 ე კ რ ი ე ე Q] კ ა ე Mm. ქმნა Q.

და მამფალი სუმბატ არტანუჯელი, ძე ადარნასესი, ძისა აშოტ დიდისა, გარდაიცვალა ქრონიკონსა რთ⁴⁰ და დაუტევნა ძენი ორნი: ბაგრატ მამფალი არტანუჯელა და დავით მამფალი.

და სიცოცხლსავე შინა სუმბატ არტანუჯელისასა მოხსრა ნასრ და ქუეყანა ნასრისი დაიპყრეს სხუათა ამათ შთავართა.

ხოლო გურგენ კურატპალატი წარმოვიდა ტაოთ, კალმანით, მამულით თვისით, ცხოვრებად შავშეთს და არტანს. და ამისსა შემდგომად შეიმტერნეს ურთიერთას და შეკრიბეს ლაშქარი ერთმანერთსა ზედა ერთ კერძო გურგენ | კურატპალატმან და ერთა მისთა, მეორე კერძო, ადარნასე ქართველთა მეფემან და ბაგრატ არტანუჯელმან. მოვიდეს ესენი ჯეგსა არტანისასა, სოფელსა მგლინავსა, | და ჰპრძოლეს ერთმანერთსა. და მეოტ იქმნა გურგენ კურატპალატი, წყლეს და შეიპყრეს. და მოკუდა წყლულებითა მით გურგენ კურატპალატი, ძე ადარნასესი, ძისა აშოტ დიდისა, ქრონიკონსა რია⁴¹. და დაუტევა | ორნი ძენი, ადარნასე და აშოტ, რომელიცა შემდგომად ერისთავთერისთავად დასუტს.

შემდგომად გურგენ მამისა თვისისა კურატპალატისა გარდაიცვალა [ადარნასე]⁴² ქრონიკონსა რივ⁴³ და დაუტევნა ორნი ძენი მცირენი: დავით ერისთავთერისთავი და გურგენ, რომელი შემდგომად, მერმე დიდი ერისთავთერისთავი იყო.

და გარდაიცვალა ბაგრატ მამფალი არტანუჯელი, ძე სუმბატისი, ქრონიკონსა რკთ⁴⁴, თუშსა აპრილსა კ⁴⁵, დღესა აღვსებასა. და დაუტევნა ძენი ოთხნი: ადარნასე, რომელი-იგი მონაზონ იქმნა და ბასილი სახელ იღვა, გურგენ ერისთავი, აშოტ და დავით.

Q 11 a
m 576
M 579

5
10
15
20
25
30

1 მამფელი Mm. 3 მამფელი Mm. 4 დავით მამფალი QT]—Mm. 5—6 არტანუჯელისა]+და MQm. მოსრაა. 8 წარვიდა Mm. 10—11 შეკრბეს Q. 12 მეორე კერძო] მეორე კერძ MQm, მეორე კერძოსა T. 14—15 მგლინავს Q. 16 წყლეს... მოკუდა T]—MQm. 17 მით Q] მისით Mm. გურგენ კურატპალატი QT]—Mm. 19—20 და აშოტ T]—MQm. რომელიცა შემდგომად T]—MQm. ერისთავთ ერისთავად T] ერისთავთ ერისთავი MQm. დასუეს T—]MQm. 21 მამისა Q. 22 ადარნასე]—MQm. 23 ორნი ძენი] ძენი ორნი Q. ერისთავთა ერისთავი MQm. 24 და]—m. მერმე T] მემე Mm, მმე Q. 26 მამეფელა Mm. 27 თუშსა Mm. 28 აღვსებისა Mm. 29 სახელ იღვა]+მას MQm.

გარდაიცვალა დავით ერისთავი, ძე ადარნასესი, ძმა გურგენ კურატპალატისა, ძმა დიდისა გურგენისა⁴⁶ ქრონიკონსა რკმ⁴⁷ და არა დაუტევა შვილი.

აშოტ ერისთავთერისთავმან, ძემან გურგენ კურატპალატისამან, რომელსა ეწოდა კუხი, აღაშენა ტბეთა შავშეთს და განასრულა იგი ყოვლითა განგებითა, და დასუა პირველად ეპისკოპოსად სანატრელი სტეფანე უწყებითა სულისა წმიდისათა. და გარდაიცვალა ესე აშოტ კუხი ქრონიკონსა რლმ⁴⁸ და არა ესუა შვილი. და ამისსა შემდგომად გურგენ, ძმისწული მისი, ძე ადარნასესი, დასუჴს ერისთავთერისთავად.

გარდაიცვალა დავით, ძე ბაგრატ არტანუჯელისა, ქრონიკონსა რმზ⁴⁹ და დაუტევა ძე მუცელსა შინა ცოლისა თვისისა, რომელსა-იგი ეწოდა ბაგრატ.

გარდაიცვალა ადარნასე, ქართველთა მეფე, ძე დავით მოკლულისა, ქრონიკონსა რმგ⁵⁰ და დაუტევნა ძენი ოთხნი: დავით, რომელი შემდგომად მამისა | თვისისა ქართველთა მეფე იქმნა, აშოტ კურატპალატი, და ბაგრატ მაგისტროსი, და სუმბატ, რომელი ძმათა შემდგომად კურატპალატად დასუჴს.

გარდაიცვალა გურგენ ერისთავი, ძე ბაგრატ არტანუჯელისა, ქრონიკონსა რმგ⁵¹, მასვე წელსა შინა, რომელსა შინა ქართველთა მეფე ადარნასე მიიცვალა, და დაუტევა ამან გურგენ ძე მუცელსა შინა ცოლისა თვისისასა, რომელსა ეწოდა გურგენვე, სახელი მამისაჲ თვისაჲ.

გარდაიცვალა დავით, ქართველთა მეფე, ძე ადარნასე მეფისა ქართველთასა, ქრონიკონსა რნზ⁵² და არა ესუა ძე.

გარდაიცვალა აშოტ, ძე ბაგრატ არტანუჯელისა, ქრონიკონსა რნთ⁵³. თუჴსა ივნისსა, და არა ესუა ძე.

გარდაიცვალა გურგენ დიდი ერისთავთერისთავი, ძე ადარნასესი, | რომელმან უმეტესნი სიმკნენი და ბრძოლანი ქმნა ყოველთა მამათა მისთასა, და დაიმორჩილნა

M 580
m 385

1 ძე|+ბაგრატ არტანუჯელისა მამეფელისა MQm. 2 ძმა MQ. დიდისაჲ Q. 4 ერისთავთა ერისთავმან MQm. მესე|+ესე M. 11 დასუეს Mm. 17 მამისაჲ თვისისაჲ Q. 18 იქმნაჲ Q. 20 დასუეს Mm. 21 გურგენ]-Mm. 21-22 არტანუჯელი m. 22 მას Q. 24 დაუტევაჲ Q. გურგენ ძე ვ. თ ა ყ ა ი შ ვ., ძე გურგენ MQm. 25-26 მამისა თვისისა Mm. 28 თუჴსა Mm. ივნისსა Q. ესუაჲ Q. 31 ყოველთა T] ყოველნი MQm.

ყოველნი გარემოსნი, ქრონიკონსა რაა⁵⁴, თუჴსა თებერ-
ვალსა იღ⁵⁵. არა ესუა ძე.

გარდაიცვალა მამფალი დავით, ძე სუმბატ არტანუ-
ჯელისა მონაზონობასა შინა, ქრონიკონსა რაგ⁵⁶, ფებერ
ვალსა კ, და დაუტევა ძე თჴსი სუმბატ, რომელიცა- 5
იგი დასუჴს ერისთავთერისთავად.

გარდაიცვალა ბაგრატ მაგისტროსი, ძე ადარნასე ქარ-
თველთა მეფისა, ქრონიკონსა რაგ⁵⁷, თუჴსა მარტსა,
და დაუტევა ძე თჴსი ადარნასე, რომელი შემდგომად
მამისა თჴსისა მაგისტროს იქმნა და შემდგომად მამას 10
ძმათა კურატპალატი იქმნა. მასვე წელსა ბაგრატ მაგია-
ტროსის გარდაცვალებისა ბასილი მონაზონი კლარჯი
გარდაიცვალა, ძე ბაგრატ მამფლისა.

M 581

გარდაიცვალა აშოტ კურატპალატი, ძე ადარნასე ქარ-
თველთა მეფისა, ქრონიკონსა როღ⁵⁸ და არა ესუა ძე. 15
და ამასვე წელსა აშოტ, ძე სუმბატისი, გარდაიცვალა და
არა ესუა ძე.

m 386

და შემდგომად აშოტ კურატპალატისა | ძმად მისი
დასუჴს კურატპალატად, სუმბატ. და ესე სუმბატ კუ-
რატპალატი, ძე ადარნასე ქართველთა მეფისა, გარდაი- 20
ცვალა ქრონიკონსა როღ⁵⁹, და დაუტეგნა ძენი ორნი:
ბაგრატ ერისთავთერისთავი, რომელი ქართველთა მეფედ
დასუჴს, რეგუენი, და ადარნასე კურატპალატი.

გარდაიცვალა [ადარნასე კურატპალატი]⁶⁰, ძე ბაგ-
რატ მაგისტროსისა, ქრონიკონსა რჯა⁶¹, რომელი-ესე 25
ძეთა შეიბყრეს და მონაზონ ქმნეს. მოკუდა უნებლიეთ
ფიჩუთა მოსილი და დაუტეგნა ძენი: ბაგრატ და დავით
ერისთავთერისთავი. გარდაიცვალა ესე ბაგრატ ერის-
თავთერისთავი, ძე ადარნასე კურატპალატისა ქრონიკონ-
სა რჯვ⁶², ხოლო ძმად მისი დავით კურატპალატი იქმნა 30
დიდად.

გარდაიცვალა გურგენ, ძე გურგენის ძისა ბაგრატ
მამფლისა, ქრონიკონსა რჯვ⁶³.

1 თუჴსა Mm. 2 რაა Mm. 3 მამეფელი Mm. 4 რაგ M. 5 ოცსა Mm. დაუტე-
ვა Q. 6 დასუჴს Mm. 8 მარტსა Q. 12 კლარჯი m. 13 მამეფლისა M, მამეფე-
ლისა m. 15 მეფისა Mm. რულ Mm. ესუჴს Q. 17 ესე M, ესუა Q. 18 ძმა Mm.
19 დასუჴს Mm. და ესე]—m. 21 რულ M. 22—23 ქართველთ M. დასუჴს Mm. რე-
გუენი T] რეგუენი MQ, რეგენი m. 25 მაგისტროსისა ე. თ ა ყ ა ი შ ე.] არისტოსი MQm.
26 შეიბყრეს m. 27 ფიჩუთა Q. მოსილი T]—MQm. და]—Qm. 30 ძმად Q] ძემა M,
ძე მამისი m. 33 მამეფლისა Mm.

გარდაიცვალა ადარნასე, ძე სუმბატ კურატპალატი⁶⁴ და დაუტევ⁶⁵ა ძმად ბაგრატ რეგუნისა, ქრონიკონსა სგ⁶⁴ და დაუტევ⁶⁵ა ძე დავით მცირე.

M 582 გარდაიცვალა სუმბატ ერისთავთერისთავი, კაცი მართალი, ძე დავით მამფლისაჲ, არტანუჯელი, ქრონიკონსა სც⁶⁵ და დაუტევნა ძენი ორნი: დავით და ბაგრატ. და შემდგომად მიცვალეზისა მისისა დღესა მეორმოცესა გარდაიცვალა ძე მისი ბაგრატ და დაუტევნა ძენი ორნი: სუმბატ | და გურგენ.

10 გარდაიცვალა სუმბატ, ძე ბაგრატ რეგუნისა, ქართველთა მეფისაჲ ქრონიკონსა სიბ⁶⁶ და არა ესუა შვილი.

15 გარდაიცვალა დავით, ძე სუმბატ ერისთავთერისთავისა დიდებულისა, კაცისა მართლისა. და გარდაიცვალა ბაგრატ რეგუნე ქართველთა მეფე, ძე კურთხეულისა სუმბატ კურატპალატი⁶⁷სა, ქრონიკონსა სიდ⁶⁷ და დაუტევა ძე | თვისი უხუცესი გურგენ, რომელსა უწოდეს მეფეთმეფე. და ამას გურგენს ესუა ბაგრატ დედით აფხაზთა მეფისა დისწული, დემეტრესი და თეოდოსესი.

m 387 ვიდრე გურგენის გამეფებამდე ესე ბაგრატ მეფე იქმნა | აფხაზეთს და ამისთვის გურგენს მეფეთმეფობაჲ ეწოდა.

25 გარდაიცვალა დავით დიდი კურატპალატი, ძე ადარნასე კურატპალატი⁶⁸სა, ქრონიკონსა სკა⁶⁸, და არა ესუა ძე. და აოჯრდა იმიერ-ტაო. და გამოვიდა ბასილი ბერძენთა მეფე⁶⁹ და მისცნეს მას ციხენი აზნაურთა აჲ დავითისთა. და დაიპყრა ბასილი მეფემან მამული დავით კურატპალატი⁶⁹სა. და მივიდეს მის წინაშე ბაგრატ აფხაზთა მეფე [და]⁷⁰ მამად მისი გურგენ. და მოსცა მათ ბასილი მეფემან პატივი, გურგენს მაგისტროსობაჲ და ბაგრატს კურატპალატობაჲ, რათამცა ვითარ მტერ ყვნა ერთმანერთისა მიმართ მამა-ძენი ესე, და ამით ღონითა იძმაცვა. ხოლო გურგენ ჭეშმარიტი და მართალი იყო

2 ძმ Mm. 5 ძე დავით ე. თაყაიშვილ. [დავით ძე MQm. მამფლისა M, მამფელისა M, მამეფელისა m. 7 მიცვალეზისა მისისაჲ Q. დღესა]—m. 11 მეფისა Mm. ესუა Q. 14 შიდეხულისა Mm. 15 კურთხეულისაჲ Q. 16—17 დაუტევება Q. 17 რომელსა Q. 18 მეფეთა მეფე MQ. ესეა M. ბაგრატ დედით T] დედით ბაგრატ MQm. 19 მეფისაჲ Q. თეოდოსესი MQ. 21 მეფეთ მეფობა Mm. ეწოდა T]—MQm. 23 ესუა Q. 24 იმართა Mm. 26—27 დაიპყრა Q. მამული დავით კურატპალატი⁶⁹სა] დავითის მამული m. 28 მამა Mm. გურგენ T]—MQm. მას Mm. 29 მაგისტროსობა Mm. 30 ყუნა M, ყუნან m.

და ვერა აღძრა გული მისი ზაკთა ამით მიზეზითა და ვერა უძლო ღონისძიებითა.

m 583 გარდაიცვალა ესე გურგენ მეფეთმეფე, ძე ბაგრატ ქართველთა მეფისაჲ, ქრონიკონსა სკმ⁷¹, და დაუტევა ძე ესე თვისი ბაგრატ, აფხაზთა მეფე, კურატპალატი დიდი; და ეუფლა ტაოს მამულსა თვისსა, და დაიპყრა ყოველი კავკასია თვთმპყრობელობითა ჳიქეთითგან ვიდრე | გურგენამდე. ხოლო ადარბადაგანი და შარვანი მოხარკე ყო, სომხითისა კელმწიფეებითა ნებიერად განაგებდა. მეფე სპარსთა მეგობრად და ერთგულ ყო სიბრძნითა და ძლიერებითა თვისითა უფროს სახლეულთა თვისთასა, და ბერძენთ მეფესაცა შიში აქუნდა ამისი ყოვლადვე.

m 388 და ამან ბაგრატ კურატპალატმან მოიყვანნა კლარჯნი კელმწიფენი სუმბატ და გურგენ, ძენი ბაგრატ არტანუჯელისანი, თვისნი მამის დისწულნი, დარბაზობად მის წინაშე ციხესა შინა ფანასკერტისასა და მუნ შინა შეაპყრნა იგინი. და აღიყუნა ქუეყანანი და ციხენი მათნი, რამეთუ იგინი | პატიმარ ყვნა ციხესა შიგა თმოგვსასა. და მუნ ციხესა შინა თმოგვსასა გარდაიცვალა სუმბატ არტანუჯელი ქრონიკონსა სლა⁷². და ეგრეთვე მასვე წელსა შინა გურგენცა გარდაიცვალა, ძმაჲ სუმბატისო, ქრონიკონსა სლბ⁷³. ხოლო შვილნი ამათნი წარვიდეს კონსტანტინეპოლედ, ძე სუმბატისი ბაგრატ და ძე გურგენისი დემეტრე ბასილი მეფისა წინაშე, და მათნივე შვილნი კლარჯთა მეფეთანი რომელ დაშოეს ამას ქუეყანასა, მოისრნეს ყოველნი სიკუდილითა | პატიმრობასა შინა.

Q 116 b ამისსა შემდგომად მოვლო ბაგრატ ყოველი სამეფო თვისი, აფხაზეთი, ჳერეთი და კახეთი, მოვიდა და დაიზამთრა კევთა ტაოსათა. და მო-რა-იწია ზაფხული, მოვიდა მასვე ციხესა ფანასკერტისასა წელსა მესამესა და მუნ გარდაიცვალა ესე ბაგრატ ქრონიკონსა | სლდ⁷⁴, თუესა მისისა ჳ⁷⁵, დღესა პარასკევსა. და დაუტევა ძე თვისი გიორგი და დაჯდა იგი მეფედ წლისა იმ⁷⁶.

1 ვერაჲ Q. აზრა Mm. ზაკთაჲ Q. 4 მეფისა Mm. 6 თვისსაჲ Q. დაიპყრაჲ Q. 7—8 გორანგეთამდე Mm. 8 ადარბადაგან Mm. 9 ნებურაჲ Mm. 11—12 თვისთასა, და] + რამეთუ MQm. ბერძენს მეფესაც m. ამის Mm. 13 კლარჯნი m. 15 დისწულისანი M, ამისწულისანი m. 16 ციხესაჲ Q. 18 ციხესაჲ Q. 19 გარდაიცვალაჲ Q. 21 წელსაჲ Q. ძმა Mm. 23 კონსტანტინეპოლეს m. 24 მეფისაჲ Q. 25—26 ამას T] ამათ MQm. ქუეყანასაჲ Q. 31 მესამსა m. 33 პარასკევსაჲ Q.

ხოლო დაჯდა რა ესე გიორგი მეფედ, გან[უ]დგა⁷⁷ ამას ქუეყანა ჰერეთ-კახეთისა და ლაღრობითა აზნაურთათა შებყრობილ იქმნეს ერისთავნი. მათ ქუეყანათ კუალადვე ეუფლნეს მათნი უფალნი, რომელთა პირველ აქუნდა იგი.

5

და ამის გიორგის მეფობისა მეშვედესა წელსა გამოვიდა ბასილი ბერძენთა მეფე ამას გიორგის მეფესა ზედა. ხოლო ესე გიორგი განვიდა ლაშქრითა დიდითა და დაიბანაკეს ქუეყანასა ბასიანისასა ორთავე მრავალ დღე, და არა მივიდეს ბრძოლად ერთმანერთსა ზედა, არამედ მოერიდა გიორგი და მოვიდა და დაწუა ქალაქი ოლთისი. [და მუნით მოვიდა კოლასა და]⁷⁸ გამოუდგა კუალსა და მოუდგა უკანა მეფე ბერძენთა. და შეკრბეს რა უკანამავალნი გიორგისნი და წინამავალნი ბასილისნი ლაშქარნი, იქმნა ბრძოლად დიდი სოფელსა შინა, რომელსა ეწოდებობს | შირიმთა. და მრავლად მოისრეს ორკერძოვე და მოიკლნეს მუნ დიდნი ერისთავნი, რატი ძე ლიპარიტისი და ხურსი. და ვითარცა მოესმა ვამა ომისადა გიორგი მეფესა, აღბორგნეს, განვიდეს და მოვიდეს ადგილსა მას, სადა იყვნეს ბრძოლად, და მოვიდა მუნ ბასილი მეფეცა სპითა დიდითა.

10

15

20

m 389

და შეკრბეს იგინი იმიერ და ამიერ. და იქმნა მუნ ბრძოლა დიდი და მოისრნეს მუნ ბერძენნი დიდნი და ფრიადნი. და | წარმოიღეს გიორგისთა ავარი, და ეზომ განდიდნა ბრძოლა იგი, რომელ სივლტოლად ეგულეობდა ბასილი მეფესა. გარნა გიორგისნივე სულმოკლე იქმნნეს, რამეთუ მორიდეს და წარმოვიდეს. ხოლო ბასილი უკანა წარმოუდგა და მოვიდა არტანს და დაწუა იგი. და რომელი პოვა, ტყუე-ყო. ხოლო გიორგი წარვიდა ნიალით კერძო სამცხედ, და მიუდგა მას უკანა ბასილი ჯავახეთით კერძო და მოაოჯრა ყოველივე. გარდავიდა გიორგი თრიალეთად და მოადგა ბასილიცა თრიალეთადვე. და რა ეახლნეს ერთმანერთსა, კუალად განძლიერდა გიორგი | ლაშქრითა, რამეთუ მოიყვანნა წანარნი

25

30

M 585

Q 117 a

1 რა T]—MQT. 2—3. ქუეყანასა MQm. ჰერეთ-კახეთისა Mm. აზნაურთათა M. იქმნეს Mm. ქუეყანათ ყაუხჩ., ქუეყანად MQm. 6 მეფობასა m. მეშვიდესა Mm. მეშვედესა წელსა]—m. 7—8 ზედა] — m. 10 არადა Q. 12 და... მუნით და]—Mm. 17 მუნ]—m. 21 მეფე Q. 25 განადიდნა m. სივლტოლა Mm. 26 გიორგისნი m. 27 იქმნეს Mm. 32—33 თრიალეთად Mm. თრიალეთადვე Mm.

და შაქნი. ხოლო იხილა რა ესე ბასილი, შეიქცა თრია-^{ნაქონული}
 ლეთით და უქმოვლო ჯავახეთი და არტანი დღეთა შინა ^{განდგომილსა}
 ზამთრისათა, და კულად უბოროტესად-რე მოაოცრა. და
 წარვიდა და დაიზამთრა ქუეყანასა ხალდასა, ქალაქსა
 ტრაპიზონტას. და ვიდოდეს მოციქულნი ორთავე ამათ 5
 მეფეთანი ზავისათჳს ერთმანერთისა წინაშე [და]⁷⁹ მშვა-
 დობისა.

ხოლო იქმნა ამას ეამსა შინა განდგომილებად დიდი
 საბერძნეთს, რამეთუ შეირთნეს ბასილის სპასპეტი და
 წარვეზი, ძე ფოკას განდგომილისა და მეფე იქმნა ქსიფი, 10
 და მიიდგინეს მათ ყოველი აღმოსავლით კერძი ქუეყანა,
 ხოლო ღმერთმან ბასილის დიდად შეშინებულსავე პა-
 ტივ-სცა, რამეთუ განუდგეს ქსიფი წარვეზს, და ყოველ-
 ნივე ერნი მისად მიმდგომელნი შეიტყუვნეს ციხეა
 შინა, შეიპყრეს და ბასილის წინაშე წარმოგზავნეს. და 15
 მან ექსორა-ყო იგი კუნძულსა შინა და მიმდგომთა მის-
 თა მრავალთა თავი მოჰკუეთა⁸⁰, რომელთა თანა იყო
 ფერის ჯოჯიკის ძე ქართველი⁸¹.

M 586

m 390

და კულად შემოიქცა ბასილი მეფე | და მოვიდა
 ბასიანს. და ითხოვდა იგი გიორგი მეფისაგან ციხე-ქუე- 20
 ყანათა და აღუთქმიდა ზავსა და მშვდობასა. ხოლო გი-
 ორგი მეფემან განავლინა ზვადი⁸² ლაშქრითა დიდითა
 უწინარეს თჳსსა. და დაილაშქრა ზვადმანცა ამიერ კიდე-
 სა ბასიანისასა, რეცა ზამთრის სახედ. ხოლო თვთ გი- 25
 ორგი მეფე უკანა ისრე განვიდა ზვად წადიერ ლაშქრი-
 თა დიდითა და ძლიერითა. გარნა ორკერძოვე მზაკუარნი
 იგი აზნაურნი არა მიეშუნეს გიორგის ყოფად ზავისა,
 რამეთუ არა უნდოდა მშვდობად, არამედ აზრახეს მან
 ბრძოლად. აწვეს იგი ბასილის ზედა, რომელი-იგი ზავად 30
 და მშვდობად ჰგონებდა მისულასა მათსა, და ჰგონებდა
 და მოელოდა. ხოლო გიორგისთა იწყეს ბრძოლად და
 აოტეს ზოგი ბასილის ლაშქრისა. მაშინ უბრძანა ბასილი

1 რაჲ Q. 1—2 თრიელეთით Mm. 3 უბოროტეს Q. 4 დაიზამთრაჲ Q. ქუეყანა-
 სა Q]—Mm. ხალდასა ყაუზჩიშჳ. ხალდასა M, ხალდასა Qm. 5 ტრაპიზონტას Mm.
 6 ერთმანერთისა Q. 8 განდგომილება Mm. 10 წარვეზი] წარვიდა Q. ქსიფი Mm.
 11 ქუეყანა]—Q. 12 ბასილი Q. 13 განდეს Mm, გნდგეს Q. ქსიფენ MQm. წარვეზ m.
 და]—Q. 14 მიმდგომელნი Q. შეიტყუვნეს ყაუზჩ., შეიცვენ MQm, შეიტყუეს T.
 16 კუნძულსაჲ Q. მამდგომთაჲ Q. 22 ზვადნი Q. ლაშქრითა დიდითა] დიდითა ლაშქ-
 რითა Q. 23 ბასიანისასა Q. 27 მშვდობა Mm. არამედ]—Q. 28 აწვეს b[იწუეს Mm,
 იწეს Q. 28 და... ჰგონებდა]—Q. მათსა (მათსა) M.

მეფემან დამოკიდება წუერსა ჰოროლისასა დაწერილი [სა] მათი[სა], რომელნი მისად დაწერნეს გიორგი მეფესა ენსა სიმტკიცისა და ზავისანი. და ესრეთ ბასილი მეფემან ჰოროლისა წუერთა ამართნა ივინი, მიუპყრა ღმერთსა და თქუა: იხილე, უფალო, წერილი ესე მათი და საქმე, რომელსა აწ იქმენ. და კუალად მოიღო ბასილი მეფემან ძელი | ცხორებისა მანდილითა წმიდითა და დასცა იგი ქუეყანასა ზედა და თქუა ესრეთ, ვითარმედ: უკეთუ მიმცე მე კელთა მტერთასა, არღარა თაყუანის-გცე უკუნისამდე. და ვითარ ესე ყო და თქუა, მყის მასვე ყამსა იძლივნეს და მეოტ იქმნეს სპანი გიორგისნი, რომელნი-იგი პირველ მივიდეს. და გამოვიდეს მიერ კერძო ტაღმანი⁸³ მეფისანი რუსნი და არა განერა ერთიცა პირველ მოსრულთა | მათ თვნიერ მცირედთასა, რამეთუ თვთ მეფე გიორგი და უძლიერესი ლაშქარი მისი არღარა მისრულ იყო ჯერეთ ყოვლადვე, და მოიკლნეს მათგანი მას დღესა შინა, რომელთაცა-იგი მშუდობის-ყოფაჲ არა ენებათ და მეოტ იქმნნეს ყოველნი. და მოისრნეს ურცხუნნი პირითა მახვლისათა და რომელნიმე მეოტ იქმნნეს. წარიდეს ბერძენთა ავარი დიდძალი და განძი სამეფო ყოველი სრულიად, რომელი აქუნდა.

და წარმოიძრა მცირედ ბასილი | მეფე და მოუდგა უკანა მეფესა გიორგის. და კუალად იწყო ზავად და მშუდობად პირველისაებრ, რამეთუ შიში აქუნდა საბერძნეთით კუალადცა განდგომილებისა. და ყუეს მაშინ მშუდობაჲ და დაიზავნეს. და მისცა გიორგი მეფემან მძევლად ძე თვისი ბაგრატ, სამისა წლისაჲ ყრმა ჩკლი და მისცა ციხე ათორმეტი და ქუეყანანი დავით კურატპალატისა ნაქონებნი ტაოს, ბასიანს, ჯავახეთს და შავშეთს.

და ესრეთ წარვიდა | ბერძენთა მეფე ბასილი და თანა

M 587

Q 117 b

m 381

M 588

1 დამოკიდებაჲ Q. დაწერილი ყუუჩჩ., და წუერილით მათ Mm, დაწუწრილი მ-თ Q. 2 მისად]-Q. 2-3 მეფისა Mm. ჩუენსაჲ Q. ზავისანი Q] ძლევისანი Mm. 4 ჰოროლისაჲ Q. მიუპყრაჲ Q. 5 და (საქმე) T]-MQm. 9 მიმეც m. მტერთასაჲ Q. არღარაჲ Q. 13 არაჲ Q. განერაჲ Q. 14 მცირეთასა M. 17-18 მშუდობის ყოფაჲ Mm. არა ენებათ T]-MQm. იქმნ-ს M, იქმნეს m. მეოტე იქმნნეს... მეოტ იქმნნეს]-Q. 18-19 ურცხუნი Mm. რომელნი Mm. იქმნეს MQm. 22 მოუდგაჲ Q. 23 მეფესა გიორგის T]-MQm. 25 განდგომილებითა MQm, განდგომისა T. 26 მშუდობა Mm. და]-Q. მისცა Q]-Mm. 27 წლისა Mm. 29 ნაქონები Mm. ბასიანს]-და Mm. და Q]-Mm. 30 ესრეთ] ერეთ m.

წარიტანა ბაგრატი ყრმა მცირე. და შემდგომად სამისა
წლისა შინავე წარმოგზავნა აღუთქუა გიორგის ბაგრატი
ტისი.

გარდაცდეს რა სამნი წელნი, მაშინ წარმოგზავნა
ბასილი მეფემან ქალაქით კოსტანტინეპოლით ბაგრატი, 5
ძე გიორგისი, ვითარცა-იგი აღუთქუა. და მოიწია ბაგრატი
ტაოს და შემოვიდა თვისსა მამულსა ბანას თანამოყოლითა
მისად კატაბანისა⁸⁴ აღმოსავლისათა ვიდრე ზღურად-
მდე ბაგრატის მამულისა. 10)

ხოლო შე-რა-იქცა კატაბანი იგი, მოემთხვნეს მას
მანდატურნი წიგნითა ესრეთ წერილითა, ვითარმედ: მიი-
ცვალა ბასილი მეფე, ძმა ჩემი, და ვიქმენ მე მეფედ
ყოვლისა საბერძნეთისა. და აწ სადაცალა მოწევნულ
იყოს საკელმწიფოსა შინა ძე გიორგისი ბაგრატი, გარე- 15
ვე-აქციე იგი სწრაფით და წინაშე ჩუენსა მოგზავნე. და
ვითარცა აღმოიკითხა კატაბანმან ბრძანება მეფისა,
მაშინ მსწრაფლ მოიქცა იგი და დევნა-უყო ბაგრატს,
გარნა ვერ ეწია მას, რამეთუ თვისსა მამულსა შემოსრულ
იყო იგი და განძლიერებულ ლაშქრითა, რომლისა ბრძო- 20
ლად ვერღარა ეძლო კატაბანსა მას, არამედ გარე-უკუნ-
იქცა და წარვიდა. ეჰა, დიდი და საკვრველი მოწყალება
ღმრთისა! ვითარ-და განერა მართალი კელთაგან შემ-
ბყრობელთა და მტერთა მისთასა, ქრონიკონსა სმე⁸⁵.

M589 და მოვიდა ბაგრატ საბერძნეთით წინაშე მამისა 25
თვისისა გიორგი მეფისა და დედისა თვისისა მარიამ დე-
დოფლისა ქალაქსა მათსა ქუთათისს. და ესრეთ შეკრბეს
m 392 იგინი მშუდობით და მისცეს დიდება და მადლობა |
ღმერთსა მომადლებისათვს მათდა ესევითარისა მის კე-
თილისა. და შემდგომად ამისსა რა გარდაცდეს წელნი 30
ორნი, გარდაიცვალა გიორგი, მამად ამის ბაგრატისი,
თრიალეთს, ადგილსა მას, რომელსა ეწოდების მყინვარ-

2 შავე წარმოგზავნეს Mm. 3 რაჲ Q. 7 აღუთქუა Q, აღუთქუა m. 9 ვიდრე
Q]—Mm. 12—13 მიიცვალა Q. ძმა Mm. ვიქმნა MQm. მეფე Mm. 15 შინა T]
შენსა Mm, შინსა Q. 16 ჩუენსა Q. 17 აღმოიკითხა Q. 17—18 ბრძანება მეფისა
T]—MQm. მაშინ Q]—Mm. იგი Q]—Mm. 20 რომლისა Q. 21 კატაბანსა M. 22—
23 დიდა m. და]—Mm. მოწყალება ღმრთისა ! Mm. 25 საბერძნეთით]—MQ. 26 მე-
ფისა Q. 26—27 დოფლისა M. ქუთათის Mm. 28 დიდება და მადლობა Mm. 30 რაჲ
Q. 31 მამა Mm. მის Q.

ნი, ქრონიკონსა სმზ⁸⁶, თუესა აგვსტოსა ივ⁸⁷ და დამა⁸⁸
ხეს ივი ქუთათისს.

Q 118 a

და დაჯდა შემდგომად მისსა მეფედ ძე მისი ბაგრატი
ცხრისა წლისაჲ. ხოლო აზნაურნი ტაოელნი წარვიდეს |
საბერძენთს: ვაჩე კარიჭისძე და ბანელი ეპისკოპოსი 5
იოანე და ამათ თანა უმრავლესნი აზნაურნი ტაოსა, რო-
მელნიმე ციხოვანნი და რომელნიმე უციხონი, განუდგეს
ბაგრატს და მიერთნეს კოსტანტინეს⁸⁸, ძმასა ბასილი
ბერძენთა მეფისასა, რომელი შემდგომად მისსა მეფე
იყო.

5
10

და წელსა მეორესა გამოგზავნა კოსტანტინე მეფე-
მან პარკიმანოსი⁸⁹ თუსი მიუწოდომელითა ძალითა, ლაშ-
ქრითა თუსითა და განძითა ურიცხვთა ყოვლად უძლიე-
რესად ბასილი მეფისაცა. მოვლო და მოაოჭრა ქუეყა- 15
ნანი ივი, რომელნი პირველ მოეოჭრნეს ქუეყანანი ბა-
სილი მეფესა და უმეტესცა. რამეთუ მიიწია ესე თრია-
ლეთს ციხესა ქუეშე კლდეკართასა, სადა-ივი იყუნეს
მაშინ აზნაურნი ბაგრატიანნი და ბრძოლაჲ-ყუეს, გარნა
არა დიდად. და განდგეს კუალად აზნაურნი. და მისცნეს
ციხენი. ჩანჩახმან, ერისთავმან მისცა ციხე [გარყლობისა 20
და არჯევან ჰოლოლასძემან მისცა ციხე]⁹⁰ წეფთისა და
თვთ წარვიდეს ივინი საბერძენთს.

15
20
25
30

ხოლო აღაშენა სიმაგრე საბა მტბეგარ ეპისკოპოსმან,
მახლობელად ტბეთისა ეკლესიასა⁹¹ და სახელ-სდვა მას
სუჭტი. და შეკრბა მაშინ მან ერი თუსი და შევიდეს 25
მას შინა თვთ საბა მტბეგარ ეპისკოპოსი და ეზრა ანჩელ
ეპისკოპოსი და შავშეთის აზნაურნი და განძლიერდა მას
შინა. ხოლო მოავლინა მუნ პარკიმანოსმან იოვანე ხარ-
ტულარი⁹², სახელით ვალანგ, ლაშქრითა დიდძალითა,
და თანა მოსცა მას ძე გურგენ კლარჯისა დემეტრე, რეცა 30

m 393

2 ქუთათის Mm. 4 ცხრის Q. წლისა Mm. 5 ვაჩე კარგის ძე Mm. 6 იოანე T]—
MQm. მათ Q. 7 ციხოვანნი ე. თაყაიშე.] ციხეთა MQm. 8 კონსტანტინე m. 9 რო-
მელ MQ. 11 მეორესაჲ Q. კოსტანტი Mm. 12 მიუწოდომელითა Q] მიუწოდომელისა Mm.
12—13 ლაშქრისა Q. თუსითა m] თუსისათა MQ. 15 მოაოჭრნა Q. 17 ციხესაჲ Q.
18 ბრძოლა ყუეს Mm. 20 ჩანჩახმან MQ, ჩანჩუხმან m. 21 წეფთისა Q] ცეფთისა Mm.
23 საბაჲ Q. მტბეგარ ეპისკოპოსმან] ეპისკოპოსმან მტბეგარმან m. 24 ტბეთის Mm.
სახელ-სდვაჲ Q. 25 სუჭტი Mm. შეკრბა Q. მაშინ]—Q. ერთვსი] ერთთავი Q.
26 ეპისკოპოსი Mm. 28—29 ხალტირალი M, ხალტერლი] Q, ხალტულარი Tm.
30 თანა მოსცა] + მოსცა M. კლარჯისა m.

შესატყუებულად ქუეყანისა მკვდრთა, რომელი-ესე იქმნა ესრეთ, რამეთუ მიიქცეს ერნი სოფლიონი⁹³ უგუნურ-
 უსუსურნი ცნობითა და გონებითა. და გამოადგინეს
 ლაშქარნი სუტტსა მას ტბეთისასა და ჰბრძოდეს ძლიე-
 რად მრავალღონედ. და ღმერთმან განძლიერნა მყოფნი
 იგი სუტტსა მას შინა მადლითა და მეოხებითა წმიდათა
 მოციქულთათა და ლოცვითა წმიდათა ამათ მღდელთ-
 მოძღუართათა. და ვითარცა ერთგულნი და ქეშმარიტნი
 მარტულნი საღმრთონი თავთა თვსთა განსწირვიდეს, და
 ჳორციელთა უფალთათვს თავთა თვსთა განსწირვიდეს,
 და სისხლთა დასთხევდეს სიტყვსაებრ მოციქულთასა და |
 განძლიერდებოდეს. ყოველთავე ეტყოდეს ვითარმედ:
 ნუშცა შეგვიტყუებენ ჩუენ ლიქნანი ესე და საფასენი
 მსწრაფლ წარმავალნი, არამედ მოვიგოთ მადლი ერთგუ-
 ლებისა და გვრგვნი ახოვნებისა. რამეთუ მბრძოლნი იგი
 გარემოდგომილნი მათდა ლიქნიდეს აღტქმითა და ქადე-
 ბითა კეთილთა და საფასეთათა.

M 591

5

10

15

ხოლო ესევეითარად რა დელვად აღტეხილად იგუე-
 მებოდა აღმოსავლეთი, მსწრაფლ ეწია რისხუა უმსჯაე-
 როსა მას მეფესა კოსტანტინეს, მსგავსადვე ივლიანეს
 უსჯულოსა, უწყალოებისათვს ბაგრატ მეფისა ჩუენისა,
 მოოჯრებისათვს მამულისა მისისა, და მოსწრაფედ მოუ-
 წერა პარკიმანოსსა პროედროსსა⁹⁴ თვსსა, რათა
 მსწრაფლ შეიქცეს იგი ლაშქრითურთ თვსით და მოვი-
 დეს კოსტანტინეპოლედ. და წარვიდა იგი, ესმა რა ესე.
 და ვითარცა გარდაიცვალა ესე კოსტანტი[ნე] მეფე, დაუ-
 ტევა შემდგომად მისსა მეფობაჲ რომანოზს, | ნათესავსა
 და მიმდგომსავე თვსსა.

20

25

Q 118 b

ამის შემდგომად წელსა მესამესა სანატრელმან დე-
 დოფალმან მარიამ, დედამან ბაგრატ მეფისამან, შეიმოსა
 სიმენე და ახოვნებაჲ, რამეთუ ნაშობი იყო ბრწყინვალე-
 თა მათ ძლიერთა და დიდთა | მეფეთა არშაკუნიანთა⁹⁵

30

m 394

1 შესატყუებულად Mm. 1 — 2 იქმნა ესრეთ] ესრეთ იქმნა m. სოფლიონი] სოფელნი MTm, სოფლნი Q. 4 სუეტსა Mm. 6 სუეტსა Mm. 9 [საღმთონი M. 10 განსწირვიდეს... განსწირვიდეს] — Q. 11 მოციქულთასა QT] მოციქულნი Mm. 16—17 ქადებითა T] ქადავებითა MQm. კეთილთა MQ. 18 რაჲ Q. დელუ- უდა m. 19—20 უმსჯავროსა Q. 22—23 მოუწერაჲ Q. პარკიმანოსს Mm. პროად- როსსა M, პროადროსსა Q. 24 თვსით]—Q. 25 ესმაჲ Q. რაჲ Q. 26 და]—Q. კოსტანტი MQTm. 27 მეფობა Mm. რომანოზის Mm. ნათესავსა T] ნათესავი MQm. 12 არშაკუნიანთა T] არშაკთა Q, არბაკთა Mm.

და წარვიდა კოსტანტინეპოლედ წინაშე რომანოზ მამთხელიძის⁹⁶ ვედრებად მისსა, რათა მშვედობა-ყოს აღმოცენდეს ლეთისათჳს და რათა არღარა იყოს ბრძოლა ბერძენთა და ქართველთა, და გლახაკნი დაწყნარებულ და მყუდრო იყუნენ, და რათა მიუთხრეს პატივი ძესა თჳსსა ბაგრატს მეფესა წესისაებრ სახლისა [მათისა]. 5.

---

2 მისა Mm. 3 არღარაჲ Q. 6 სახლისა Q|—სახელისა MTm.

შენიშვნები

1. Mm ნუსხებში სათაურის შემდეგ მოთავსებულია ნუსხის გადამწერის ანდერძი: „ღმერთო და წმიდაო ღმრთისმშობელო, შეიწყალე და დაიცვე ორსავე ცხოვრებასა შინ მისსა დედოფალო დედოფალი მარიაჲ, რომლისა ბრძანებითა იწერებთან წმინდანი ესე წიგნნი. ამინ“.

2. ეკლესი, პროვინცია, რომელიც მდებარეობს ეფფრატის ზემო წელზე. ძველბერძნულ, ბიზანტიურ და სომხურ წყაროებში იწოდება შესაბამისად: აკილისენა, კელენა, ეკელმატ.

3. რაქაელ დედოფალი, ლეგენდარული პიროვნება, მისი რეალურობა არ დასტურდება.

4. კუთხოვან ფრჩხილებში ჩასმული ასო აღდგენილია ს. ყაუხჩიშვილის მიერ (იხ. ქართლის ცხოვრება I, გვ. 373₁₃).

5. კურატპალატი, თანამდებობა და საპატიო ტიტული ბიზანტიის საიმპერიო კარზე. ეს სიტყვა M ნუსხაში ხშირად გვხვდება „კულატპალატის“, m ხელნაწერში კი „კურადპალატის“ ფორმით, რაც კითხვასხვაობებში არ შეგვაქვს. Q ნუსხაში ყველგან „კურატპალატი“ იკითხება. სწორია ეს უკანასკნელი წაკითხვა (იხ. ე. თაყაიშვილი, შესავალი, გვ. 10—11).

6. ეს ფრაზა როგორც ძველი, ისე ახალი „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხებში ასე იკითხება: „ბაკურს ძესა ნერსესსა“, რაც ეწინააღმდეგება სუმატიისავე ცნობას, რომლის თანახმად „საპაქ წარვიდა კახეთს და დაემზახა იგი ნერსეს“. ფარსადან გორგიჯანიძის თხზულებაში დაცული ჩვენების საფუძველზე აღნიშნული ფრაზა რ. კიკნაძემ ამგვარად გაასწორა: „ბაკურის ძესა ნერსეს“ (იხ. რ. კიკნაძე, ფარსადან გორგიჯანიძის ერთი ქართული წყაროს შესახებ, გვ. 39—40).

7. ბაპარ ჩუბინი მოხსენიებულია მხოლოდ T ნუსხაში, სადაც შესაბამისი ფრაზა ძველი „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტიდანაა გადმოღებული და ის ვახტანგ VI-ის „სწავლულ კაცთა“ კომისიის ჩანართი არ არის. ამას მოწმობს ფარსადან გორგიჯანიძის თხზულება, სადაც შესაბამის კონტექსტში ნახსენებია ბაპარ ჩუბინი (იხ. რ. კიკნაძე, ფარსადან გორგიჯანიძის ერთი ქართული წყაროს შესახებ, გვ. 38—39).

8. ასამისა და ვარაზგარდის მიერ ვეზანის მოკვლისა და კამბეჩანის დაკაების ამბებს ფარსადან გორგიჯანიძის თხზულებაში მოსდევს საკმაოდ ვრცელი თხრობა, რაც სუმატის თხზულებაში არა გვაქვს. მოგვაქვს ამონაწერი ფარსადან გორგიჯანიძის ტექსტიდან: „ამაზედ თბილის ქალაქის უფროსნი და ქალაქთ უხუცესნი და მეშვეიდრენი იწყინეს და ნამეტნავად გაჯარდნეს და იწყინეს მოკვლა ვეზანისა. კაცნი აახლეს სამაველ კათალიკოსსა და აღწყეს სტუმართა და მძახალთაგან სიკვდილი საქლის პატრონისა, კანბეჩოანის პატრონისა. იწყინა ეს ამბავი კათალიკოსმან, ვითაც იუდა კარიოტელი, მწვალებელი იესოს ქრისტესი, შვიდ გზით დაპკრულა და შეაჩვენა მრავლის წყველითა და წარმოსთქვა სიტყვანი ძნელი, და ძველნი ზენი დავითიანთა — მოკვდინება მემშურნებობითა თავისის ძმისა ურიასი, მეუღლის შვენებისათვის და სიტურფის დომისათვის მოსაკლავად

გაგზავნა, — კათალიკოზმან გაბედა ძნელად სათქმელნი სიტყვანი: გაცხადებთ, მო-
ლის ხმით წამოიძახა მიუნდობლობა ნათესავთა დავითისათა და საქმე მათგანსა. —
მოტანილი თხრობა, მისი შინაარსის და მასში მოხსენიებული ისტორიული პირო-
ბის მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ. შესაძლოა ფარსადან გორგიჯანიძეს სუმბატის თხზუ-
ლებიდან ჰქონდეს გადმოღებული (იხ. რ. კინაძე, ფარსადან გორგიჯანიძეს ერთი
ქართული წყაროს შესახებ, გვ. 37—38).

9. კუთხოვან ფრჩხილებში ჩასმული ნაწილი სიტყვისა აღდგენილია ს. ყაუხჩიშვი-
ლის მიერ (იხ. ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 374₁₂).

10 ივლისსმება ბიზანტიის იმპერატორი ირაკლი (610—641).

11. ეს ფრაზა MQM ნუსხებში ასეა წარმოდგენილი: „რომელსა გასხენ წუერნი
ვაცისანი და ვაც ბორტისანი“, რაც ე. თაყაიშვილმა კრიტიკულ გამოცემებში
უცვლელი სახით დატოვა (იხ. სამი ისტორიული ხრონიკა, გვ. 46—47; სუმბატ და-
ვითის ძის ქრონიკა, გვ. 59, § 14). აღნიშნული წინადადება ს. ყაუხჩიშვილმა გამარ-
თა ე. წ. ჭუანშერის თხზულების ანასეულ და ქალაშვილისეულ ნუსხებში დაცული
ტექსტის მიხედვით, სადაც წერია: „ვაცის წუერნი გასხენ, ვაც ბორტისა კისერი
გათქს“ (იხ. ქართლის ცხოვრება, ანა დედოფლისეული ნუსხა, დასაბუქდად მოამზადა
ფილოლოგიის განყოფილებამ ს. ყაუხჩიშვილის რედაქციით. თბ., 1942, გვ. 146).
მის საფუძველზე სუმბატის ტექსტის განსახილველი ადგილი ასე წარმოადგინა:
„რომელსა გასხენ წუერნი ვაცისანი და ვაც-ბორტისა კისერი გათქს“ (იხ. ქართლის
ცხოვრება, §, გვ. 374₂₄). ვახტანგისეული რედაქციის შერწყმულ ტექსტში შესაბამისი
წინადადება ასე იკითხება: „ვაცისა წუერნი გასხენ და ვაც ბორტისა კისერი გაქუს“
(იხ. ქართლის ცხოვრება, ნაწ. I, მ. ბროსეს გამოცემა, გვ. 166). აშკარაა, რომ ნუს-
ხათა ჩვენება „ვაც ბორტისანი“ დამახინჯებული წაკითხვაა სიტყვისა „ვაც ბორტისა“,
რომლის თავდაპირველობას ადასტურებს „მოქცევაჲ ქართლისაჲც“, სადაც წერია:
„უქმო ციხისთავმან... მეფესა პერაკლეს ვაც-ბორტობით“ (იხ. მოქცევაჲ ქართლისაჲ,
გვ. 95). რაც შეეხება დაკარგული სიტყვების აღდგენას, ჩვენი აზრით, აქ უპირატე-
სობა უნდა მიეცეს ვახტანგისეული ნუსხების ჩვენებას — „კისერი გაქუს“ და არა
ე. წ. ჭუანშერის თხზულების დამახინჯებულ წაკითხვას: „კისერი გათქს“.

12. შდრ.: დანიელი VIII, 1—8.

13. ჯიბლუ, თურქთა სახელმწიფოში უპირველესი მოხელის, ხაკანის შემდგომ მე-
ორე პირის აღმნიშვნელი თურქული ტერმინის, იაზლუს შესატყვისი. სუმბატის თხზუ-
ლებაში დასახელებული „ჯიბლუ ერისთავი“ ფაქტობრივად თურქთა დასავლეთის
სახაკანოს (კაგანატის) მმართველი დინასტიის უფლისწულია (ვრცლად იხ. ვ. გოილა-
ძე, ჭუანშერის თხზულებაში მოხსენიებული „მეფე საბა“ და „ჯიბლა ერისთავი“. —
მაცნე, ისტორიის სერია, 1977, № 2, გვ. 90—102).

14. ბაღდადის, არაბთა სახალიფოს ამ მნიშვნელოვანი პოლიტიკური და კულტუ-
რული ცენტრის (დაარსებულია 762 წ.) მოხსენიება ირაკლი კეისრის დროინდელი
(610—641) ამბების თხრობაში, ცხადია, აშკარა ანაქრონიზმია. ეს ანაქრონიზმი მომ-
დინარეობს „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ იმ რედაქციიდან, რომლითაც სუმბატი სარ-
გებლობდა. „მოქცევაჲს“ თავდაპირველ ტექსტში ეწერა „ბაბილონი“, რომელსაც
შემდგომი რედაქტირების შედეგად „ბაღდადი“ შეენაცვლა. სუმბატის თხზულებაში
„ბაღდადის“ ქვეშ ფაქტობრივად საუბარია სპარსეთის დედაქალაქზე (ვრცლად იხ.
ვ. გაბაშვილი. ბაღდადი IX—XI საუკუნეების ქართულ წყაროებში. — მრავალთავი.
ფილოლოგიურ-ისტორიული ძიებანი, XIV, 1987, გვ. 68—79).

15. MQM ნუსხებში წერია „ვარაზ გაგელისასა“. პიროვნებას, რომელსაც კეისარი
ეწვია გარდაბანში, სუმბატი ცოტა ქვემოთ ორჯერ ასახელებს, მაგრამ სხვა ფორ-
მით — „ვარაზ გრიგოლი“.

ვახტანგისეული რედაქციის ნუსხებში ეს პიროვნება სამივე შემთხვევაში იხსენიება როგორც „ვარაზ გაგელი“ (იხ. ქართლის ცხოვრება, ნაწ. I, მ. ბროსეს გამოცემა, გვ. 167).

სუმბატის თხზულების ე. თაყაიშვილისეულ გამოცემებსა და რუსულ თარგმანში აღნიშნული საკუთარი სახელის წაითხვეები დატოვებულია ისე, როგორც MQm ნუსხებშია. (იხ. სამი ისტორიული ხრონიკა, გვ. 47—48; სუმბატ დავითის ძის ქრონიკა, გვ. 15; Три хроники, с. 127—128).

ს. ყაუხჩიშვილმა უპირატესობა ვახტანგისეული რედაქციის ნუსხათა ჩვენებას მიანიჭა და ძირითად ტექსტში სამივეგზის „ვარაზ გაგელი“ შეიტანა (იხ. ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 375^ა, 5, 11).

ე. თაყაიშვილისა და მ. ჯანაშვილის ვარაუდით, „გაგელი“, რაც გაგის ციხის მფლობელს ნიშნავს, ვარაზ გრიგოლის, როგორც გაგის ციხის პატრონის ზედწოდებაა (E. Такайшвили. Три хроники, с. 127, прим. 3; მ. ჯანაშვილი. საქართველოს ისტორია, I, გვ. 269). ეს ვარაუდი, ცხადია, უსაფუძვლოა, რადგანაც VII საუკუნეში არავითარი „გაგელის“ სამფლობელო და „გაგელობა“ არ არსებობდა.

სუმბატის ტექსტის აღნიშნული ორი ჩვენებიდან („ვარაზ გაგელი“ და „ვარაზ გრიგოლი“) თუ რომელია სწორი, ამის შემოწმება, როგორც დ. მუსხელიშვილი შენიშნავს, შესაძლებელია სუმბატის წყაროს, „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ ტექსტით (იხ. დ. მუსხელიშვილი. საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის ძირითადი საკითხები, II, თბ., 1980 გვ 42—43) მართალია, „მოქცევაჲს“ დღეისათვის ცნობილ ხელნაწერებში შესაბამისი თხრობა უფრო შემოკლებულია, ვიდრე „მოქცევაჲს“ იმ ტექსტში, რომლითაც სუმბატი სარგებლობდა, მაგრამ ამ შემთხვევაში ჩვენთვის მთავარი ისაა, რომ „მოქცევაჲს“ შატბერდული რედაქციის მიხედვით ჯიბლუმ თბილისის ციხისთავი შეიპყრო, „ტყავი გაჰკადა და მეფესა (ყეისარს — გ. ა.) უკუანა მისწია გარდაბანს ვარაზ გრიგოლისსა შინა“ (მოქცევაჲ ქართლისაჲ, გვ. 96). აშკარაა, რომ სუმბატის განსახილველი ფრაგმენტის წყარო მხარს უჭერს წაითხვეას „ვარაზ გრიგოლი“. ამას ადასტურებს ისტორიული რეალიებიც. ყელის ქართლში ლაშქრობის (627 წ. დეკემბერი) დროს, VII ს. 20-იან — 30-იან წლებში, სომეხი ავტორის, მოვსეს კალანკატუაცის ცნობით, გარდაბნის მხარეში ჩანს ვარაზ გრიგორი, ალვანთა მთავარი. მისი რეზიდენცია იყო ციხე-ქალაქი გარდმანი (ქართული წყაროების გარდაბანი) იმავე სახელწოდების მხარეში (იხ. მოვსეს კალანკატუაცი. ალვანთა ქვეყნის ისტორია გვ. 87—89, 159, 166; დ. მუსხელიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 38 და შმდ.; С. Т. Еремян, Моисей Каланкатуйский о посольстве албанского князя Вараз-Трдата к хазарскому хакану Ал — Илитверу. — Записки Института востоковедения АН СССР, VII, 1939, с. 130, 155).

ამრიგად, „მოქცევაჲს“ ტექსტში დადასტურებულ ფორმა სახელისა „ვარაზ გრიგოლი“, აგრეთვე, ისტორიული რეალები საფუძველს იძლევა დავასკვნათ, რომ სწორია სუმბატის ტექსტის ჩვენება „ვარაზ გრიგოლი“. რაც შეეხება წაითხვეას „ვარაზ გაგელი“, ის „ვარაზ გრიგოლის“ დამახინჯებული ფორმა (დამახინჯების გზა ასეთია: ვარაზ გრგლ → ვარაზ გგლ → ვარაზ გაგელი).

მხარე გარდაბნის სახელწოდებით არსებობდა როგორც საქართველოში, ასე მეზობელ ალბანეთში (პერეთში). ეს უკანასკნელი მოიცავდა მდ. შამქორის ხეობას. „მოქცევაჲსა“ და სუმბატის თხზულებაში საუბარია ალბანეთის გარდაბანზე (იხ. დ. მუსხელიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 41—42).

16. მეწეკევიანი, უნდა იყოს სომხური წყაროების მეწეკევიანი, ალბანეთის (პერეთის) ისტორიულ-გეოგრაფიული პროვინცია, რომელიც ლოკალიზდება გარდაბნის სამხრეთ-აღმოსავლეთით, მდ. ტრტუს (აწინდელი ტერტერის) ქვემო წელზე.

17. სპარსეთის შაჰი ხოსრო II (591—628).

18. საუბარი ეხება იმ „ძელი ცხორების“ უკან დაბრუნებას, რომელიც იერუსალიმის აღების დროს ხელში ჩაიგდეს და კტეზიფონში წაიღეს სპარსელებმა (იხ. Ф. И. Успенский, История Византийской империи, I, 1913, с. 679—680).

19. იგულისხმება იერუსალიმში ქრისტიანული სალოცავის აღდგენა.

20. m ნუსხაში ყველგან წერია: აღრანსე. წაკითხვა კითხვასხვაობებში არ შემაქვს.

21. სიტყვა აღდგენილია ე. თაყაიშვილის მიერ (იხ. სუმბატ დავითის ძის ქრონიკა, გვ. 61, § 23).

22. ანთიპატოს-პატრიკიოსი, ორმაგი ტიტული ბიზანტიის საიმპერატორო კარზე.

23. იგულისხმება არაბთა სარდლის მურვან იბნ მუჰამედის (ქართული წყაროების „მურვან ყრუ“) ლაშქრობა საქართველოსა და კავკასიაში VIII ს. 30-იან წლებში.

24. ოროზ-მოროზის განმარტების შესახებ იხ. ა. აბდლაძე. ამიერკავკასიის პოლიტიკური ერთეულთა ურთიერთობა IX—XI საუკუნეებში, თბ., 1988, გვ. 212—213.

25. როგორც ძველი, ისე ახალი „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხებში წერია „სავანეთა“, რასაც ნ. ბერძენიშვილი ასწორებს „სანავესა“ ფორმით (იხ. ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, IX, გვ. 117). ასეთი გასწორების მართებულობაზე იხ. კ. გრიგოლია. ნიკო ბერძენიშვილი — „ქართლის ცხოვრების“ მკვლევარი. — კრ.: ძიებანი საქართველოსა და კავკასიის ისტორიიდან. თბ., 1976, გვ. 23—24.

26. დასაბამითგან ხვლ უდრის 826 წ.

27. Q ნუსხაში ყველგან წერია „ქრკნსა“, Mm-ში კი „ქორანიკონსა“. ეს უკანასკნელი წაკითხვა კითხვასხვაობებში არ შემაქვს.

28. 826 წ.

29. Q ნუსხაში ყველგან წერია „გარდაიცვალა“. ეს განსხვავებული ჩვენება კითხვასხვაობებში არ შემაქვს.

30. 857 წ.

31. 859 წ.

32. 874 წ.

33. 876 წ.

34. 881 წ.

35. 882 წ.

36. 885 წ.

37. აფხაზთა მეფე ბაგრათი, — დასავლეთ საქართველოში არსებული ქართული სახელმწიფოს, ეგრის-აფხაზეთის მეფე ბაგრატ I (881—893).

38. 888 წ.

39. სიტყვა აღდგენილია ე. თაყაიშვილის მიერ (იხ. სუმბატ დავითის ძის ქრონიკა, გვ. 65, § 47).

40. 889 წ.

41. 891 წ.

42. სიტყვა აღდგენილია ე. თაყაიშვილის მიერ (იხ. სუმბატ დავითის ძის ქრონიკა, გვ. 65, § 52).

43. 896 წ.

44. 909 წ.

45. 20 აპრილი.

46. MQm ნუსხებში აქ ტექსტი აღრეულია: „გარდაიცვალა დავით ერისთავი ძე ბაგრატ არტანუჯელისა მამფალისა აღრანსეს ძისა გურგენ კურაპალატისა ძმა დიდისა გურგენისა ქრონიკონსა რქმ“. მოტანილ ციტატაში ზედმეტია სიტყვები: „ბაგრატ

არტანუჯელისა მამფალისა“, რაც თხზულების სხვა ადგილიდან შეცდომითაა მოღებული (ერცლად იხ. ე. თაყაიშვილი, შესავალი, გვ. 18—20).

- 47. 908 წ.
- 48. 918 წ.
- 49. 922 წ.
- 50—51. 923 წ.
- 52. 937 წ.
- 53. 939 წ.
- 54. 941 წ.
- 55. 14 თებერვალი.
- 56. 943 წ.
- 57. 945 წ.
- 58. 954 წ.
- 59. 958 წ.
- 60. სიტყვა აღდგენილია ე. თაყაიშვილის მიერ (იხ. სუმბატ დავითის ძის ქრონიკა, მკ. 67, § 69).
- 61. 961 წ.
- 62. 966 წ.
- 63. 968 წ.
- 64. 983 წ.
- 65. 988 წ.
- 66. 992 წ.
- 67. 994 წ.
- 68. 1001 წ.
- 69. ბიზანტიის იმპერატორი ბასილი II (976—1025).
- 70. აღდგენილია ე. თაყაიშვილის მიერ (იხ. სუმბატ დავითის ძის ქრონიკა, გვ. 68, § 81).
- 71. 1008 წ.
- 72. 1011 წ.
- 73. 1012 წ.
- 74. 1014 წ.
- 75. 7 მაისი.
- 76. 18 წელი.
- 77. აღდგენილია ე. თაყაიშვილის მიერ (იხ. სუმბატ დავითის ძის ქრონიკა, მკ. 69, § 86).
- 78. აღდგენილია ე. თაყაიშვილის მიერ „მატიანე ქართლისას“ ტექსტის მიხედვით (იხ. სუმბატ დავითის ძის ქრონიკა, გვ. 69, § 87).
- 79. აღდგენილია ე. თაყაიშვილის მიერ (იხ. სუმბატ დავითის ძის ქრონიკა, გვ. 70, § 87).
- 80. აჯანყების შესახებ იხ. История Византии, II, М., 1967, с. 220 и др.; ვ. კობალიანი. საქართველო-ბიზანტიის პოლიტიკური ურთიერთობა, გვ. 146 და შმდ.
- 81 ფერის ჯოჯიკის ძის შესახებ იხ. მატიანე ქართლისა, გვ. 287; ცხორება და მოქალაქობა წმიდისა და ნეტარისა მამისა ჩუენისა გიორგი მთაწმინდელისა. — ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, II, ი. აბულაძის ხელმძღვანელობითა და რედაქციით. თბ., 1967, გვ. 117—118; გიორგი კედრენე. — წიგნ-ში: გეორგია, V, ტექსტები ქართული თარგმანიურთ გამოსცა და განმარტებები დაურთო ს. ყაუხჩიშვილმა. თბ., 1963, გვ. 48; არისტაკეც ლასტივერტი. ისტორია, ქართული თარგმანი გამოკვლევით, კომენტარებითა და საძიებლებით გამოსცა ე. ცა-

გარეიშვილმა. თბ., 1974, გვ. 50, 162—163; ვ. კობალიანი. საქართველო-ბიზანტიის პოლიტიკური ურთიერთობა 970—1070 წლებში. თბ., 1969, გვ. 111—114.

82. ზვიადი, იგივე ზვიად მარუშინი, ბაგრატ III-ისა და გიორგი I-ის სპასი-ლარი (იხ. მათიანე ქართლისა, გვ. 287), რომელიც 1024—1027 წწ. შორის შეპყრო-ბილ იქნა გიორგი I-ის მიერ (იხ. გომარეთის წარწერა — წიგნში: Е. Такайшвили, Археологические экскурсии, разыскания и заметки, IV, 1913, с. 83; მ. ლორ-თქიფანიძე, ბრძოლა საქართველოს გაერთიანებისათვის. — საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, III, გვ. 158, 161, 162).

83. ტალმა — რაზმი.

84. კატაბანი — თანამდებობა ბიზანტიის საიმპერატორო კარზე.

85. 1025 წ.

86. 1027 წ.

87. 16 აგვისტო.

88. ბიზანტიის იმპერატორი კონსტანტინე VIII (1025—1028).

89. პარკიმანოსი, თანამდებობა და საპატიო ტიტული ბიზანტიის საიმპერატორო კარზე.

90. წინადადება „ჩანჩახმან ერისთავმან შვეშეთისამან მისცა ციხე წეფთისა და თვთ წარვიდეს იგინი საბერძნეთს“, როგორც ვხედავთ, სინტაქსურად გაუმართავია. ტექსტის მიხედვით, საუბარია ერთ პიროვნებაზე, ნაცვალსახელი კი მრავლობით რიცხვშია („იგინი“). ორში ერთია: ან ნაცვალსახელი წერია არასწორად (მაშინ უნდა იყოს „იგი“ და არა „იგინი“) ან ჩანჩახ ერისთავის გარდა სხვაც თუ სხვებიც წასუ-ლან „საბერძნეთს“.

საკითხში გარკვეულობა შეაქვს „მატიანე ქართლისას“ ტექსტს. როგორც ზემოთ ითქვა, სუმბატის თხზულებისა და „მატიანე ქართლისას“ 1021—1031 წლების ამსა-ხველი მონაკვეთები ემყარებიან საერთო წყაროს. ეს გარემოება შესაძლებლობას იძლევა სუმბატის თხზულების აღნიშნული მონაკვეთის ფარგლებში ბუნდოვანი აღ-გილის გასამართავად მიემართოთ „მატიანე ქართლისას“ შესაბამის სტრიქონებს. „მატიანეში“ აღნიშნულია, რომ ჩანჩახ ფაღელს ბიზანტიისათვის ჩაუბარებია გარ-ყლობის ციხე. რაც შეეხება წეფთის ციხეს, რომელიც „მატიანეში“ წერაფთის სახელწოდებით იხსენიება, მტრისათვის გადაუცია არაქვეან ჰოლოლას ძეს: „მასვე ეამსა წარვიდა ჩანჩახი ფაღელი საბერძნეთს, მისცა ციხე გარყლობისა, მიერთო ბერძენთა. და არაქვეან ჰოლოლას-ძემან მისცა ბერძენთა ციხე წერაფთისა“ (მატიანე ქართლისა, გვ. 292). თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ ეს ცნობები „მატიანის“ ავ-ტორსა და სუმბატს ერთი და იგივე წყაროს ტექსტიდან მოაქვთ, აგრეთვე, იმას, რომ სუმბატის თხზულების განსახილველ წინადადებაში გვაქვს ნაცვალსახელი მრავ-ლობითის ფორმით („იგინი“), მაშინ აშკარაა, რომ სუმბატის თხზულების თავდაპირ-ველ ტექსტში აღნიშნული იქნებოდა არაქვეან ჰოლოლას-ძის ლალატის ფაქტიც, მაგ-რამ შემდგომში გადამწერის დაუკვირვებლობის გამო დაიკარგა. „მატიანის“ ტექს-ტის გათვალისწინებით სუმბატის თხზულების განსახილველი წინადადება დაკარგული სიტყვების აღდგენის შემდეგ ასეთ სახეს მიიღებს: „ჩანჩახმან ერისთავმან შვეშეთი-სამან მისცა ციხე [გარყლობისა და არაქვეან ჰოლოლას-ძემან მისცა ციხე] წეფთისა და თვთ წარვიდეს იგინი საბერძნეთს“.

კუთხოვან ფრჩხილებში ჩასმული ფრაზის დაკარგვა, ვფიქრობთ, მიეკუთვნება ე. წ. კოდურმსგავსებით გამოწვეული შეცდომების რიცხვს. ძველ ტექსტებში უამრავია იმის მაგალითები, რომ „გადამწერთ გამოეპარებათ ხოლმე მთელი გამოთქმები, ხშირად მთელი სტრიქონებიც, იმის გამო, რომ უკანასკნელი სიტყვები ორი გამოთ-ქმისა ან სტრიქონისა, ერთნაირია“ (ს. ყაუხჩიშვილი. ქართლის ცხოვრება და მისი

ანასელი ხელნაწერი. — წიგნში: ქართლის ცხოვრება, ანა დედოფლისეული ნუსხა, გვ. XIII).

91. საქართველოში რამდენიმე პუნქტია ცნობილი ტბეთის სახელწოდებით. აქ ნაგულისხმევია შავშეთში მდებარე ტბეთი, სადაც საეპისკოპოსო კათედრა არსებობდა.

92. ხართლარი — თანამდებობა ბიზანტიის იმპერატორ კარზე.

93. ყველა ნუსხაში წერია „ერნი სოფელი“. ი. ჯავახიშვილმა ფრაზა ასე გაასწორა: „ერნი სოფლიონი“ (იხ. ი. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია, II, გვ. 138). ასეთი გასწორების მართებულობას ადასტურებს Q ნუსხაც, სადაც წერია: „ერნი სოფლნი“. საყურადღებოა, რომ სიტყვის დაწერილობაში ქარაგმის ნიშანი ზისლანსა და ნარს შორის, რაც ნიშნავს იმას, რომ ქარაგმის გახსნის შემდეგ ეს სიტყვა შეიძლება წაკითხულ იქნეს მხოლოდ „სოფლიონი“ ფორმით. „სოფლიონი“ ვარიანტული სახესხვაობაა ტერმინისა „მსოფლიონი“, რაც სოფლის მცხოვრებს, მიწათმოქმედს, დაბალი სოციალური ფენის წარმომადგენელს აღნიშნავს (იხ. ი. ჯავახიშვილი. ქართული სამართლის ისტორია. — თხზ., VI., თბ., 1982, გვ. 197—198). ვ. გაბაშვილის აზრით, სუმბატის თხზულების თავდაპირველი ტექსტში ეწერა „მსოფლიონი“, რაც გადამწერთა შეცდომით დამახინჯდა როგორც „სოფელი“ (იხ. ვ. გაბაშვილი, გლეხთა 1028 წ. აჯანყება სამხრეთ საქართველოში. — ივანე ჯავახიშვილის 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული. თბ., 1976, გვ. 235—236).

94. პროედროსი — ბიზანტიური საკარისკაცო პატივი.

95. მარიამ დედოფალი, ვასპურაკანის სომხური სამეფოს უკანასკნელი მეფის, სენექერიმ არწრუნის (990—1021) ასული.

96. ბიზანტიის იმპერატორი რომანოზ III (1028—1034).

Резюме

Историческое сочинение средневекового грузинского автора Сумбата Давитис-дзе (дословно: Сумбата сына Давита) «История и повествование о Багратионах» посвящено изложению истории грузинской царской династии Багратионов. В нем рассмотрены вопросы генеалогии названного рода, повествуется о времени и условиях основания династии и получения им власти в Грузии, а также изложена история дальнейшего царствования Багратионов. Повествование начинается с перечисления библейских предков Багратионов и обрывается на описании событий 1031 г.

Прямые указания для определения времени составления и личности автора в сочинении отсутствуют. По этим вопросам в историографии высказаны различные соображения. Существует мнение, согласно которому, сочинение написано в том же году, на котором обрывается повествование. По другому предположению, произведение составлено после 70-х годов XI века. Полагают, что Сумбат Давитис-дзе является представителем рода Багратионов. Для датировки названной летописи особенное значение имеет то обстоятельство, что значительная часть сочинения целиком написана по письменным источникам. Это значит, что автор не был очевидцем событий, описанных им в заключительной части сочинения. Исходя из этого следует заключить, что Сумбат Давитис-дзе свое сочинение составил значительно позднее. Обращает внимание и другое обстоятельство. Летописец сообщает, что Багратиды по сей день господствуют в Армении. Известно, что последняя из армянских политических единиц управляемая Багратидами, была упразднена в 1064 г. вследствие насилия со стороны Византийской империи. После этого события, летописец, естественно, не мог бы сказать, что Багратиды по сей день господствуют в Армении. Следовательно, можно предположить, что сочинение составлено в 50—60-х гг. XI в.

Причины составления летописи следует искать в той конкретной исторической обстановке, в которой она создавалась. Ко времени составления сочинения под властью династии Багратионов была объединена основная часть грузинских земель и продолжалась ожесточенная борьба для воссоединения остальных грузинских политических

единиц. Сочинение Сумбата Давитис-дзе идеологически обосновывает политику правящей династии.

Сумбат Давитис-дзе, приняв к руководству созданную среди Багратионов легенду об их происхождении от еврейского царя и пророка Давида, создал генеалогическую схему библейских предков названного рода с указанием их родственной связи с Иисусом Христом. Тем самым автор положил основу концепции о божественном происхождении династии Багратионов. Сумбат Давитис-дзе, разделяя точку зрения предводителей царствовавшей династии о времени их прихода к власти в Грузию, проиллюстрировал эту концепцию конкретными фактами из исторической действительности Грузии VI века и придал ей канонизированный характер.

Сумбат Давитис-дзе непосредственно не проявляет своей идейно-политической позиции, однако его отношение к описанным в сочинении событиям свидетельствует, что он заядлый сторонник неразделимости и неприкосновенности царской власти. Он без обиняков выступает против ослушников царя, независимо от их социальной принадлежности.

Для описания событий довольно длинного периода автором были использованы исторические источники как письменные, так и устные, хотя автор не ссылается на них.

Сочинение Сумбата содержит важные сведения по различным вопросам истории Грузии и сопредельных с нею стран (Армении, Албании и Византии) VI—XI вв.

Текст произведения включен в свод древнегрузинских летописей «Картлис цховреба» («История Грузии»), в частности, он имеется в списках т. н. «мцхетской» редакции древнего цикла названного свода. В начале XVIII в., при редактировании свода комиссией царевича Вахтанга, текст сочинения Сумбата был расчленен и по частям включен в раздел свода, повествование которого охватывает события VI—XI вв.

Текст «Истории и повествования о Багратионах» издавался два раза отдельно (Е. Такайшвили, 1890, 1949 гг.) и два раза в составе «Картлис цховреба» (Е. Такайшвили, 1906 г.; С. Каухчишвили, 1955 г.).

К настоящей публикации текст подготовлен на основе списков довахтанговской редакции. Используются также чтения некоторых списков вахтанговской редакции и указания вспомогательных источников (исторической хроники «Обращения Грузии в христианство» и «Летописи Картли»); учтены также текстологические наблюдения исследователей.

SUMBAT DAVITIS-DZÉ AND HIS HISTORIC WORK

The outstanding work of a mediaeval Georgian author Sumbat Davitis-dzé (literally, Sumbat, son of David) „The History of the Bagrationis“ is dealing with the history of the Georgian Royal and family of the Bagrationis, tracing their genealogy to the time when the dynasty was founded and describing the conditions under which it came to power in Georgia and how its members reigned. The Bagrationis are traced to their ancestors in the Biblical times, and the chronicle ends with a description of the events of the year 1031.

The text contains no direct indications of the time when it was written; neither does it say anything concerning the personality of its author. Specialists are divided as to whether the chronicle was written in the year when the narrative ends, or whether it was composed after the 1070s. There is a hypothesis that Sumbat Davitis-dzé belonged to the Bagrationi family. Particularly significant is the fact that a considerable portion of this chronicle was composed entirely on the basis of written sources. This circumstance is very important for dating the chronicle, because it implies that the author did not witness the events he describes in the final portion of his composition, and it may therefore be inferred that Sumbat Davitis-dzé wrote his work at a much later time. And another thing: the author says that the Bagratids rule over Armenia „to this day“, while it is known that the last political unit under the Bagratids was crushed by the Byzantine Empire in 1064, after which date the chronicler could not have said that the Bagratids were ruling over Armenia „to this day“. So, it may be surmised that the chronicle was composed in the 50s—60 of the 11th century.

The reasons why this work was altogether written ought to be sought in the historic circumstances of the period in question when the Bagrationis had united the majority of the Georgian territory under their sceptre and were struggling for joining the rest of the Georgian political units to their domains. Sumbat Davitis-dzé's composition provides an ideological substantiation of the policy pursued by the ruling dynasty.

Proceeding from the legend that the Bagrationis descended from the Biblical King David (a legend they had created and circulated themselves Sumbat Davitis-dzé traced the genealogy of the Bagrationis to their Biblical ancestors and further down to Jesus, Christ, thus substantiating the concept of their divine origin. Sharing the Bagrationis' view as to when they came to power in Georgia, Sumbat Davitisdzé did his best to illustrate this concept with concrete facts from Georgia's historic reality of the 6th century, which lent his work a canonic authenticity.

Sumbat Davitis-dzé does not display his personal ideological and political position, but his attitude to the events he described bears eloquent testimony to the fact that he was a zealous supporter of indivisibility and integrity of the Royal power; he is unequivocal in condemning those who disobey the King, no matter what their station may be.

In his description of the events over a lengthy period of time the author has used quite a number of historic sources, both written and verbal, but he never refers to any of them.

Sumbat's work contains important information in diverse spheres of the history of Georgia and her neighbours (Armenia, Caucasian Albania and Byzantium) over the 6th-11th centuries.

This text is included into a collection of ancient Georgian chronicles known as „Kartlis Tskhovreba“ („The Life of Kartli“); we find it, in particular, in a hand-written copy of the so-called „Mtskheta redaction“ of this collection. When Prince Vakhtang's commission were preparing the entire chronicle for the press at the beginning of the 18th century, they divided Sumbat's text into three parts and then inserted them into the new redaction where it described the events of the 6th-11th centuries.

The text of „The History of the Bagrationis“ has seen two separate publications (by E. Takaishvili in 1890 and 1949) and was also twice published as a constituent part of „Kartlis Tskhovreba“ (by E. Takaishvili in 1906 and by S. Kaukhchivili in 1955).

For the present publication the text has been prepared following the hand-written copies of its pre-Vakhtangian redaction. We have also used some versions found in the copies of the Prince Vakhtang redaction and references to additional sources (the historic chronicle „Conversion of Georgia into Christianity“ and „Chronicles of Kartli“) with due account of the textological observations made by earlier researchers.

ს ა ძ ი ე ბ ლ ე ბ ი

პირთა სახელები

- აბგაგარ 41
 აბღალაძე ა. 64
 აბია 39, 40
 აბიუღ 39
 აბრამიშვილი გ. 29
 აბრაჰამ 39, 40
 აბულაძე ი. 15
 აბუ ხანიფ ად-დინაგარი 31
 ადამ 15, 39
 ადარნასე აშოტ I-ის მამა 29
 ადარნასე აშოტ I-ის ძე 44, 45, 47, 49
 ადარნასე ბაგრატ კურაპალატის ძე 47
 ადარნასე (ბასილი) 49, 51
 ადარნასე გურგენ კურაპალატის ძე 49
 ადარნასე მაგისტროსი და კურაპალატი 51
 ადარნასე კურაპალატი სუმზატ კურატ-პალატის ძე 51, 52
 ადარნასე ნერსეს ძე 44
 ადარნასე სტეფანოზის ძე 24, 43
 ადარნასე ქართველთა მეფე 48, 51
 აზორ 39
 ალასანია გ. 17
 ალექსიძე ზ. 30
 ამინადაზ 39
 ამონ 39
 არამ 39
 არახამია გ. 16, 18, 24, 25
 არისტაკეს ლასტივერტი 65
 არჩილი 29
 არფაქსად 39
 არშაკუნიანი 59
 არჯევან ჰოლოლას ძე 58, 66
 ასაფ 39
 ასამ 16, 22, 29—32, 40, 41, 61
 ასერ 40
- აქაზ 40
 აქაზ 39
 აქიმ 39
 აშოტ I 15, 23—26, 28, 29, 32, 44, 45, 47—49
 აშოტ კეკელიძე 46
 აშოტ კუხი 49, 50
 აშოტ ბაგრატ არტანუჯელის ძე 49, 50
 აშოტ ბაგრატ კურაპალატის ძე 47, 48
 აშოტ კურაპალატი ადარნასე ქართველთა მეფის ძე 50, 51
 აშოტ გუარამ მამფალის ძე 47
 აშოტ სუმზატის ძე 51
- ბაბილა, კათალიკოსი 43
 ბაგრატ ადარნასე კურაპალატის ძე 51
 ბაგრატ აფხაზთა მეფე 48
 ბაგრატ დავითის ძე 50
 ბაგრატ კურაპალატი აშოტ I-ის ძე 44—48
 ბაგრატ მაგისტროსი 50, 51
 ბაგრატ, მამა ბაგრატიონთა 40
 ბაგრატ მამფალი არტანუჯელი 49, 50
 ბაგრატ III 52, 53
 ბაგრატ IV 14, 20, 56—60
 ბაგრატ რეგუენი, ქართველთა მეფე 51—53
 ბაგრატ სუმზატის ძე 52
 ბაგრატიონი 10—15, 19—33
 ბაგრატიონიანი 10—24, 37, 40, 41
 ბაგრატუნი 29
 ბაგრატიდი 23
 ბადრიძე შ. 18, 19
 ბაკურ 28
 ბაკურ ნერსეს ძე 61

ბართლომე, კათალიკოსი 42, 43
 ბასილი, ბერძენთა მეფე 13, 52, 54—56,
 65

ბაქრაძე დ. 19
 ბაპარ ჩუბინი 30, 31, 41, 61
 ბენიამენ 39
 ბერძენიშვილი ნ. 24, 25, 29, 35, 64
 ბოგვერაძე ა. 24
 ბოსს 39
 ბროსე მ. 34, 62

გაად 40
 გაბაშვილი ვ. 62, 66
 გელაშვილი გ. 18, 20
 გიორგი I, საქართველოს მეფე 13,
 53—57, 66
 გიორგი კედრენე 65
 გიორგი მერჩულე 17, 25
 გიორგი მთაწმინდელი 65
 გოილაძე ვ. 31, 62
 გრიგოლ ხანძთელი 17
 გრიგოლია კ. 17, 20, 25, 33, 35, 64
 გუარამ აშოტ I-ის ძე 44, 45, 47
 გუარამ კურატპალატი 15, 23, 25—29,
 40—42
 გუარამ კურატპალატი სტეფანოზის ძე
 44
 გუარამ მამფალი 47
 გუმბილევნი ლ. 31
 გურგენ ერისთავი 44
 გურგენ ერისთავთერისთავი 49, 50
 გურგენ ბაგრატის ძე 52
 გურგენ ბაგრატ არტანუჯელის ძე 50
 გურგენ ერისთავი ბაგრატ მამფალის ძე
 49, 51
 გურგენ გურგენის ძე 50
 გურგენ კლარჯი 53
 გურგენ კურატპალატი ადარნასეს ძე 46,
 48—50
 გურგენ კურატპალატი აშოტ კეკელას ძე
 47
 გურგენ მეფეთმეფე 52, 53

დავით დიდი კურატპალატი 52
 დავით ერისთავთერისთავი ადარნასე კუ-
 რატპალატის ძე 51
 დავით ერისთავი ბაგრატ მამფალის ძე
 49, 50

დავით კურატპალატი 47, 48
 დავით მამფალი 49, 51, 52
 დავით მცირე 52
 დავით სუმბატი ძე 52
 დავით ქართველთა მეფე 50
 დავით წინასწარმეტყველი 12, 15, 39,
 41, 62
 დემეტრე აფხაზთა მეფე 52
 დემეტრე გუარამის ძე 42
 დემეტრე გურგენის ძე 13
 დემეტრე გურგენ კლარჯის ძე 53, 58
 დოლიძე ი. 65

ებერ 39
 ევსევი კესარიელი 15
 ევსტათი მცხეთელი 30
 ეზეკია 39
 ეზრა ანჩელი, ეპისკოპოსი 58
 ელიაკიმ 39
 ელიაზარ 39
 ელიუდ 39
 ენონ 43
 ენოს 39
 ენოქ 39
 ესრომ 39

ვარაზ-ბაქური 44
 ვარაზვარდ 16, 22, 29—32, 40, 41, 61
 ვარაზ-გრიგოლი 42, 43, 62, 63
 ვარდანი 29
 ვახტანგ გორგასალი 25, 45
 ვახტანგ VI 25
 ვახუშტი 26
 ვაჩე კარიჭის ძე 58
 ვეზან 30, 31; 41, 61
 ვეზან ბუზშიპირი 30, 31

ზვადი 55, 56
 ზორაბაბულ 39

თაბორ, კათალიკოსი 43
 თარა 39
 თაყაიშვილი ე. 15, 17, 20, 25, 29, 32—
 34, 62—66
 თეოდოსი, აფხაზთა მეფე 52

- ოაკობ 39
 იარედ 39
 იერობენ 39, 40
 იესე 39
 იეჰონია 39
 ინგოროყვა პ. 17, 23, 29
 იობ 40
 იობედ 39
 იოვაკიმ 39, 40
 იოვანე ბანელი, ეპისკოპოსი 58
 იოვანე, კათალიკოსი 43
 იოვანე ხარტულარი 58
 იოთამ 39
 იორამ 39
 იოსაფატ 39
 იოსებ 39
 იოსია 39
 ისაკ 39, 40
 იუდა 39
 იუზბაშიანი კ. 22, 29
- კაინან 39
 კაკაბაძე ს. 15
 კარიჭაშვილი დ. 17, 18, 19, 20
 კიკნაძე რ. 30, 35, 61, 62
 კლეობა 39
 კლიმიაშვილი ა. 34
 კონსტანტინე, ბერძენთა მეფე 14, 58, 59, 66
 კონსტანტინე პორფიროგენტი 27
 კოპალიანი ვ. 65, 66
 კვირიკე ბანელი, ეპისკოპოსი 48
- ლამექ 39
 ლევი 39
 ლომოური თ. 33
 ლომოური ნ. 29
 ლორთქიფანიძე მ. 11, 15, 18, 32, 34, 35, 66
- შათუსალა 39
 შალელ 39
 შალხასიანცი ს. 16
 შამულია გ. 15, 29
 შანასე 39
 შარიამ დედოფალი 20, 21, 57, 59
 შარიამ ღვთისმშობელი 39
- მატათან 39
 მელიქიშვილი გ. 32
 მელიქსეთ-ბეგი ლ. 34
 მესხია შ. 32
 მირდატი 25
 მირიან 25
 მიქია 39
 მოდისტოს, იერუსალიმის პატრიარქი 43
 მოგესე კალანკატუაცი 63
 მოგესე ხორენაცი 16
 მოთხარ 39
 მოსე 39
 მურვან ყრუ 29, 30, 45
 მუსხელიშვილი დ. 63
 მუშელ 41
 მჭედლიძე გ. 20
- ნასონ 39
 ნამი 39
 ნასრ 47, 48, 49
 ნაქორ 39
 ნერსე ბაკურის ძე 30, 32, 40, 41, 61
 ნერსე ერისთავი 44
 ნოე 39
- ოზია 39
- პავლე მოციქული 45
 პეტრე მოციქული 45
 პიგულევსკაია ნ. 31
- ჟორდანიას თ. 19
- ჩაგავ 39
 რატი ერისთავი 54
 რაქაელ დედოფალი 23, 40, 41
 რობოამ 39
 რომანოზ, ბერძენთა მეფე 20, 59
- საბა მტბევარი, ეპისკოპოსი 58
 სადუქ 39
 სამოელ კათალიკოსი 41, 43, 61
 სალა 39
 სალათაელ 39
 სალმონ 39
 საჰაკ 16, 29, 30, 32, 40
 სეპეოსი 16

სებით 39
 სემ 39
 სენექერიმ არწურნი 67
 სერუქ 39
 სოლომონ 23, 26, 39, 40
 სტეფანე ეპისკოპოსი 50
 სტეფანოზ ადარნასეს ძე 43, 44
 სტეფანოზ დიდი 23, 43
 სტეფანოზ ნერსეს ძე 44
 სუმონ 40
 სუმონ-პეტრე, კათალიკოსი 40
 სუმბატ არტანუჯელი 47, 49, 51
 სუმბატ ბაგრატ არტანუჯელის ძე 53
 სუმბატ ბაგრატის ძე 52
 სუმბატ ბაგრატ რეგუენის ძე 52
 სუმბატ დავითის ძე 10, 12—36, 61—67
 სუმბატ ერისთავთერისთავი დავით მამ-
 ფალის ძე 51, 52
 სუმბატ კურატპალატი ადარნასე ქარ-
 თველთა მეფის ძე 50, 51, 52
 უხტანესი 30
 ფალეგ 39
 ფარსადან გორგიჯანიძე 61
 ფარეზ 39

ფერის ჯოჯიკის ძე 55
 ფილიპე ნერსეს ძე 44
 ფოკა 55

ქსიფი 13, 55

ყაუხჩიშვილი ს., 17, 20, 35, 61—67

ჩანჩახ, შავშეთის ერისთავი 58, 66
 ჩხარტიშვილი მ. 32

ცაგარეიშვილი ე. 65—66

წარვეზი 13, 55
 წულაია გ. 18

ხუასრო მეფე 43, 63
 ხურსი ერისთავი 54

ჯაეხიშვილი ი. 10, 11, 15, 17, 20, 22,
 24, 35, 61—67

ჯანაშვილი მ. 31, 63
 ჯანაშია ს. 23, 33

ჯიბლუ 42, 62

ჰერაკლე, ბერძენთა მეფე 42, 43, 62

გეოგრაფიული და ეთნიკური სახელები

აგარიანი 13, 44
 ადარბადავანი 53
 აზერბაიჯანი 31
 ათონი 19
 ანისი 22
 არაბი 62
 არმაზი 40
 არტანი 49, 54, 55
 არტანუჯი 45, 46
 ასპინძა 48
 ასპურავანი || ვასპურავანი 41, 66
 აფხაზი 48, 52
 აფხაზეთი 48, 52
 ბაბილონი 62
 ბანა 48, 57

ბარდავი 44, 45
 ბასიანი 54, 55, 56
 ბაღდადი 42, 43, 44, 62
 ბერდუჯი 42
 ბერძენი 13, 41, 45, 53, 54, 56, 60
 ბიზანტია 11, 13, 14, 15, 27, 29, 66

გარდაბანი 42, 43, 44, 62
 გარყლობი 58
 გურგენის ზღვა 53

დოლისყანა 45

ებრაელი 26
 ეკლეცი 23, 29, 40, 41, 61

ვანანდი 22

თმოგვი 53
 თრიალეთი 54, 55, 57, 58
 იერუსალიმი 43, 63
 ირანი 31
 კავკასია 29, 31, 53
 კალა 40, 41
 კალმახი 49
 კამბეჩანი 22, 30, 40, 41, 61
 კახეთი 29, 30, 32, 40, 41, 61
 კლარჯეთი 14, 17, 20, 29, 45, 46
 კლდეკარი 58
 კოლა 54
 კონსტანტინეპოლი 20, 21, 48, 57, 59, 60
 კტეზიფონი 64
 ლალი 43
 მგლინავი 49
 მეწეკევანი 43, 63
 მყინვარი 57—58
 მცხეთა 40, 41, 42, 43
 ნიალი 54
 ოლთისი 54
 რუსი 56
 საბერძნეთი 44, 55—58, 66
 სამცხე 48, 54
 სარკინოზი 44, 45, 46
 საქართველო 10—14, 16, 24, 27, 66
 სივნიეთი 41
 სომეხი 22, 23
 სომხეთი 22, 23, 40, 41, 53
 სპარსი 30, 31, 40, 53
 სპერი 29

ტაო 17, 20, 48, 52, 53, 56—58
 ტარონი 22, 29
 ტბეთი 50, 58, 59, 66
 ტრაპიზონტი 55
 ტფილისი 40—44
 უჯარმა 43
 ფარავანი 44
 ფილისტიმი 22, 40, 41
 ფანასკერტი 53
 ქართველი 23, 25, 37, 48, 51, 52, 60
 ქართლი 15, 23, 24, 27—33, 37, 40, 41, 43, 44
 ქუთათისი 57, 58
 ყარსი 22
 შავშეთი 44, 45, 46, 19, 50, 56, 58, 60
 შარვანი 53
 შაქნი 55
 შირიმთა 54
 შირაკი 22
 წანარნი 54
 წეფთი 58
 ჰოროზი 29, 45
 ხალდია 55
 ხორნაბუჯი 22, 30—32, 40
 ხუზაშენი 42
 ჯავახეთი 44, 54—56
 ჯიქეთი 53
 ჰერეთი 41, 53, 54, 63
 ჰურია 40, 41

შინაარსი

სუმბატ დავითის-ძე და მისი ისტორიული თხზულება	10
სუმბატ დავითის-ძე, ცხორება და უწყება ბაგრატიონთა, ... (ტექსტი)	37
შენიშვნები	61
Резюме	68
Sumbat Davitis-dze and his historic work (Summary)	70
საძიებლები	72

დაიბეჭდა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის
სამეცნიერო-საგამომცემლო საბჭოს დადგენილებით.

სბ 4459

გამომცემლობის რედაქტორი ელ. ბათიაშვილი
მხატვარი ტ. შეყილაძე
მხატვრული რედაქტორი გ. ლომიძე
ტექნორედაქტორი ნ. ბოკერია
კორექტორი ც. ქიტიაშვილი

გადაეცა წარმოებას 3.8.1989; ხელმოწერილია დასაბეჭდად 24.12.1990;
ქაღალდის ზომა 60×90¹/₁₆; ქაღალდი № 2; ბეჭდვა მაღალი;
გარნიტურა ვენური; პირობითი საბეჭდი თაბახი 5.0;
სააღრ. საგ. თ. 3.92;

ტირაჟი 14.000;

შეკვეთა № 2147;

ფასი 1 მან.

გამომცემლობა «მეცნიერება», თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Издательство «Мецниереба», Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

საქართველოს მეცნ. აკადემიის სტამბა, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ. 19
Типография АН Грузии, Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

323/9

ПАМЯТНИКИ ГРУЗИНСКОЙ
ИСТОРИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

VIII

Сумбат давитис-дзе

ИСТОРИЯ И ПОВЕСТВОВАНИЕ О БАГРАТИОНАХ

Текст подготовил к изданию, исследованием,
примечаниями и указателями снабдил
Г. М. А р а х а м и я

(на грузинском языке)

Тбилиси

«Мецниереба»

1990